

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

Коментар змін
(2004–2007)

Науково-практичний посібник

ПЄ ПРАВОВА
ЄДНІСТЬ
ВСЕУКРАЇНСЬКА
АСОЦІАЦІЯ
ВИДАВЦІВ

ЄВГРАФОВ П.Б.

**КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ:
КОМЕНТАР ЗМІН
(2004 – 2007)**

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Науково-практичний посібник

код екземпляра

354223

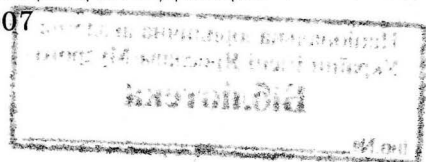

Київ

ПРАВОВА ЄДНІСТЬ

ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ВИДАВЦІВ

2007

ББК 67.9(4Ук)400.1

УДК 342.4(477)

Є 14

Євграфов П.Б.

**Є 14 Конституція України: коментар змін (2004–2007).
Теоретичні та практичні аспекти: Науково-практичний посібник. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2007. – 204 с.**

ISBN 978-966-8533-68-6 (Алерта)

ISBN 978-966-373-330-3 (КНТ)

ISBN 978-966-364-533-9 (ЦУЛ)

У виданні висвітлено проблемні питання розвитку вітчизняного конституціоналізму в сучасний період, зокрема особливості ухвалення нової Конституції України, законопроектів про внесення змін до неї. Викладено доктринальне тлумачення положень розділу XIII «Внесення змін до Конституції України», а також Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV.

Для студентів, науковців, політологів, законодавців.

ББК 67.9(4Ук)400.1

УДК 342.4(477)

ISBN 978-966-8533-68-6 (Алерта)

ISBN 978-966-373-330-3 (КНТ)

ISBN 978-966-364-533-9 (ЦУЛ)

© Євграфов П.Б., 2007

© Всеукраїнська
асоціація видавців
«Правова єдність», 2007

Національна юридична академія
України імені Ярослава Мудрого

Бібліотека

Інв. №

563074

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

*[В текст внесено зміни та доповнення Законом України
від 8 грудня 2004 р. N 2222-IV]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 14-рп/2001 від
16.10.2001 р.]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 4-рп/2002 від
20.03.2002 р.]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 8-рп/2002 від
07.05.2002 р.]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 12-рп/2002 від
18.06.2002 р.]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 15-рп/2002 від
09.07.2002 р.]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 16-рп/2002 від
16.10.2002 р.]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 2-рп/2003 від
28.01.2003 р.]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 5-рп/2003 від
05.03.2003 р.]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 16-рп/2003 від
14.10.2003 р.]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 19-рп/2003 від
10.12.2003 р.]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 22-рп/2003 від
25.12.2003 р.]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 5-рп/2004 від
04.03.2004 р.]*

*[Додатково див. Рішення Конституційного Суду України N 11-рп/2004 від
19.05.2004 р.]*

ПРЕАМБУЛА ДО ДІЮЧОЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію - Основний Закон України.

РОЗДІЛ І ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 2. Суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою.

Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою.

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 4. В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом.

Стаття 5. Україна є республікою.

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Ніхто не може узурпувати державну владу.

Стаття 6. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Стаття 7. В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.

Стаття 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Стаття 9. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 12. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Стаття 13. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу.

Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Стаття 14. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Стаття 15. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова.

Цензура заборонена.

Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Стаття 16. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Стаття 17. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності.

Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом. На території України не допускається розташування іноземних військових баз.

Стаття 18. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Стаття 19. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Стаття 20. Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

Державний Прапор України - стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів. Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України).

Державний Гімн України - національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Столицею України є місто Київ.

РОЗДІЛ II

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом,

матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Стаття 25. Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі.

Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами.

Стаття 26. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, закон ми чи міжнародними договорами України.

Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом.

Стаття 27. Кожна людина має невід'ємне право на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям.

Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Стаття 30. Кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

Стаття 31. Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочині чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Стаття 33. Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культів і ритуальні обряди, вести релігій у діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Стаття 36. Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій.

Усі об'єднання громадян рівні перед законом.

Стаття 37. Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань.

Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях.

Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку.

Стаття 38. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

Стаття 39. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Стаття 40. Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом.

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості.

Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополієм становичем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Стаття 44. Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.

Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку.
Заборона страйку можлива лише на підставі закону.

Стаття 45. Кожен, хто працює, має право на відпочинок.

Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час.

Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом.

Стаття 46. Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Стаття 47. Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Стаття 48. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Стаття 49. Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена.

Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

Стаття 50. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Стаття 51. Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка.

Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття.

Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Стаття 52. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей.

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

[Положенням частини третьої статті 53 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 5-рп/2004 від 04.03.2004 р.]

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Стаття 54. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Культурна спадщина охороняється законом.

Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 56. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Стаття 57. Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Стаття 58. Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Стаття 59. Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

Стаття 60. Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Стаття 61. Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 62. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Стаття 63. Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 9, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Стаття 65. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

Стаття 66. Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Стаття 67. Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом.

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

РОЗДІЛ ІІІ ВИБОРИ. РЕФЕРЕНДУМ

Стаття 69. Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

Стаття 70. Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років.

Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними.

Стаття 71. Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

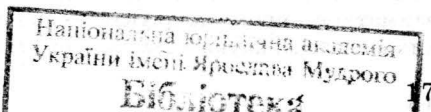
Виборцям гарантується вільне волевиявлення.

Стаття 72. Всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, встановлених цією Конституцією.

Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.

Стаття 73. Виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України.

Стаття 74. Референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії.

РОЗДІЛ IV ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Стаття 75. Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент - Верховна Рада України.

Стаття 76. Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років.

[Частина п'ята статті 76 набуває чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

[Статтю 76 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 77. Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Верховної Ради України.

[Частина першу статті 77 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

[Частина перша статті 77 набуває чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Позачергові вибори до Верховної Ради України призначаються Президентом України і проводяться в період шістдесяти днів з дня опублікування рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.

Порядок проведення виборів народних депутатів України встановлюється законом.

Стаття 78. Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного

органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України.

[Статтю 78 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 79. Перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою України таку присягу: «Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу.

Присягаю додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників».

Присягу зачитує найстарший за віком народний депутат України перед відкриттям першої сесії новообраної Верховної Ради України, після чого депутати скріплюють присягу своїми підписами під її текстом.

Відмова скласти присягу має наслідком втрату депутатського мандата.

Повноваження народних депутатів України починаються з моменту складення присяги.

Стаття 80. Народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність.

Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані.

Стаття 81. Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;

6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції;

[Пункт 6 частини другої статті 81 набирає чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України - в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, - судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України - з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

[Частина шоста статті 81 набирає чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

[Статтю 81 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

[Статтю 82 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

[Частина шоста статті 83 набирає чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

[Частина сьома статті 83 набирає чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

[Частина восьма статті 83 набирає чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

[Частина дев'ята статті 83 набирає чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією.

[Частина десята статті 83 набирає чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

[Статтю 83 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 84. Засідання Верховної Ради України проводяться відкрито. Закрите засідання проводиться за рішенням більшості від конституційного складу Верховної Ради України.

Рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування.

[Положенню частини другої статті 84 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 16-рп/2003 від 14.10.2003 р.]

Голосування на засіданнях Верховної Ради України здійснюється народним депутатом України особисто.

Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;

2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;

3) прийняття законів;

4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;

5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;

6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;

8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленої статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України,

Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

12¹) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення на посади та звільнення з посад третини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів безстроково;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призна-

чення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання.

[Статтю 85 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 86. Народний депутат України має право на сесії Верховної Ради України звернутися із запитом до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

[Положенню частини першої статті 86 Конституції України дано офіційне тлумачення Рішенням Конституційного Суду України N 4-рп/2002 від 20.03.2002 р.]

[Положенню частини першої статті 86 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 5-рп/2003 від 05.03.2003 р.]

[Положенню частини першої статті 86 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 16-рп/2003 від 14.10.2003 р.]

Керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій зобов'язані повідомити народного депутата України про результати розгляду його запиту.

Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України.

[Статтю 87 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 88. Верховна Рада України обирає із свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад.

[Частина першу статті 88 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Голова Верховної Ради України:

- 1) веде засідання Верховної Ради України;
- 2) організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів;

[Пункт 2 частини другої статті 88 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

- 3) підписує акти, прийняті Верховною Радою України;
- 4) представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав;
- 5) організовує роботу апарату Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України.

[Частина третю статті 88 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної

Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, утворює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

[Статтю 89 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;

[Пункт 1 частини другої статті 90 набирає чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України.

[Статтю 90 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 91. Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

[Положенню статті 91 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 16-рп/2003 від 14.10.2003 р.]

Стаття 92. Виключно законами України визначаються:

- 1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина;
- 2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства;
- 3) права корінних народів і національних меншин;
- 4) порядок застосування мов;
- 5) засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку;
- 6) основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки;
- 7) правовий режим власності;
- 8) правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання;
- 9) засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;
- 10) засади регулювання демографічних та міграційних процесів;
- 11) засади утворення і діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації;
- 12) організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики;
- 13) територіальний устрій України;
- 14) судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, нотаріату, органів і установ виконання покарань;
- основи організації та діяльності адвокатури;
- 15) засади місцевого самоврядування;
- 16) статус столиці України; спеціальний статус інших міст;
- 17) основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку;
- 18) правовий режим державного кордону;
- 19) правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації;
- 20) організація і порядок проведення виборів і референдумів;
- 21) організація і порядок діяльності Верховної Ради України, статус народних депутатів України;

22) засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

Виключно законами України встановлюються:

1) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют а території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи;

2) порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав; порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України;

3) одиниці ваги, міри і часу; порядок встановлення державних стандартів;

4) порядок використання і захисту державних символів;

5) державні нагороди;

6) військові звання, дипломатичні ранги та інші спеціальні звання;

7) державні свята;

8) порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального.

Законом України оголошується амністія.

Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово.

[Статтю 93 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 94. Закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України.

Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

У разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений.

Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно опри-

люднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом.

[Частина четверту статті 94 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування.

Стаття 95. Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків.

Держава прагне до збалансованості бюджету України.

Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені.

Стаття 96. Державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин - на інший період.

Кабінет Міністрів України не пізніше 15 вересня кожного року подає до Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік. Разом із проектом закону подається доповідь про хід виконання Державного бюджету України поточного року.

Стаття 97. Кабінет Міністрів України відповідно до закону подає до Верховної Ради України звіт про виконання Державного бюджету України.

Поданий звіт має бути оприлюднений.

Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата.

[Статтю 98 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 99. Groшовою одиницею України є гривня. Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави - Національного банку України.

Стаття 100. Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням.

Правовий статус Ради Національного банку України визначається законом.

Стаття 101. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

РОЗДІЛ V ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Стаття 102. Президент України є главою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Стаття 103. Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою.

Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд.

[Положенням частини третьої статті 103 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 22-рп/2003 від 25.12.2003 р.]

Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу або наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень.

[Частину п'яту статті 103 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Порядок проведення виборів Президента України встановлюється законом.

Стаття 104. Новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народом на урочистому засіданні Верховної Ради України.

Приведення Президента України до присяги здійснює Голова Конституційного Суду України.

Президент України складає таку присягу:

«Я, (ім'я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Zobov'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі.»

Президент України, обраний на позачергових виборах, складає присягу у п'ятиденний строк після офіційного оголошення результатів виборів.

Стаття 105. Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень.

[Положенням частини першої статті 105 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 19-рп/2003 від 10.12.2003 р.]

За посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону.

Звання Президента України охороняється законом і зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпічменту.

Стаття 106. Президент України:

1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;

2) звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;

4) приймає рішення про визнання іноземних держав;

5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;

6) призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно до статті 156 цієї Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

7) призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією;

8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

[Пункт 8 частини першої статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованій відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра

Україні в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

[Пункт 9 частини першої статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

[Пункт 10 частини першої статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

[Пункт 11 частини першої статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

12) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України;

[Пункт 12 частини першої статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

[Пункт 13 частини першої статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

14) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України;

[Пункт 14 частини першої статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

[Пункт 15 частини першої статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

[Пункт 16 частини першої статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

17) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

18) очолює Раду національної безпеки і оборони України;

19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

[Пункт 19 частини першої статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

20) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України;

21) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації - з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;

22) призначає на посади та звільняє з посад третину складу Конституційного Суду України;

[Пункт 22 частини першої статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

23) утворює суди у визначеному законом порядку;

24) присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини;

25) нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними;

26) приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

27) здійснює помилування;

28) створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби;

29) підписує закони, прийняті Верховною Радою України;

30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України;

[Пункт 30 частини першої статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

31) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України.

[Положенням частини першої статті 106 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 11-рп/2004 від 19.05.2004 р.]

Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України.

Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання.

[Частину четверту статті 106 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 107. Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України.

Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент України.

Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України формує Президент України.

До складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України.

У засіданнях Ради національної безпеки і оборони України може брати участь Голова Верховної Ради України.

Рішення Ради національної безпеки і оборони України вводяться в дію указами Президента України.

Компетенція та функції Ради національної безпеки і оборони України визначаються законом.

Стаття 108. Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України.

Повноваження Президента України припиняються достроково у разі:

- 1) відставки;
- 2) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 3) усунення з поста в порядку імпичменту;
- 4) смерті.

Стаття 109. Відставка Президента України набуває чинності з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України.

Стаття 110. Неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я має бути встановлена на засіданні Верховної Ради України і підтверджена рішенням, прийнятим більшістю від її конституційного складу на підставі письмового подання Верховного Суду України - за зверненням Верховної Ради України, і медичного висновку.

Стаття 111. Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпичменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

[Положенням частини першої статті 111 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 19-рп/2003 від 10.12.2003 р.]

Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі.

Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України.

За наявності підстав Верховна Рада України не менш як двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України.

Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпичмент та отримання висновку Верховного Суду України про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину.

Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6 – 8, 10 - 13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України.

[Статтю 112 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

РОЗДІЛ VI

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. ІНШІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України.

[Статтю 113 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

[Статтю 114 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України.

[Статтю 115 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 116. Кабінет Міністрів України:

1) забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України;

2) вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

3) забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;

4) розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України;

5) забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону;

6) розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання;

7) здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю;

8) організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи;

9) спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади;

9¹) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

[Статтю 116 доповнено пунктом 9¹ згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

9²) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України;

[Статтю 116 доповнено пунктом 9² згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України.

[Пункт 10 статті 116 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 117. Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання.

Акти Кабінету Міністрів України підписує Прем'єр-міністр України.

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади підлягають реєстрації в порядку, встановленому законом.

Стаття 118. Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації.

Особливості здійснення виконавчої влади у містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Склад місцевих державних адміністрацій формують голови місцевих державних адміністрацій.

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України.

Голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень відповідальні перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України, або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Президент України приймає рішення і дає обгрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Президент України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації.

Стаття 119. Місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують:

- 1) виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;
- 2) законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян;
- 3) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин - також програм їх національно-культурного розвитку;
- 4) підготовку та виконання відповідних обласних і районних бюджетів;
- 5) звіт про виконання відповідних бюджетів та програм;
- 6) взаємодію з органами місцевого самоврядування;
- 7) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Стаття 120. Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

[Частина першу статті 120 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України.

РОЗДІЛ VII ПРОКУРАТУРА

Стаття 121. Прокуратура України становить єдину систему, на яку покладаються:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;
- 5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами.

[Статтю 121 доповнено пунктом 5 згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Стаття 122. Прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду та звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади.

[Частина першу статті 122 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Строк повноважень Генерального прокурора України - п'ять років.

Стаття 123. Організація і порядок діяльності органів прокуратури України визначаються законом.

РОЗДІЛ VIII ПРАВОСУДДЯ

Стаття 124. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

[Положенню частини другої статті 124 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 8-рп/2002 від 07.05.2002 р.]

[Положенню частини другої статті 124 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 15-рп/2002 від 09.07.2002 р.]

Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

[Положенню частини третьої статті 124 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 8-рп/2002 від 07.05.2002 р.]

Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

Судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України.

Стаття 125. Система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України.

Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди.

Відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди.

Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Стаття 126. Незалежність і недоторканість суддів гарантуються Конституцією і законами України.

[Положенню частини першої статті 126 у взаємозв'язку з іншими положеннями розділу VIII Конституції України дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 19-рп/2004 від 01.12.2004 р.]

Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється.

[Положенню частини другої статті 126 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 19-рп/2004 від 01.12.2004 р.]

Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом.

Судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше.

Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

- 1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено;
- 2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 4) порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 5) порушення суддею присяги;
- 6) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 7) припинення його громадянства;
- 8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;
- 9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Повноваження судді припиняються у разі його смерті.

Держава забезпечує особисту безпеку суддів та їхніх сімей.

Стаття 127. Правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні. Професійні судді не можуть належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої.

На посаду судді може бути рекомендований кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи у галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років а володіє державною мовою.

Суддями спеціалізованих судів можуть бути особи, які мають фахову підготовку з питань юрисдикції цих судів. Ці судді відправляють правосуддя лише у складі колегій суддів.

Додаткові вимоги до окремих категорій суддів щодо стажу, віку та їх професійного рівня встановлюються законом.

Захист професійних інтересів суддів здійснюється в порядку, встановленому законом.

Стаття 128. Перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою України безстроково, в порядку, встановленому законом.

Голова Верховного Суду України обирається на посаду та звільняється з посади шляхом таємного голосування Пленумом Верховного Суду України в порядку, встановленому законом.

Стаття 129. Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону.

Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних.

Основними засадами судочинства є:

- 1) законність;
- 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 3) забезпечення доведеності вини;
- 4) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 5) підтримання державного обвинувачення в суді прокурором;
- 6) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 7) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 8) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом;
- 9) обов'язковість рішень суду. Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій.

За неповагу до суду і судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності.

Стаття 130. Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів.

Для вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє суддівське самоврядування.

Стаття 131. В Україні діє Вища рада юстиції, до відання якої належить:

1) внесення подання про призначення суддів на посади або про звільнення їх з посад;

[Положенню пункту 1 частини першої статті 131 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 14-рп/2001 від 16.10.2001 р.]

2) прийняття рішення стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності;

3) здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів та розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів.

Вища рада юстиції складається з двадцяти членів. Верховна Рада України, Президент України, з'їзд суддів України, з'їзд адвокатів України, з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ призначають до Вищої ради юстиції по три члени, а всеукраїнська конференція працівників прокуратури двох членів Вищої ради юстиції.

До складу Вищої ради юстиції входять за посадою Голова Верховного Суду України, Міністр юстиції України, Генеральний прокурор України.

РОЗДІЛ ІХ ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Стаття 132. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, з урахування їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Стаття 133. Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

До складу України входять: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ та Севастополь.

Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України.

РОЗДІЛ X АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ

Стаття 134. Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання.

Стаття 135. Автономна Республіка Крим має Конституцію Автономної Республіки Крим, яку приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим та затверджує Верховна Рада України не менш як половиною від конституційного складу Верховної Ради України.

Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим та рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим не можуть суперечити Конституції і законам України та приймаються відповідно до Конституції України, законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України та на їх виконання.

Стаття 136. Представницьким органом Автономної Республіки Крим є Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим у межах своїх повноважень приймає рішення та постанови, які є обов'язковими до виконання в Автономній Республіці Крим.

Урядом Автономної Республіки Крим є Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою Автономної Республіки Крим за погодженням із Президентом країни.

Повноваження, порядок формування і діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим визначаються Конституцією України та законами України, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її компетенції.

Правосуддя в Автономній Республіці Крим здійснюється судами, належать до єдиної системи судів України.

Стаття 137. Автономна Республіка Крим здійснює нормативне регулювання з питань:

- 1) сільського господарства і лісів;
- 2) меліорації і кар'єрів;
- 3) громадських робіт, ремесел та промислів; благодійництва;
- 4) містобудування і житлового господарства;
- 5) туризму, готельної справи, ярмарків;
- 6) музеїв, бібліотек, театрів, інших закладів культури, історико-культурних заповідників;

- 7) транспорту загального користування, автошляхів, водопроводів;
- 8) мисливства, рибальства;
- 9) санітарної і лікарняної служб.

З мотивів невідповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України Президент України може зупинити дію цих нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності.

Стаття 138. До відання Автономної Республіки Крим належить:

1) призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, затвердження складу виборчої комісії Автономної Республіки Крим;

2) організація та проведення місцевих референдумів;

3) управління майном, що належить Автономній Республіці Крим;

4) розроблення, затвердження та виконання бюджету Автономної Республіки Крим на основі єдиної податкової і бюджетної політики України;

5) розроблення, затвердження та реалізація програм Автономної Республіки Крим з питань соціально-економічного та культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони довкілля - відповідно до загальнодержавних програм;

6) визнання статусу місцевостей як курортів; встановлення зон санітарної охорони курортів;

7) участь у забезпеченні прав і свобод громадян, національної злагоди, сприяння охороні правопорядку та громадської безпеки;

8) забезпечення функціонування і розвитку державної та національних мов і культур в Автономній Республіці Крим; охорона і використання пам'яток історії;

9) участь у розробленні та реалізації державних програм повернення депортованих народів;

10) ініціювання введення надзвичайного стану та встановлення зон надзвичайної екологічної ситуації в Автономній Республіці Крим або в окремих її місцевостях.

Законами України Автономній Республіці Крим можуть бути делеговані також інші повноваження.

Стаття 139. В Автономній Республіці Крим діє Представництво Президента України, статус якого визначається законом України.

РОЗДІЛ XI МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття 140. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів

кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

[Положенням частини першої статті 140 дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України N 12-рп/2002 від 18.06.2002 р.]

Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради.

Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад.

Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

Стаття 141. До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

[Частина першу статті 141 викладено у новій редакції згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

[Частина перша статті 141 набирає чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, згідно із Законом України N 2222-IV від 08.12.2004 р.]

Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування обирають строком на чотири роки відповідно сільського, селищного та міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях.

Статус голів, депутатів і виконавчих органів ради та їхні повноваження, порядок утворення, реорганізації, ліквідації визначаються законом.

Голова районної та голова обласної ради обираються відповідною радою і очолюють виконавчий апарат ради.

Стаття 142. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкт їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти

бюджетів для виконання спільних проєктів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби.

Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування.

Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою.

Стаття 143. Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проєктів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції.

Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності.

Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади.

Стаття 144. Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду.

Стаття 145. Права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку.

Стаття 146. Інші питання організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування визначаються законом.

РОЗДІЛ XII КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Стаття 147. Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні.

Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Стаття 148. Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України.

Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж роботи за фахом не менш як десять років, проживає в Україні протягом останніх двадцяти років та володіє державною мовою.

Суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років без права бути призначеним на повторний строк.

Голова Конституційного Суду України обирається на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України зі складу суддів Конституційного Суду України шляхом таємного голосування лише на один трирічний строк.

Стаття 149. На суддів Конституційного Суду України поширюються гарантії незалежності та недоторканності, підстави щодо звільнення з посади, передбачені статтею 126 цієї Конституції, та вимоги щодо несумісності, визначені в частині другій статті 127 цієї Конституції.

Стаття 150. До повноважень Конституційного Суду України належить:
1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність):

законів та інших правових актів Верховної Ради України;
актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України;
правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Ці питання розглядаються за зверненнями: Президента України; не менш як сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України та законів України;

З питань, передбачених цією статтею, Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені.

Стаття 151. Конституційний Суд України за зверненням Президента України або Кабінету Міністрів України дає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

За зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд України дає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Стаття 152. Закони та інші правові акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремих частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності.

Закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність.

Матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку.

Стаття 153. Порядок організації і діяльності Конституційного Суду України, процедура розгляду ним справ визначаються законом.

РОЗДІЛ XIII ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття 154. Законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Стаття 155. Законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України», попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

Стаття 156. Законопроект про внесення змін до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

Повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII цієї Конституції з одного й того самого питання можливе лише до Верховної Ради України наступного скликання.

Стаття 157. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.

Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Стаття 158. Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроект.

Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України.

Стаття 159. Законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції.

РОЗДІЛ XIV ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 160. Конституція України набуває чинності з дня її прийняття.

Стаття 161. День прийняття Конституції України є державним святом - Днем Конституції України.

РОЗДІЛ XV ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Закони та інші нормативні акти, прийняті до набуття чинності цією Конституцією, є чинними у частині, що не суперечить Конституції України.

2. Верховна Рада України після прийняття Конституції України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією.

Чергові вибори до Верховної Ради України проводяться у березні 1998 року.

3. Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю жовтня 1999 року.

4. Президент України протягом трьох років після набуття чинності Конституцією України має право видавати схвалені Кабінетом Міністрів України і скріплені підписом Прем'єр-міністра України укази з економічних питань, не врегульованих законами, з одночасним поданням відповідного законопроекту до Верховної Ради України в порядку, встановленому статтею 93 цієї Конституції.

Такий указ Президента України вступає в дію, якщо протягом тридцяти календарних днів з дня подання законопроекту (за винятком днів міжсесійного періоду) Верховна Рада України не прийме закон або не відхилить поданий законопроект більшістю від її конституційного складу, і діє до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою України з цих питань.

5. Кабінет Міністрів України формується відповідно до цієї Конституції протягом трьох місяців після набуття нею чинності.

6. Конституційний Суд України формується відповідно до цієї Конституції протягом трьох місяців після набуття нею чинності. До створення Конституційного Суду України тлумачення законів здійснює Верховна Рада України.

7. Голови місцевих державних адміністрацій після набуття чинності цією Конституцією набувають статусу голів місцевих державних адміністрацій згідно зі статтею 118 цієї Конституції, а після обрання голів відповідних рад складають повноваження голів цих рад.

8. Сільські, селищні, міські ради та голови цих рад після набуття чинності Конституцією України здійснюють визначені нею повноваження до обрання нового складу цих рад у березні 1998 року.

Районні та обласні ради, обрані до набуття чинності цією Конституцією, здійснюють визначені нею повноваження до сформування нового складу цих рад відповідно до Конституції України.

Районні в містах ради та голови цих рад після набуття чинності цією Конституцією здійснюють свої повноваження відповідно до закону.

9. Прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів та функцію попереднього слідства - до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування.

10. До прийняття законів, що визначають особливості здійснення виконавчої влади в містах Києві та Севастополі відповідно до статті 118 цієї Конституції, виконавчу владу в цих містах здійснюють відповідні державні адміністрації.

11. Частина перша статті 99 цієї Конституції вводить в дію після введення національної грошової одиниці - гривні.

12. Верховний Суд України і Вищий арбітражний суд України здійснюють свої повноваження відповідно до чинного законодавства України до сформування системи судів загальної юрисдикції в Україні відповідно до статті 125 цієї Конституції, але не довше ніж п'ять років.

Судді всіх судів в Україні, обрані чи призначені до дня набуття чинності цією Конституцією, продовжують здійснювати свої повноваження згідно з чинним законодавством до закінчення строку, на який вони обрані чи призначені.

Судді, повноваження яких закінчилися в день набуття чинності цією Конституцією, продовжують здійснювати свої повноваження протягом одного року.

13. Протягом п'яти років після набуття чинності цією Конституцією зберігається існуючий порядок арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також порядок проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи.

14. Використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань можливе на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України.

ВСТУПНА СТАТТЯ

1. Після проголошення Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) і Акту про незалежність України (24 серпня 1991 р.) прийнята 28 червня 1996 року Конституція України стала чи не найважливішою подією в історії Українського народу. Конституція визначила Україну як незалежну і суверенну, демократичну, соціальну, правову державу, а отже, і довгострокову перспективу її розвитку.

Конституція юридично закріпила основні пріоритети суспільства, серед яких людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю. Встановлено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, її відповідальність перед людиною. З цього часу утвердження і забезпечення прав і свобод людини Конституція поклала на державу як її головний обов'язок (стаття 3). За змістом положень Основного Закону Україна визначалась як унітарна держава, республіка (стаття 5) з президентсько-парламентською формою правління, що впливає зі співвідношення статусів та повноважень на той час Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України. У політичну культуру та правосвідомість суспільства і громадян міцно ввійшли нові основоположні засади організації та здійснення державної влади відповідно до принципів її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (стаття 6), верховенства права (стаття 8), законності (статті 6, 19).

Як акт найвищої юридичної сили Конституція за своїм спрямуванням і функціями була розрахована на досить тривалий історичний період і призначена для регулювання найважливіших суспільних відносин в країні, охоплюючи при цьому всі сфери життєдіяльності суспільства і держави. І це зрозуміло, оскільки Конституція проголошувалась Основним Законом з притаманними тільки їй особливими властивостями, передусім як засадничому акту, що реалізує **установчу владу Українського народу**, стабільність її приписів і норм, визначеність державного устрою, форми правління, засад системи законодавства, національних пріоритетів України у зносинах з іноземними державами та міжнародними організаціями тощо¹.

---

¹ Доклад. про це див.: Скрипнюк О.В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. – К.: Академія правових наук України, 2005.

Варто зазначити, що Конституцію, на відміну звичайних законів, інших нормативно-правових актів, не можна характеризувати з точки зору наявності в ній прогалин. **Вона є такою як є**, з усіма позитивними і негативними рисами, але **правовим документом без прогалин**. Оцінки Конституції з боку політиків, вчених-фахівців, експертів можуть бути різними, і це природно. Кожен у Конституції вбачає те, що бачить або бажав би побачити. Але в цьому і полягає її особлива нормативність, стабільність, безперечність у додержанні закріплених у ній правових норм, функціонування Конституції як Основного Закону.

Конституція України, як відомо, була прийнята під час складної політико-правової ситуації в країні, напружених стосунків між Президентом і Верховною Радою. Після заяви глави держави про винесення проекту Конституції на затвердження всеукраїнського референдуму вона все ж таки була прийнята парламентом вночі з 27 на 28 червня 1996 року. Усе це не могло не вплинути на якість її тексту, в тому числі формулювання приписів, їх однозначне розуміння, юридичну техніку, на характер узгодженості положень окремих розділів, системність та цілісність цього надзвичайно важливого для громадян і суспільства документа. Конституція хоча й закріпила президентсько-парламентську форму правління, але насправді Україна стала президентською республікою в неklasичному (нетиповому) виді – фактично Президент залишався главою не лише держави, а й виконавчої влади, йому було надано право достроково припиняти повноваження парламенту (стаття 90), в останнього були відсутні повноваження впливати на процес формування уряду за винятком надання згоди на призначення Прем'єр-міністра (пункт 12 частини першої статті 85) та порушувати питання про недовіру Кабінету Міністрів (частина друга статті 87). Суспільство, таким чином, отримало змішану форму правління в не найкращому її виді, а тому Конституція не стала для України оптимальним варіантом і породжувала **конфлікти щодо здійснення повноважень** Президентом і парламентом, розв'язанням яких постійно займався і продовжує займатися Конституційний Суд України.

2. Конституція України встановила порядок внесення змін до неї і не передбачає прийняття нової, тобто на зразок Конституції США, вона мала б бути довговічною. При цьому варто зазначити, що ніхто з розробників проекту нової Конституції України, як і ніхто з державних діячів, політиків, фахівців з конституційного права не мали думки щодо внесення змін до Конституції найближчим часом. Априорі переважна більшість вважала, що внесення змін до неї – справа далекого майбутнього.

Проте вже 15 січня 1998 року до Конституційного Суду надійшли звернення Верховної Ради про надання висновків на законопроекти про внесення змін до статей 46 і 98 Конституції щодо їх відповідності вимогам статей 157 і 158 Основного Закону. З цього часу до органу конституційної юрисдикції надійшло більше десяти інших законопроектів про внесення змін до Конституції, з яких 8 грудня 2004 року був ухвалений лише законопроект про внесення змін до низки статей Конституції (реєстраційний номер 4180).

Висновок Конституційного Суду на законопроект про внесення змін до Конституції щодо відповідності вимогам її статей 157 і 158 є обов'язковою умовою для розгляду законопроекту Верховною Радою, що і передбачено статтею 159 Основного Закону². Тобто Конституційний Суд здійснює попередній контроль за додержанням Конституції при внесенні до неї тих чи інших змін. Але такий контроль щодо зазначених законопроектів обмежується вимогами статей 157 і 158 Основного Закону. Так, згідно з його статтею 157 «Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності України. Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Досвід становлення і розвитку вітчизняного конституціоналізму, передусім прийняття нової Конституції України та внесення змін до неї, свідчить про необхідність здійснення конституційного процесу в період нормальної і стабільної соціально-політичної ситуації, а не лише за відсутності умов воєнного або надзвичайного стану. На жаль, в нашому суспільстві поки що не усвідомлено значення цих вимог, що істотно впливає на якість Конституції і внесених до неї змін.

Наведені приписи статті 157 Конституції системно пов'язані з положеннями про те, що «права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» (стаття 21), а також, що «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» (стаття 22). З іншого боку, статтею 158 Конституції передбачається, що «законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути

² Доклад. див. Рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 року № 8-рп/98 (справа щодо внесення змін до Конституції України). – Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 1997-2001. Книга 1. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 217-222.

поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту». До того ж «Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України». Зокрема така доля спіткала Законопроект про внесення змін до Конституції (реєстраційний № 4105), який не набрав у свій час (8 квітня 2004 року) двох третин голосів народних депутатів від конституційного складу парламенту, як того вимагає стаття 155 Основного Закону.

3. Надаючи висновок на відповідність законопроекту про внесення змін до Конституції вимогам її статей 157 і 158, Конституційний Суд, виконуючи функцію охорони Основного Закону, за своєю ініціативою перевіряє також узгодженість пропонуваного законопроектом змін до Конституції іншим її положенням. У разі виявлення в законопроекті такої неузгодженості, протиріч, неточностей і навіть редакційних чи техніко-юридичних недоліків Конституційний Суд у своєму висновку висловлює відповідні **застереження**, які має врахувати під час розгляду законопроекту парламент. Застереження Конституційного Суду спрямовані на удосконалення законопроекту про внесення змін до Конституції і в сутності виражають правову позицію органу конституційної юрисдикції. Так, у Висновку Конституційного Суду від 5 листопада 2003 року № 2-в/2003 (справа про внесення змін до статей 76, 78, 81 та інших Конституції України) міститься більше десяти застережень щодо окремих положень законопроекту. Зокрема, досліджувався на відповідність вимогам статі 157 Основного Закону припис статті 83 законопроекту, згідно з яким незалежно від результатів виборів у Верховній Раді створюється коаліція депутатських фракцій, до якої має входити більшість народних депутатів від конституційного складу парламенту. Тобто формування такої коаліції є обов'язковою умовою, незважаючи на те, що конституційна більшість в парламенті може бути створена однією депутатською фракцією. У зв'язку з цим Конституційний Суд у Висновку зазначив: «можливо, що за результатами виборів до Верховної Ради України більшість складатимуть народні депутати України однієї фракції, яка може самостійно претендувати на формування складу Кабінету Міністрів України, в тому числі вносити пропозиції щодо кандидатури Прем'єр-міністра України».

Не менш принциповим у Висновку є застереження Конституційного Суду щодо виключення із статті 89 чинної Конституції частини четвертої, за якою Верховна Рада для проведення розслідування з

питань, що становлять суспільний інтерес, створює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від її конституційного складу. У Висновку наголошено, що «створення таким порядком тимчасових слідчих комісій є гарантією прав опозиції у Верховній Раді України і водночас сприятиме здійсненню Верховною Радою України парламентського контролю»³. Ці та інші застереження Конституційного Суду були враховані парламентом під час доопрацювання та повторного розгляду Законопроекту 4180.

Варто зазначити, що викладені у висновках Конституційного Суду застереження є важливим елементом практики здійснення ним попереднього конституційного контролю під час проходження законопроектів про внесення змін до Конституції. Ця практика Конституційного Суду знайшла відображення в Регламенті Верховної Ради, в частині 11 статті 142 якого зазначається необхідність врахування під час розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції застережень органу конституційної юрисдикції.

4. Надання Конституційному Суду повноважень здійснювати попередній конституційний контроль щодо відповідності законопроектів про внесення змін до Конституції (стаття 159) вимогам її статей 157 і 158 є свідченням його участі в цьому процесі. Таке повноваження Конституційного Суду України професор Шаповал В. М. не без підстав назвав «унікальним», порівнюючи його з органами конституційної юрисдикції інших країн⁴. З цього приводу виникає декілька питань щодо здійснення Конституційним Судом України повноважень із надання висновків щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції вимогам її статей 157 і 158. Передусім це стосується того, настільки обґрунтованим і збалансованим в системі органів державної влади є таке повноваження Конституційного Суду. Знову ж таки йдеться про його доцільність, функціональну та системну пов'язаність із загальними засадами здійснення державної влади в Україні. Тому викликає сумнів не лише доцільність чи навіть необхідність попереднього конституційного контролю щодо законопроектів про внесення змін до Конституції, оскільки закріплений Конституцією принцип здійснення державної влади на засадах її поділу на

³ Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2002-2003. Книга 4. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 411-412.

⁴ Шаповал В. М. Сравнительное конституционное право. – К.: ИД «Княгиня Ольга», 2007. – С. 408.

законодавчу, виконавчу та судову вимагає від кожної з них вирішувати питання, віднесені лише до певної сфери діяльності.

Одна справа, коли органу конституційної юрисдикції було б надано право законодавчої ініціативи, яке, наприклад, має Конституційний Суд Російської Федерації⁵, інша – коли він стає безпосереднім учасником процесу внесення змін до Конституції. Зважаючи на те, що до повноважень Конституційного Суду належить вирішення питань про тлумачення положень Конституції України, виникає питання, чи не є він Суддею у «власній» справі, оскільки не виключається, що надаючи висновок на законопроект про внесення змін до Конституції, Конституційний Суд уже оприлюднив свою правову позицію з того чи іншого питання. Отже, «унікальність» зазначеного повноваження Конституційного Суду України дещо виходить за межі його соціального-правового призначення і ролі, яку він мав би відігравати у забезпеченні найвищої юридичної сили Основного Закону, захисті прав і свобод людини і громадянина, стримуванні та противазі при здійсненні повноважень органами державної влади.

Таким чином, визначення повноважень Конституційного Суду України, в тому числі закріплених за ним Основним Законом, продовжує залишатися однією з найважливіших проблем, розв'язання яких сприяло б істотному удосконаленню конституційно-правової бази його функціонування як єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні, дійсного гаранта додержання Конституції. Враховуючи десятирічний досвід діяльності Конституційного Суду, реалізацію ним повноважень з прийняття рішень та висновків з питань, визначених Основним Законом, його діяльність потребує реформування, починаючи з моделі призначення суддів Конституційного Суду (засад формування його складу) і перегляду його повноважень. Зокрема невідкладним є ухвалення нового закону про Конституційний Суд, в якому необхідно передбачити процедуру конституційного провадження з усіх питань, віднесених до його компетенції, усунути прогалини, які притаманні поки що чинному Закону. Також певні зміни необхідно внести до розділу XII «Конституційний Суд України» Основного Закону, особливо до його статей 148, 150, якими визначаються порядок формування складу та повноваження Конституційного Суду.

---

⁵ Див. Мазуров А.В. Комментарий к Федеральному конституционному закону «О Конституционном Суде Российской Федерации». – М.: Частное право, 2006. – С. 17. Але Конституційний Суд РФ виступає з законодавчою ініціативою лише з питань, віднесених до його відання (пункт 6 статті 3 Закону).

5. Виходячи з системності положень Конституції, вкрай необхідним є введення інституту конституційної скарги громадян, їх безпосереднього звернення до Конституційного Суду з клопотанням вирішити питання щодо відповідності Конституції (конституційності) законів, інших правових актів, що обмежують чи ущемляють права, свободи і законні інтереси людини і громадянина, а також юридичних осіб.

Визнання державою права громадян на оскарження у Конституційному Суді законів та інших юридичних актів відповідало би закріпленям у Конституції пріоритетам людини як найвищої соціальної цінності. Зазначимо, що конституційна скарга громадян давно зайняла б належне місце у діяльності Конституційного Суду, який шляхом тлумачення положень Основного Закону та за наявності його волі (для чого є всі правові підстави) визнав би це право за громадянами. На жаль, до цього часу орган конституційної юрисдикції, незважаючи на численні звернення громадян і юридичних осіб, залишав їх поза своєю увагою. З цього приводу Конституційний Суд кожного разу виносив і продовжує виносити суто **формальні процесуальні ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження за зверненнями громадян, мотивуючи свою позицію відсутністю у громадян права оскаржувати неконституційність положень законів, інших юридичних актів.** Але буквальне тлумачення положень Конституції з цього питання є надто обмеженим і, на наш погляд, спотворює соціальну цінність **прав і свобод, інші визнані за людиною пріоритети.** Розгляд справ за конституційною скаргою громадян віднесено до повноважень органів конституційної юрисдикції багатьох іноземних держав, що сприяло їх високому авторитету в суспільстві.

Право на конституційну скаргу як один з демократичних інститутів захисту прав і свобод людини і громадянина відкриває нові можливості брати безпосередню участь в управлінні державою, удосконаленні національного законодавства, усуненні в ньому невідповідностей Конституції, протиріч, неузгодженостей та інших недоліків, що обмежують чи ущемляють права і свободи.

Варто наголосити, що в жодному законопроекті про внесення змін до Конституції України, починаючи з 1998 року і до цього часу, не було запропоновано введення інституту конституційної скарги, хоча його обговорення давно вийшло за стіни парламенту та інших органів влади. Подібна байдужість з боку державної влади, особливо політиків і законодавців, дивує громадян, на податки яких утримуються останні.

6. Внесення змін до Конституції України – чи не найважливіший процес у політико-правових відносинах суспільства і держави. За Основним Законом (статті 5, 154, 155, 156, 159) його суб'єктами виступають народ, Конституційний Суд, Президент, народні депутати, Верховна Рада. Кожен з них відіграє свою роль, починаючи з прояву конституційної ініціативи, розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції і завершуючи ухваленням відповідного закону парламентом або всеукраїнським референдумом.

Встановлений розділом XIII Конституції порядок внесення змін до неї не передбачає внесення до Верховної Ради відповідного законопроекту безпосередньо народом. У цьому відношенні положення зазначеного розділу не узгоджуються зі статтею 5 Конституції, за якою «право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами». Здавалось би, все в цьому положенні достатньо чітко і недвозначно сформульовано і є зрозумілим. **Народ визнається головним суб'єктом у процесі прийняття Конституції та внесення змін до неї, саме він має бути творцем конституційного ладу в державі.** У зв'язку з цим у Рішенні Конституційного Суду від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом) зазначено, що «влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, ...органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу» (абзац 4 підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини). У цьому ж Рішенні підкреслюється, що відповідно до статті 5 Конституції «народ має право приймати нову Конституцію України» (абзац 3 підпункту 4.3. пункту 4 мотивувальної частини).

Народ як суб'єкт конституційного процесу може реалізувати своє виключне право через правові механізми, закріплені Основним Законом (стаття 72, пункт 6 частини першої статті 106), а також у згаданому Рішенні Конституційного Суду від 5 жовтня 2005 року.

Як реалізується це конституційне право народу, ми спробуємо показати, аналізуючи відповідні положення Конституції України та Закону «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, який набрав чинності в повному обсязі з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною 26 березня 2006 року.

Кандидат юридичних наук,

Суддя Конституційного Суду України у відставці П. ЄВГРАФОВ

Особливості порядку внесення змін до Конституції України

§ 1. Суб'єкти ініціативи внесення змін до Конституції України

«Стаття 154. Законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України».

1.1. У положенні цієї статті визначаються суб'єкти права на внесення до Верховної Ради України законопроекту про внесення змін до Конституції України. На відміну від права законодавчої ініціативи, передбаченого частиною першою статті 93 Конституції, яке належить Президенту, народним депутатам та Кабінету Міністрів, коло суб'єктів права на внесення до парламенту законопроекту про внесення змін до Конституції є дуже обмеженим, це – Президент і не менш 150 народних депутатів, підписи яких зазначено під законопроектом відповідно до чинного законодавства. У розділі XIII Конституції нічого не сказано про можливість відкликання чи не відкликання підпису народного депутата під законопроектом. На відміну від цього, статтею 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі – Закон) встановлено, що суб'єкт права на конституційне подання – «не менш як сорок п'ять народних депутатів України (підпис депутата не відкликається)». Йдеться про підписи народних депутатів під конституційним поданням щодо «визнання Конституційним Судом України правового акта (його окремих положень) неконституційним» тощо (стаття 39 Закону).

Таким чином, якщо Закон забороняє відкликання підпису народного депутата під конституційним поданням про надання офіційного тлумачення Конституції та законів або щодо визнання таким, що не відповідає Конституції (неконституційним), зокрема закону або його окремих положень, то стосовно законопроектів про внесення змін до Конституції ні Конституція, ні Закон «Про Конституційний Суд України» це питання не врегульовують. Надаючи висновки щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції її статтям 157 і 158, Конституційний Суд застосовував аналогію закону, тобто поширював дію положення статті 40 Закону щодо підписів народних депутатів під законо-

проектом про внесення змін до Конституції. Це положення є не зовсім коректним і, крім того, не погоджується з вимогами частини 2 статті 19 Конституції, згідно з якими **«органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»**. Разом з тим частиною 2 статті 138 Регламенту Верховної Ради від 16 березня 2006 р. № 3547 встановлено, що суб'єкт права подання (ініціатор подання) до Верховної Ради законопроектів про внесення змін до Конституції, **пропозицій та поправок до них** подає їх до Верховної Ради із письмовим поданням за своїм підписом (підписами), при цьому підпис народного депутата не відкликається. Але ще раз підкреслимо, Регламент затверджено Постановою Верховної Ради і за юридичним статусом (правовою формою) він не є законом. Як в такому разі діяти Конституційному Суду? Чи може він розглядати справу щодо законопроекту про внесення змін до Конституції за процедурою, визначеною Постановою парламенту? Більше того, це стосується вирішення не одного питання, а комплексу питань, пов'язаних з процедурою розгляду Конституційним Судом законопроектів про внесення змін до Конституції. Крім того, що означає словосполучення **«пропозицій та поправок до них»** (законопроектів про внесення змін до Конституції – П.Є.)? У статті 159 Конституції йдеться лише про законопроект і жодного слова щодо **«пропозицій та поправок»** до нього.

До Верховної Ради суб'єкт ініціативи внесення змін до Конституції подає лише відповідний законопроект, зокрема, узгоджений не менш як третиною народних депутатів від конституційного складу парламенту. Пропозиції та поправки до законопроекту можуть бути внесені під час його розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради. Але це вже інша тема, аналіз якої буде проведено далі.

Водночас главою 25 «Розгляд законопроектів про внесення змін до Конституції України» Регламенту Верховної Ради встановлено, що **«порядок діяльності Верховної Ради щодо внесення змін до Конституції України визначається цією главою Регламенту та іншими його нормами, що не суперечать положенням цієї глави»**. Але чому в цьому приписі Регламенту нічого не сказано про норми Закону «Про Конституційний Суд України» або іншого закону, якими має бути врегульована процедура конституційного провадження у справі щодо законопроекту про внесення змін до Конституції? До цього парламент зобов'язує норма статті 153 Конституції, відповідно до якої **«порядок організації і діяльності Конституцій-**

ного Суду України, процедура розгляду ним справ визначаються **законом** (вид. мною – П.Є.)», а не постановою парламенту.

1.2. Враховуючи наведені обставини, а також важливість законопроекту про внесення змін до Конституції, стає очевидним, що на вимогу статей 154-156 Конституції необхідно доповнити Закон «Про Конституційний Суд України» новим розділом «Конституційне провадження у справах за зверненням Верховної Ради України щодо надання висновку на відповідність законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам її статей 157 і 158», зазначивши при цьому статус підпису народного депутата (відкликається чи ні його підпис під законопроектом). А поки що за чинною статтею 154 Конституції народним депутатам не заборонено відкликати свій підпис під законопроектом про внесення змін до Конституції, але до початку розгляду справи на пленарному засіданні Конституційного Суду.

1.3. Інша річ, коли йдеться про законопроект, поданий до Верховної Ради Президентом, і направлений за її зверненням на висновок до Конституційного Суду. У практиці органу конституційної юрисдикції був єдиний випадок (2002 р.), коли Президент відкликав поданий ним законопроект про внесення змін до Конституції. Законопроект за таких обставин було повернуто до Верховної Ради, а потім Президенту. Це питання також не врегульовано ні Конституцією, ні Законом «Про Конституційний Суд України». Але і в такому випадку законопроект, поданий Президентом, може бути відкликаним до початку розгляду справи на пленарному засіданні Конституційного Суду. І в цьому випадку орган конституційної юрисдикції вирішує питання шляхом застосування аналогії закону.

Визначений статтею 139 Регламенту Верховної Ради порядок відкликання законопроекту будь-яким суб'єктом ініціативи внесення змін до Конституції містить положення, які не можна вважати безспірними і такими, що відповідають установленій Конституцією процедурі. Знову ж таки поширення Регламентом положень статті 44 «Відкликання конституційного подання, конституційного звернення» Закону «Про Конституційний Суд України» на процедуру відкликання законопроекту про внесення змін до Конституції не є коректним. Передусім це питання, як і інші, що стосуються законопроекту про внесення змін до Конституції, має визначатися законом. Поки що Конституційний Суд розглядає справи щодо надання висновків на законопроекти про внесення змін до Конституції за аналогією Закону.

§ 2. Попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України і прийняття закону

«Стаття 155. Законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України», попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України».

2.1. У коментованій статті йдеться про порядок розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції, поданого до Верховної Ради відповідно до статті 154 Конституції, та прийняття парламентом рішення щодо нього. З цього приводу необхідно з'ясувати, по-перше, як треба розуміти положення «законопроект... попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України (виділ. мною – П.Є.)», по-друге, законопроект «вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України». За статтею 159 Конституції законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою за наявності висновку Конституційного Суду щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції.

Виникає питання, чи може парламент попередньо схвалити законопроект про внесення змін до Конституції без висновку органу конституційної юрисдикції? Чи є «попереднє схвалення законопроекту» тотожним за змістом терміну «розглядається» Верховною Радою?

Попереднє схвалення законопроекту – це позитивна оцінка, яку надала йому Верховна Рада України і така оцінка законопроекту в цілому і по суті є результатом його розгляду на пленарному засіданні парламенту, а також свідченням того, що поданий законопроект відповідає вимогам статей 157 і 158 та не суперечить іншим положенням Конституції України. Отже, попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України як результат його розгляду Верховною Радою можливо лише за наявності позитивного висновку Конституційного Суду щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції.

По суті аналогічна позиція зазначена у згаданому Рішенні Конституційного Суду від 9 червня 1998 (справа щодо внесення змін до Конституції України), у якому не без підстав стверджується тотожність за змістом термінів «попереднє схвалення законопроекту» і «попередній розгляд». Як наголошується у цьому Рішенні, «наявність висновку Конституційного Суду України про те, що законопроект відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, є умовою для його розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України» (абзац 5 пункту 3 мотивувальної частини). А суб'єктом звернення до Конституційного Суду України для надання зазначеного висновку є «тільки Верховна Рада України» (абзац 4 пункту 4 мотивувальної частини Рішення).

Проте Верховна Рада Постановою «Про деякі питання порядку підготовки законопроектів про внесення змін до Конституції України до розгляду Верховною Радою України» від 11 липня 2003 року № 1116-IV встановила інший порядок звернення до Конституційного Суду для надання висновку на законопроект про внесення змін до Конституції, який істотно відрізняється від Рішення Конституційного Суду у справі про офіційне тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції. Ця Постанова парламенту не була оскаржена у Конституційному Суді на предмет її відповідності Основному Закону і тому до цього часу є чинною, незважаючи, що новим Регламентом Верховної Ради встановлено інший порядок проходження законопроектів про внесення змін до Конституції. Але згідно з цією Постановою Конституційний Суд у той час **був змушений** надавати висновки на такі законопроекти, відійшовши при цьому від своєї правової позиції, викладеної у згаданому Рішенні від 9 червня 1998 року.

Зокрема це стосується висновків Конституційного Суду від 30 жовтня 2003 року № 1-в/2003, від 5 листопада 2003 року № 2-в/2003, від 10 грудня 2003 року № 3-в/2003, від 16 березня 2004 року № 1-в/2004, від 12 жовтня 2004 року № 2-в/2004, від 7 вересня 2005 року № 1-в/2005.

Наведене свідчить про певну руйнацію конституційно-правового механізму забезпечення порядку внесення змін до Конституції України, що аж ніяк не сприяло розробці якісних за змістом і формою законопроектів. Крім того майже нівельована була відповідальність за їх підготовку суб'єктів ініціативи: народних депутатів, Президента, а також парламенту.

2.2. У Регламенті Верховної Ради відсутнє чітке врегулювання питання, коли може відбутися попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції, до надання висновку Консти-

туційного Суду про його відповідність вимогам її статей 157 і 158, чи лише після одержання парламентом такого висновку. Так, частиною 1 статті 144 Регламенту зазначено, що попереднє схвалення, прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції здійснюється з урахуванням вимог статті 155, частини першої статті 156, частини другої статті 158, статті 159 Конституції, частини десятої статті 142 Регламенту. А де ж стаття 157, вимоги якої до законопроекту про внесення змін до Конституції є чи не найголовнішими або не менш принциповими ніж вимоги статті 158 Конституції України?

Складається враження, що Верховна Рада може попередньо схвалити законопроект про внесення змін до Конституції до одержання висновку Конституційного Суду про його відповідність вимогам її статей 157 і 158. Як приклад, можна привести перший і другий варіанти законопроекту про внесення змін до Конституції з питань місцевого самоврядування (реєстр. № 3207-1), які суттєво відрізняються один від одного, але обидва були направлені до Конституційного Суду для надання висновку після попереднього їх схвалення парламентом. Зокрема в мотивувальній частині Висновку Конституційного Суду від 7 вересня 2005 р. № 1-в/2005 зазначається: «Голова Верховної Ради України відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2223-IV надіслав до Конституційного Суду України для надання висновку щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроект про внесення змін до Конституції України з питань місцевого самоврядування. Викладено достатньо чітко і однозначно, але всупереч вимозі статті 159 Конституції і Рішенню Конституційного Суду від 9 червня 1998 року.

Проте в частині п'ятій статті 144 Регламенту встановлено, що «Верховна Рада може розглянути (вид. автор.) питання і прийняти рішення про попереднє схвалення (вид. автор.) законопроекту відповідно до статті 155 Конституції України чи прийняття законопроекту відповідно до частини першої статті 156 Конституції України за умови, що такий законопроект відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України і щодо його положень Конституційний Суд не висловив застережень». Отже, з цього стає зрозумілим, по-перше, тотожність термінів «попереднє схвалення» і «розгляд» законопроекту про внесення змін до Конституції. По-друге, що є також принциповим, це відновлення в Регламенті правової позиції Конституційного Суду, сформульованої у Рішенні

від 9 червня 1998 року. У Регламенті (стаття 146) також враховані й інші правові позиції та застереження Конституційного Суду, висловлені ним у низці висновків на законопроекти про внесення змін до Конституції.

Системний аналіз положень Конституції дає підстави для висновку, що попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до неї можливе лише в періоди чергових сесій Верховної Ради, які згідно з Основним Законом починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року (частина перша статті 83).

Сесії Верховної Ради – це організаційно-правова форма її діяльності. За логікою аналізованих положень Конституції законопроекти про внесення змін до неї не можуть розглядатися парламентом під час проведення позачергових сесій, які скликаються Головою Верховної Ради на вимогу Президента або на вимогу не менш як третини народних депутатів від конституційного складу парламенту (частина друга статті 83). На нашу думку, позачергові сесії Верховної Ради скликаються у її міжсесійний період для розв'язання нагальних і гострих проблем (економічних, соціальних, екологічних, міжнародних тощо), що виникли в суспільстві раптово і не прогнозовано, а ситуація навколо них загрожує національним інтересам і безпеці держави, правам і свободам громадян. Зважаючи на це і виходячи з цілісності та системного зв'язку положень розділу XIII Конституції, необхідно ще раз підкреслити, що **розгляд законопроекту про внесення змін до Основного Закону під час проведення позачергової сесії Верховної Ради є неприйнятним.**

Зміни до Конституції, як зазначалося раніше, мають вноситися без будь-якого поспіху, відповідально, при нормальній і стабільній ситуації в суспільстві.

Після попереднього схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції, яке може відбутися лише за наявності позитивного висновку Конституційного Суду щодо його відповідності вимогам її статей 157 і 158, Верховна Рада на наступній черговій сесії може включити в порядок денний розгляд законопроекту для ухвалення остаточного рішення.

2.3. Згідно з положенням статті 155 Конституції, законопроект про внесення змін до Конституції «вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії (виділ. мною – П.Є.) Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України». Разом з тим залишається відкритим питання в разі, коли законопроект про

внесення змін до Конституції не буде розглянуто на чергових сесіях парламенту протягом року. Чи вправі Верховна Рада в такому випадку розглядати законопроект про внесення змін до Конституції і ухвалювати остаточне рішення щодо нього через рік і т.п., але протягом періоду здійснення нею повноважень? Чи не порушується при цьому вимога статті 155 Конституції щодо «наступної чергової сесії» Верховної Ради? Ці питання Конституцією не врегульовано, хоча в процесі підготовки до розгляду законопроектів про внесення змін до Конституції такі питання можуть виникнути.

2.4. Закон про внесення змін до Конституції, прийнятий не менш як двома третинами народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради, направляється на підпис Президентові, що логічно впливає з його повноважень. Відповідно до пункту 30 частини першої статті 106 Конституції Президент не має права вето на закон про внесення змін до Конституції, а тому зобов'язаний його підписати і офіційно оприлюднити. Розділ XIII Конституції не встановлює терміну, протягом якого Президент має виконати ці зобов'язання.

Для звичайних законів такий строк відповідно до частини другої статті 94 Конституції становить п'ятнадцять днів після отримання закону. За принципом застосування аналогії закону термін, встановлений для звичайних законів, може бути поширений і на закони про внесення змін до Конституції щодо набуття ними чинності «через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування» (частина п'ята статті 94 Конституції). Знову ж таки йдеться про застосування аналогії закону щодо порядку оприлюднення і моменту набрання чинності змін до Конституції. Як правило, дата набрання чинності законом про внесення змін до Конституції, в тому числі його окремих положень визначається безпосередньо в самому законі, як це, наприклад, встановлено у прикінцевих та перехідних положеннях Закону «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. Але для вирішення цих питань потрібна стала конституційно-правова основа, можливо з відповідними доповненнями розділу XIII Конституції, а також Закону «Про Конституційний Суд України».

§ 3. Особливості внесення змін до розділів I, III і XIII Конституції України

«Стаття 156. Законопроект про внесення змін до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

Повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII цієї Конституції з одного й того самого питання можливе лише до Верховної Ради України наступного скликання».

Положення цієї статті встановлюють особливості порядку ініціювання, проходження, розгляду та ухвалення законопроекту про внесення змін до розділів I «Загальні засади», III «Вибори. Референдум» і XIII «Внесення змін до Конституції України», якими по суті визначаються основи конституційного ладу в Україні. До цього часу поки що не було законопроектів про внесення змін до цих розділів, хоча під час розгляду інших законопроектів, наприклад, першого варіанту законопроекту про внесення змін до Конституції (реєстраційний № 4180), в якому пропонувалося обрання Президента Верховною Радою, а не громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права, як і передбачалося чинною Конституцією (частина перша статті 103), виникло питання, а чи не порушуються в такому разі положення розділу I Конституції, згідно з якими «народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії» (стаття 69), а «вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування» (стаття 71).

Цілком очевидно, що в разі ухвалення зміни щодо обрання Президента парламентом, було б явне обмеження народного волевиявлення та скасування права громадян безпосереднього обирати главу держави.

Законопроект подається до парламенту Президентом або не менш як 300 народних депутатів із 450, які становлять конституційний склад Верховної Ради (частина 1 статті 76 Конституції).

На відміну від законопроектів про внесення змін до всіх інших розділів (див. коментар до статей 154, 155), стаття 156 встановлює більш жорсткі умови до законопроекту, його прийняття як закону не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради та затвердження всеукраїнським референдумом. Відповідно до зазначеної вище процедури, Президент підписує та офіційно оприлюднює прийнятий Верховною Радою закон про внесення змін до розділів I, II, XIII Конституції і водночас призначає всеукраїнський референдум з визначенням дати його проведення.

Про визначену статтею 156 Конституції більш жорстку процедуру внесення змін до її розділів I, III і XIII свідчить і те, що повторне подання законопроекту про внесення змін до них, на відміну від всіх інших розділів Конституції (частина перша статті 158), з одного й того самого питання можливе лише до Верховної Ради наступного скликання. Це також є одним із мотивів того, що попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції відповідно до її статті 155 можливе лише на черговій сесії парламенту (див коментар до статті 155).

§ 4. Неприпустимість порушення прав і свобод людини і громадянина, незалежності і територіальної цілісності України

«Стаття 157. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.

Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану».

4.1. Задекларувавши в Конституції принцип, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина 1 статті 3), положення її статті 157 встановлюють гарантії такої цінності тим, що забороняють вносити будь-які зміни до Конституції, якщо вони скасовують чи обмежують права і свободи людини і громадянина. Це стосується не тільки прав і свобод, закріплених Конституцією, але й інших, гарантованих законами України, міжнародно-правовими актами, оскільки згідно з частиною 1 статті 22 Конституції **«права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними»** (виділ. мною – П. Є.).

Забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина є найважливішим обов'язком держави, її органів влади, посадових осіб, показником рівня демократії, відповідності чинного законодавства світовим, в тому числі європейським, правовим стандартам. Тому Конституційний Суд має перевірити кожне положення законопроекту про внесення змін до Конституції, передусім щодо їх відповідності правам і свободам людини і громадянина. Водночас, коли орган конституційної юрисдикції вбачає в тому чи іншому приписі (нормі) законопроекту певні моменти, які хоча формально і відповідають вимогам неприпустимості скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, але в процесі здійснення таких змін ці права і свободи можуть бути порушені, він висловлює **застереження**, звертаючи на це увагу парламенту для їх врахування під час попереднього схвалення законопроекту.

Надаючи висновок щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції вимогам її статей 157 і 158, Конституційний Суд обґрунтовує лише ті положення, які передбачають обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина або можуть призвести до їх порушення. Щодо інших положень законопроектів, як свідчить аналіз практики надання висновків Конституційним Судом, то лише наводиться констатація щодо їх відповідності зазначеним вимогам⁶. На нашу думку, таку практику не можна визнати правомірною, оскільки висновок має бути аргументованим і щодо положень законопроекту, що не викликають сумнівів стосовно їх відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції. До того ж не всі можуть поділяти позицію органу конституційної юрисдикції щодо положень законопроектів, які він визнав такими, що не суперечать Конституції. Мотивація у висновку Конституційного Суду потрібна не тільки суб'єкту законопроектної ініціативи, Верховній Раді, а передусім громадянам, для реалізації їх права на отримання повної і достовірної інформації. Тому в цьому контексті практика надання Конституційним Судом висновків на законопроекти про внесення змін до Конституції потребує удосконалення, що принципово важливо для мотивувальної частини висновків.

4.2. Ліквідація незалежності України означає втрату суверенітету держави у будь-який спосіб (шляхом створення федеративного чи конфедеративного союзу з іншими державами і створення

---

⁶ Наприклад, див. Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2004. Книга 5. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 114-116, 254-260 та інші.

наднаціональних державних органів тощо і т.п.), позбавлення можливості самостійно, без втручання інших держав чи міжнародних організацій, здійснювати владу на своїй території, внутрішню і зовнішню політику. Суверенітет України поширюється на всю її територію (частина перша статті 2 Конституції).

Ліквідація незалежності України означає – і це головне – позбавлення права народу на національне самовизначення, права бути носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в країні. Тому це положення частини першої статті 157 Конституції за будь-яких обставин чи політичних поглядів не може бути порушено законопроектом про внесення змін до Конституції.

4.3. Територіальна цілісність України, як і незалежність, є непорушною. Відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, вона забезпечується світовою спільнотою. Жодна з іноземних держав чи міжнародних організацій не може без участі і згоди України вирішувати будь-які питання, що стосуються її територіальної цілісності. За Конституцією територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною (частина третя статті 2). Україна як суб'єкт міжнародного права підтримує і вимагає від інших держав неухильно додержуватися принципу територіальної цілісності і недоторканності існуючих кордонів. У внутрішніх відносинах непорушність територіальної цілісності України гарантується Конституцією та законами України, а за дії, спрямовані на порушення територіальної цілісності України, встановлена кримінальна відповідальність (статті 110, 111 Кримінального кодексу України).

У разі виникнення питання щодо зміни території України, відповідно до Конституції воно має вирішуватися виключно всеукраїнським референдумом (стаття 73).

4.4. Важливим положенням коментованої статті є заборона вносити зміни до Конституції в умовах воєнного або надзвичайного стану. Як зазначалося вище, законопроект про внесення змін до Конституції може бути розглянутий на пленарному засіданні парламенту в умовах стабільності в суспільстві, за відсутності будь-яких внутрішніх і зовнішніх чинників, які могли б вплинути на прийняття парламентом виваженого і відповідального рішення про попереднє схвалення законопроектів і прийняття законів відповідно до вимог статей 155, 156 Конституції (див. коментар до статей 155, 156). Проте, як свідчить досвід вітчизняного конституціоналізму 90-х років ХХ і перших років ХХІ століть, прийняття 28 червня 1996 року нової Конституції України, як і ухвалення 8 грудня 2004 року Закону України «Про внесення змін до Консти-

туції України», відбувалося в умовах загострення політичної ситуації як у парламенті, так і за його межами, протистояння між вищими органами державної влади і депутатськими фракціями (групами), що аж ніяк не сприяло забезпеченню законності і правопорядку в суспільстві, належному додержанню конституційної процедури. Тобто для здійснення такого надзвичайно важливого акту необхідна сприятлива і стабільна атмосфера, не конкуруюча взаємодія органів державної влади і місцевого самоврядування, посадових осіб, громадян та їх об'єднань.

§ 5. Умови забезпечення стабільності Конституції України

«Стаття 158. Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України».

5.1. Положення частини першої цієї статті стосується законопроектів про внесення змін до Конституції, крім її розділів I, II і III. Згідно зі статтею 155 Конституції в разі, якщо після попереднього схвалення законопроекту про внесення змін до неї за нього не проголосувало не менш як дві третини народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради, закон вважається прийнятим. Так, 8 квітня 2004 р. за проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (реєстр. № 4105) на пленарному засіданні Верховної Ради проголосувало 294 народних депутата, тобто закон не був прийнятий. Отже, повторне подання зазначеного законопроекту на розгляд парламенту за вимогою положення частини першої статті 158 можливе не раніше ніж через рік. З прийняттям 8 грудня Закону «Про внесення змін до Конституції України» законопроект № 4105 знято з порядку денного Верховної Ради.

Встановлена частиною другою статті вимога щодо унеможливлення для Верховної Ради протягом своїх повноважень, тобто п'яти років (частина 5 статті 76 Конституції), двічі змінювати одні й ті самі положення Основного Закону є певною гарантією щодо його стабільності, правовою перешкодою від прийняття поспішних і незбалансованих рішень.

Термін «положення», що застосовується в частині першої цієї статті, означає конкретний припис стосовно врегулювання чи визначення на рівні Конституції того чи іншого питання. Так, у коментованій частині першій статті 158 міститься декілька положень, зокрема: про законопроект, розгляд його парламентом, строк, коли стає можливим повторне внесення законопроекту до Верховної Ради, за який рік тому не проголосувало дві третини народних депутатів і т.д. Положення може міститися в реченні, словосполученні, терміні, абзаці, частині статті Конституції. Тому у рішеннях Конституційного Суду завжди йдеться про офіційне тлумачення або визнання такими, що не відповідають Конституції, **положень**, а не речення або його окремих словосполучень, абзацу, частини тощо.

Більш жорстка процедура встановлена щодо законопроектів про внесення змін до розділів I, II, III Конституції, яка полягає в тому, що повторне подання такого законопроекту, причому з одного й того самого питання, можливе лише до Верховної Ради наступного скликання (див. коментар до статті 156 Конституції). Ця жорсткість процедури повторного подання законопроекту про внесення змін до зазначених розділів Конституції пояснюється передусім тим, що розділи I «Загальні засади» і II «Вибори. Референдум», на що вже зверталася увага, визначають **основи конституційного ладу** в Україні, зміна яких потребує встановлення особливого порядку і пов'язана з необхідністю народного волевиявлення на всеукраїнському референдумі. Розділ XIII «Внесення змін до Конституції України» спрямований на охорону Конституції, збереження її стабільності в суспільстві, місця і ролі в системі законодавства як акта найвищої юридичної сили (стаття 8).

Як засвідчує досвід, часті зміни до Конституції, тим більше до розділів, що визначають основи конституційного ладу держави, призводять або можуть призвести до розбалансованості не тільки актів чинного законодавства та зниження ефективності правового регулювання суспільних відносин, а й до розбалансованості функціонування державного механізму, який забезпечує управління економікою, сферами соціально-культурного розвитку, здійснення внутрішньої і зовнішньої діяльності.

На відміну від частини другої коментованої статті, яка забороняє парламенту двічі змінювати **одні й ті самі положення** Конституції і стосується всіх законопроектів про внесення змін до Конституції, частина друга її статті 156 встановлює інші умови, за яких повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, II і III Конституції України з **одного й того самого**

питання можливе лише до парламенту наступного скликання. Що означає словосполучення «з одного й того самого питання» можна тлумачити по-різному, але його нетотожність з терміном «положення», про визначення якого вже сказано раніше, очевидна. Наприклад, прийнято закон про внесення змін до статті 76 Конституції України, яким встановлено, що строк повноважень Верховної Ради становить п'ять років (частина п'ята), а не чотири, як це було раніше.

Це досить просте питання, але є набагато складніші, зокрема, якщо законопроект передбачає зміни в розподілі повноважень між Президентом, Верховною Радою і Кабінетом Міністрів – одне питання, вирішення якого потребує внесення змін до цілої низки відповідних розділів Конституції, що визначають повноваження кожного із зазначених органів влади. У разі неприйняття закону з цього питання, законопроект, у якому пропонується інше рішення, виходячи з вимог частини другої статті 156, повторно може бути поданий лише до парламенту наступного скликання.

Якщо законопроект стосується лише уточнення, редакційних поправок щодо повноважень Верховної Ради або Кабінету Міністрів, то чи є такий законопроект «з одного й того самого питання»? Виникає чимало питань, відповідь на які має дати Конституційний Суд шляхом офіційного тлумачення положень частини другої статті 156 і частини другої статті 158 Основного Закону, що без сумніву сприяло б удосконаленню конституційно-правового механізму функціонування норм Конституції.

§ 6. Особливості законопроектів про внесення змін до Конституції України. Висновок Конституційного Суду України

«Стаття 159. Законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції».

6.1. Положення коментованої статті стосуються всіх законопроектів про внесення змін до Конституції. Термін «законопроект», що вживається у цій статті, застосовується і в інших статтях розділу XIII Конституції України. Проте в жодній із них не визначено його правової природи, змісту, і на яких підставах він визнається органом конституційної юрисдикції таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції.

Лінгвістичний і власне юридичний аналіз статті 159 Конституції дає підстави стверджувати, що йдеться про **законопроект як єдиний і цілісний документ**, частинами якого є приписи (норми, статті, положення), що безпосередньо стосуються внесення змін до тексту Конституції, а також приписи, якими встановлюються прикінцеві та перехідні положення, що визначають правовий механізм набуття чинності внесених змін. Тобто, як правило і відповідно до вимог законодавчої техніки, **законопроект про внесення змін до Конституції складається з двох частин: основної – приписи пропонуваніх змін до Основного Закону, – і допоміжної (обслуговуючої) – приписи, що визначають порядок набуття чинності внесених до Конституції змін, розробку законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення реалізації цих змін, вирішення інших питань.**

Усі складові законопроекту про внесення змін до Конституції є предметом перевірки Конституційним Судом щодо їх відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції. Думка, що оскільки прикінцеві та перехідні положення законопроекту не стосуються внесених змін до Конституції, то і внесені до них поправки під час розгляду законопроекту на пленарному засіданні Верховної Ради не підлягають перевірці Конституційним Судом щодо їх відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції, є помилковою.

Практика діяльності органу конституційної юрисдикції в Україні також свідчить про необхідність надання висновку щодо відповідності положень прикінцевих та перехідних положень законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції. Зокрема, це висновки Конституційного Суду на законопроекти про внесення змін до Конституції від 16 жовтня 2002 р. № 1-в/2002 (реєстр. № 7091), від 30 жовтня 2003 року № 1-в/2003 (реєстр. № 3207-1), від 5 листопада 2003 року № 2-в/2003 (реєстр. № 4105), від 10 грудня 2003 року № 2-в/2003 (реєстр. № 4180) та інші.

6.2. Як зазначалося раніше, всі законопроекти про внесення змін до Конституції можуть розглядатися на пленарному засіданні парламенту лише за наявності висновку Конституційного Суду (див. коментар до статті 155). Разом з тим є надзвичайно важливі аспекти, які безпосередньо стосуються самого змісту висновку органу конституційної юрисдикції, зокрема його мотивувальної і резолютивної частин. Їх з'ясування має принципове значення для надання обґрунтованого і такого, що відповідав би вимогам Конституції та Закону «Про Конституційний Суд України» висновку. По-перше, Конституційний Суд надає **висновки на законопроект** про внесення змін до Конституції, а не ухвалює

рішення з питань надання офіційного тлумачення положень Конституції та законів України чи вирішує питання щодо конституційності законів, інших правових актів або їх окремих положень. Тобто конституційною підставою висновку щодо відповідності (конституційності) законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції є **положення її статті 159, рішення – статті 152.** По-друге, враховуючи цілісність законопроекту про внесення змін до Конституції, Конституційний Суд у мотивувальній частині висновку повинен викласти аргументи як про відповідність, так і не відповідність його положень вимогам статей 157 і 158 Основного Закону.

Отже, висновок Конституційного Суду щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції вимогам її статей 157 і 158 має бути надано **на підставі статті 159, а не статті 152,** яка передбачає визнання неконституційними законів, інших правових актів чи їх окремих положень. У зв'язку з цим вважаємо неправильною практику органу конституційної юрисдикції, згідно з якою висновки ухвалювалися на підставі статті 152 Конституції. За всю десятирічну діяльність Конституційного Суду був наданий лише один висновок на підставі статті 159 Конституції, це – Висновок від 2 червня 1999 р. № 2-в/99 (справа про внесення змін до статті 46 Конституції України).

На відміну від рішень Конституційного Суду про офіційне тлумачення положень Конституції і законів України та рішень щодо відповідності Конституції (конституційності) законів, інших правових актів або їх окремих положень, особливість висновків на законопроекти про внесення змін до Конституції щодо їх відповідності вимогам її статей 157 і 158 полягає в тому, що у мотивувальній частині висновку викладаються аргументи щодо як конституційності, так і неконституційності пропонуваного законопроекту змін до Конституції і, виходячи з цього, згідно зі статтею 159 Основного Закону, в резолютивній частині формулюється підсумковий висновок щодо законопроекту в цілому. В разі визнання хоча б одного положення законопроекту про внесення змін до Конституції таким, що не відповідає вимогам її статей 157 і 158, Конституційний Суд повинен визнати такий законопроект неконституційним повністю.

Варто ще раз підкреслити, що **висновок Конституційного Суду стосується законопроекту як єдиного системно-цілісного документу, а не окремих його фрагментів (структурних елементів).** Від визнання тих чи інших положень законопроекту неконституційними руйнується його системність та цілісність і в такому вигляді

законопроект про внесення змін до Конституції не може бути попередньо схвалений парламентом, не говорячи вже про розгляд на його наступній черговій сесії. Як зазначено у Рішенні Конституційного Суду від 9 червня 1998 року, «законопроект, який за висновком Конституційного Суду України відповідав вимогам статей 157 і 158 Конституції України і до якого було внесено поправки під час розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України, підлягає також перевірці Конституційним Судом України щодо відповідності цього законопроекту вимогам зазначених статей Конституції України перед прийняттям його як закону про внесення змін до Конституції України» (абзац 7 пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, системність та цілісність законопроекту про внесення змін до Конституції має бути непорушною, бездоганною як за змістом, так і за формою. Але були випадки, коли під час розгляду законопроекту на пленарному засіданні парламенту вносилися поправки, якими відтворювалися положення чинної Конституції замість тих, що раніше були предметом попереднього конституційного контролю і стосовно яких було надано висновок Конституційного Суду. Очевидно, зважаючи на те, що відновлені в законопроекті положення чинної Конституції не потребували перевірки на конституційність, парламент ухвалив закон про внесення змін до неї. Подібна практика не може бути прийнятною, оскільки призводить до порушення цілісності законопроекту, системних і функціональних зв'язків між пропонованими у ньому змінами до Конституції. Тобто під час розгляду парламентом такого законопроекту не було дотримано вимоги статті 159 Конституції. Зокрема це стосується згаданого Закону «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року, положення якого аналізуються в наступній главі цієї роботи.

Глава II. Зміни до Конституції України від 8 грудня 2004 року

§ 1. Зміни у конституційному статусі Верховної Ради України

«Стаття 76 (ч. 5). Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років».

1.1. Змінами до статті 76 є те, що в її частині першій вилучено слова **«строком на чотири роки»** і доповнено новою частиною п'ятою такого змісту: **«Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років».**

Причиною чи мотивами зазначених змін до ст. 76 є політична доцільність. Крім того збільшення строку повноважень парламенту України на один рік урівноважується з терміном перебування на посту Президента, який, як і народні депутати, обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права **строком на п'ять років** (частина перша статті 106 Конституції).

Але надмірне збільшення строку повноважень парламенту може призвести до порушення загальновизнаних принципів і норм демократії, обмеження конституційних прав і свобод виборців, їх відчуження від найвищого в країні представницького органу державної влади. Пошук найбільш оптимального варіанту з цього питання пов'язаний з різними об'єктивними і суб'єктивними чинниками, передусім становленням і розвитком України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави (стаття 1 Конституції).

У перехідний період, з одного боку, термін повноважень представницьких органів влади (парламенту, Президента, органів регіонального і місцевого самоврядування) повинен слугувати забезпеченню реалізації прав і свобод людини і громадянина, політичній, економічній, соціальній стабільності, проведенню необхідних реформ у державі. Але для цього потрібен час, якого владі завжди не вистачає, а тому виникають наміри продовжити строк перебування при владі Президента, народних депутатів та інших виборних посадовців. В цьому відношенні варто звернути увагу на Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 2003 року № 22-рп/2003 (справа щодо строків перебування на посту Президента України).

1.2. З іншого боку, необхідна логічна і послідовна ротація парламенту, можливо, не раз у чотири чи п'ять років, а дещо інакше і за іншою процедурою, зокрема проведення ротації в парламенті на одну третину його членів (народних депутатів). Парламент за таких умов був би завжди конституційно дієздатним, а отже, безперервно здійснював всі свої повноваження, визначені Конституцією та законами України. Можливо, це зняло б гостроту питання щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради, яке після внесення змін до Конституції 8 грудня 2004 року набуло гіпертрофічного характеру, чого немає в жодній конституції країн із сталою демократією.

«Стаття 77. Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Верховної Ради України».

1.3. Частина перша статті 77 викладена в новій редакції, а попередня встановлювала, що «чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю березня четвертого року повноважень Верховної Ради України». Коментоване положення змін до частини першої статті 77 Конституції ставить в залежність проведення виборів народних депутатів від початку роботи новообраного парламенту. Відповідно до частини третьої статті 82 Конституції, Верховна Рада збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Згідно з пунктом 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV «450 народних депутатів України обирається у 2006 році на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на засадах пропорційної системи з обранням народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій відповідно до закону». 26 березня 2006 р. на зазначених виборчих засадах і Закону «Про вибори народних депутатів України» була обрана Верховна Рада нового кликання. Після офіційного оголошення результатів виборів Центральною виборчою комісією Верховна Рада зібралася на свою першу сесію і перше засідання 25 травня 2006 р. З цього ж дня відповідно до частини першої статті 90 Конституції припинилися повноваження Верховної Ради попереднього скликання (обраної в останню неділю березня 2002 року).

Отже, за новою редакцією статті 77 Конституції, наступні чергові вибори до Верховної Ради України повинні відбутися в останню неділю травня 2011 року, але не пізніше 25 травня п'ятого року її повноважень. За такою логікою кожного разу наступні чергові вибори до парламенту будуть проводитися щонайменше на місяць пізніше від попередніх. На нашу думку, подібна методика визначення дати проведення виборів до Верховної Ради не є вдалою, оскільки не привносить стабільності в процес формування єдиного органу законодавчої влади в Україні. У зв'язку з цим варто повернутися до формули, яка раніше була закріплена в статті 77 Конституції України в редакції від 28 червня 1996 року, а саме, що «чергові вибори до Верховної Ради відбуваються в останню неділю березня» п'ятого року її повноважень. Така формула визначення дати проведення виборів до парламенту є чіткою, сталим елементом правосвідомості і політичної культури громадян, учасників виборчого процесу.

«Стаття 78. Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України».

1.4. У коментованій статті текстуально відтворені положення частин першої, третьої статті 78 Конституції в редакції від 28 червня 1996 р. Зміни стосуються частини другої і третьої, які на відміну від попередньої редакції, більш детально визначають заборону народному депутатові займатися тими видами діяльності, які несумісні з його мандатом. Але й ці зміни до статті 78 Конституції не визначають їх вичерпний перелік, оскільки частиною третьою цієї статті передбачається відсилка до закону, яким встановлюються вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими

видами діяльності, зокрема це закони України «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності» (див. коментар до пункту 5 частини другої статті 81 Конституції), «Про статус народного депутата України» та інші.

Заборона народному депутатові займатися діяльністю, що несумісна з його посадою, спрямована на попередження та неприпустимість такого антисоціального явища, як корупція, що завдає значної шкоди національним інтересам, підриває авторитет держави, її органів та посадових осіб, негативно впливає на стан реалізації прав і свобод людини і громадянина. Тому встановлена заборона для народних депутатів є одним із важливих запобіжних правових заходів щодо виникнення у будь-якій формі корупції в діяльності Верховної Ради.

1.5. Декларування в частині першій положення, згідно з яким народні депутати здійснюють свої повноваження на **постійній основі**, стосується їхньої роботи в парламенті, виборчому окрузі, у зносинах з міжнародними організаціями тощо, означає **професійну діяльність** народних депутатів, на яких Конституцією покладено обов'язок своєчасно готувати законопроекти з питань економічного, політичного, соціально-культурного розвитку суспільства і держави, ухвалювати закони, інші правові акти, забезпечуючи їм системне входження в чинне національне законодавство і систему міжнародного права.

Разом з тим зазначимо, що професіоналізм народних депутатів в значній мірі залишається бажаним, оскільки ні в Конституції, ні в Законі «Про вибори народних депутатів України», інших нормативно-правових актах немає його визначення, відсутні й вимоги щодо нього. Скоріше професіоналізм народних депутатів декларується, а його забезпечення здійснюється професіональними працівниками Апарату Верховної Ради, науково-експертними установами. Чи не тому національне законодавство містить безліч протиріч, застарілих положень, невідповідностей Конституції та європейським правовим стандартам? Тобто проблема професіоналізму народних депутатів як носіїв законодавчої влади потребує спеціальної фахової розробки.

Конституція дозволяє народним депутатам займатися викладацькою, науковою та творчою діяльністю. Хоча зазначене положення не містить застереження стосовно того, що такою діяльністю народні депутати можуть займатися лише в позаробочий час, вважаємо, що саме так треба розуміти цю вимогу до народних

депутатів, оскільки вони здійснюють свої повноваження на постійній основі, тобто вся інша не заборонена Конституцією та законами їхня діяльність можлива лише в позаробочий час.

1.6 Доповнення статті 78 Конституції новою частиною четвертою регламентує порядок вирішення питань, пов'язаних із виникненням обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності народного депутата. Відповідно до конституційної вимоги **народний депутат зобов'язаний** у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припинити заборонену діяльність **або подати особисту заяву про складення повноважень** народного депутата. Наголосимо на положенні «або подати особисту заяву...», що означає звернення до Верховної Ради з клопотанням про дострокове припинення повноважень народного депутата з мотивів, викладених у його заяві. У зв'язку з цим з моменту подання такої заяви народного депутата зупиняється перебіг двадцятиденного строку до моменту прийняття Верховною Радою рішення про дострокове припинення його повноважень (див. коментар до пункту 5 статті 81 Конституції).

Двадцятиденний строк, що надається народному депутатові для визначення своєї позиції, є питанням доцільності, хоча Закон України «Про вибори народних депутатів» також встановлює відповідні вимоги ще до кандидата у народні депутати, покладає на особу певні зобов'язання. Зокрема з поданням необхідних документів на реєстрацію в Центральній виборчій комісії кандидат у народні депутати пише особисту заяву, що у разі його обрання народним депутатом, він залишає діяльність, що є несумісною з депутатським мандатом (пункт 7 частини першої статті 58 Закону). З цього можна дійти висновку, що зазначений у коментованому положенні двадцятиденний строк є завищеним.

Головне полягає в тому, що Конституція і закони України «Про статус народного депутата», «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності» та інші встановлюють певні обмеження у діяльності народного депутата, як зазначалося вище, з метою не допустити будь-яких корупційних дій у роботі Верховної Ради.

§ 2. Підстави припинення повноважень народного депутата України

«Стаття 81. Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини не усунуто;
- 6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатських фракцій цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції;
- 7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу

депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення».

2.1. Нова редакція статті 81 Конституції України, відтворюючи текстуально положення частини першої, пунктів 1 – 4, 7 частини другої її попередньої редакції, містить зміни до неї, що стосуються пунктів 5, 6 частини другої, частин третьої – шостої.

Положення пункту 5 частини другої системно пов'язано з частинами третьою і четвертою статті 78, коментар до якої було надано раніше. Крім того, рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата в разі, якщо ним протягом двадцяти днів не усунуто обставин, які призвели до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата, приймається судом. Водночас у разі, якщо народний депутат у двадцятиденний строк подав особисту заяву про складення ним повноважень у зв'язку із здійсненням діяльності, несумісної з депутатським мандатом (призначення членом Кабінету Міністрів, обрання депутатом іншого представницького органу тощо) **перебіг двадцятиденного строку щодо нього зупиняється**, а рішення про дострокове припинення повноважень за заявою народного депутата приймається Верховною Радою відповідно до її Регламенту (див. коментар до частини четвертої статті 78 Конституції).

Варто зауважити, що питання про дострокове припинення повноважень народного депутата з точністю до навпаки вирішуються згадуваним вище Законом України «Про особливості звільнення з посад осіб, які суміщають депутатський мандат з іншими видами діяльності» від 8 липня 2005 року № 2783-IV. Свідченням цього є, зокрема стаття 3 зазначеного Закону, якою встановлено, що: «1. Особа, яка протягом п'ятнадцяти календарних днів з дня призначення на посаду, що є несумісною з депутатським мандатом, порушує вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності на посадах, призначення на які та звільнення з яких здійснює Президент України або Кабінет Міністрів України, і не подала в установленому законом порядку заяви про складення повноважень народного депутата України, має бути звільнена з посади за рішенням Президента України або Кабінету Міністрів України. 2. Після закінчення терміну, передбаченого частиною першою цієї статті, відповідно Президент

України або Кабінет Міністрів України зобов'язані протягом п'яти календарних днів прийняти рішення про звільнення особи з посади, що є несумісною з депутатським мандатом, та протягом трьох днів поінформувати Верховну Раду України про прийняте рішення».

Сумнів щодо відповідності положень цього Закону Конституції полягає в тому, що питання несумісності депутатського мандата розглядаються і рішення приймаються тільки Верховною Радою у разі подання заяви народним депутатом про складення повноважень або якщо його повноваження достроково припиняються за рішенням суду, але ні в якому разі Президентом або Кабінетом Міністрів, які призначили народних депутатів на відповідні посади.

За процедурою, встановленою статтею 180 Кодексу адміністративного судочинства України та Регламентом Верховної Ради (глава 35), окружний адміністративний суд, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, розглядає позовну заяву Голови Верховної Ради про дострокове припинення повноважень народного депутата. Позовна заява має бути підтримана більшістю від конституційного складу Верховної Ради (частина третя статті 218 Регламенту). Рішення суду з цього питання, яке набрало законної сили, є остаточним і не потребує прийняття постанови парламенту з цього питання (частина четверта статті 218 Регламенту).

2.2. Пунктом 6 частини другої коментованої статті передбачені нові підстави дострокового припинення повноважень народного депутата: його **невходження** до складу депутатської фракції або **вихід** із неї. Варто привернути увагу на деякі неточності у формулюванні припису цього пункту, а саме: «**обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій)**». Зауважимо, що політичні партії або їх виборчі блоки не обирають народних депутатів, а лише формують списки кандидатів на вибори до Верховної Ради і подають їх на реєстрацію до Центральної виборчої комісії.

Відповідно до статей 70, 71, частини першої статті 76 Конституції народних депутатів обирають громадяни України, які мають право голосу, тобто досягли вісімнадцяти років на день виборів. Громадянин стає народним депутатом після офіційного опублікування Центральною виборчою комісією списку народних депутатів, обраних за списком відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій). Але повноваження такий народний депутат набуває лише після складення ним присяги перед Верховною Радою України (стаття 79 Конституції). Отже, до складення народним депутатом присяги існує презумпція його входження до

депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за списками якої він обраний до Верховної Ради.

Головне в пункті 6 полягає в зазначених підставах дострокового припинення повноважень народного депутата, а саме його **невходження** до депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за виборчими списками яких він був обраний. Це означає не що інше, як відмову народного депутата від взятих перед політичною партією (виборчим блоком політичних партій) зобов'язань, в тому числі зобов'язання бути членом саме тієї депутатської фракції, яка була сформована відповідною політичною партією (виборчим блоком політичних партій).

По суті аналогічне політичне спрямування і природу має **вихід** народного депутата із складу депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій), оскільки у них можуть бути одні й ті самі мотиви, хоча кожен у таких випадках реалізує своє конституційне право, усвідомлюючи передбачені Конституцією негативні наслідки щодо такого народного депутата.

2.3. Невходження народного депутата до депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або вихід із такої фракції в певній мірі нагадує інститут так званого «імперативного мандата». Такої позиції дотримуються деякі політики, науковці, експерти Венеціанської комісії Ради Європи. З цим не можна не погодитися, але варто звернути увагу на те, що, по-перше, інститут імперативного мандата депутата будь-якого представницького органу влади стосується взаємовідносин між виборцями (виборчим корпусом громадян) і обраними ними ж депутатами. В нашому випадку йдеться про взаємовідносини народного депутата і депутатської фракції політичної партії. Для імперативного мандата головне полягає в тому, що наданий виборцями **наказ є обов'язковим до виконання депутатами, тобто є імперативом, запереченню якому з боку депутатів бути не може.** Тому у своїй діяльності такі депутати мають, передусім, керуватися наказом виборців, як це і було за часів радянської системи влади. При цьому депутат не може на свій розсуд і вільно реалізувати своє волевиявлення під час прийняття того чи іншого рішення, оскільки його воля жорстко пов'язана з наданим наказом виборців.

За невиконання наказу виборців депутат міг бути відкликаним відповідно до чинного на той час **законодавства про відзив депутата виборцями.** При цьому необхідно зазначити і те, що за такою системою взаємовідносин, депутати рад усіх рівнів (вертикаль представницьких органів влади) здійснювали свої права і обов'язки не на постійній основі, а їхня діяльність у радах не була професій-

ною. Професійним був апарат цих рад, який працював на постійній основі і головним завданням якого була підготовка для депутатів проектів законів, інших правових актів. Депутатам залишалося одногосно скріпити «своїм волевиявленням» запропоновані рішення, а потім повернутися до виконання свої професійних обов'язків на місця, де вони були обрані до відповідних рад народних депутатів.

2.4. Невходження народного депутата до депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або вихід із неї, що має наслідком дострокове припинення його повноважень, є конституційними нормами, якими регулюються парламентські відносини у Верховній Раді між народними депутатами і депутатськими фракціями, з одного боку, коаліцією депутатських фракцій (конституційною більшістю) і депутатськими фракціями, що становлять опозицію до Кабінету Міністрів і коаліції, – з іншого. Тому передбачені наслідки неvhодження народного депутата до депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу з неї лише умовно можна розглядати в якості імперативного мандату або «імперативного партійного мандату».

Особливістю такого статусу народних депутатів є те, що Конституція не зобов'язує їх під час розгляду та ухвалення законопроектів, інших рішень парламенту голосувати так, як запропонує депутатська фракція або її керівництво. У цьому відношенні кожному народному депутатові **гарантується вільне і особисте волевиявлення** (стаття 84).

Таким чином, у парламентській роботі депутатської фракції під час голосування можуть виникати певні і, можливо, не прогнозовані ситуації, зокрема, коли окремі її члени будуть голосувати не так, як вирішила депутатська фракція (виборчий блок), або голосувати на власний розсуд чи приєднувати свій голос до коаліції депутатських фракцій чи, навпаки, до опозиції у Верховній Раді і т.п. З цього випливає, що залишаючись формально членом відповідної депутатської фракції, народний депутат фактично може шляхом голосування підтримати інші за програмою та ідеологією фракції, в тому числі їхню коаліцію (парламентську більшість). Будь-яких протидій цьому з боку депутатських фракцій (виборчого блоку), зокрема опозиційних, Конституція не передбачає. До того ж подібна ситуація не може бути врегульована навіть на конституційному рівні, оскільки це не відповідало б принципам демократії і верховенства права щодо статусу народного депутата і діяльності вищого представницького і єдиного органу законодавчої влади в Україні.

З цього випливає, що в організаційному відношенні народні депутати, не виходячи з депутатських фракцій, до яких вони належать за результатами виборів і які знаходяться в опозиції до Кабінету Міністрів, можуть входити до складу коаліції депутатських фракцій, що становить парламентську більшість у Верховній Раді. Конституція не встановлює заборони народним депутатам щодо вчинення ними подібних дій. І такі дії народних депутатів ніяк не можна кваліфікувати як спотворення народного волевиявлення на виборах до парламенту, свідченням якого може бути зміна передвиборчих програм і цілей політичних партій, а також перерозподіл голосів виборців, які підтримали політичні партії, що не подолали трьохвідсотковий бар'єр, між політичними партіями (виборчими блоками політичних партій), які такий бар'єр подолали і таким чином створили у Верховній Раді відповідні депутатські фракції.

Події, що відбуваються або можуть відбутися в парламенті, його стосунках з Президентом, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування є наслідком недосконалості пропорційної системи виборів народних депутатів, яка істотно перешкоджає громадянам України реалізувати гарантовані Конституцією їх виборчі права і свободи. Згідно з Конституцією громадяни мають право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (стаття 38).

Здійснити це право за чинним Законом «Про вибори народних депутатів України» громадяни можуть лише частково і в разі, якщо вони є членами політичної партії і будуть включені до її виборчого списку (списку виборчого блоку політичних партій).

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що встановлення змінами до Конституції нових підстав дострокового припинення повноваження народного депутата, обраного за списками політичної партії (виборчого блоку політичних партій) у разі «невходження» народного депутата до складу депутатської фракції цієї партії (виборчого блоку) або його виходу із складу такої фракції не можна вважати ефективним. Подібні підстави не мають перспективи.

2.5. Пункт 6 коментованої статті не передбачає **виключення** народного депутата із складу депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій), а тому рішення їх керівних органів про виключення народного депутата з відповідної депутатської фракції не тягне будь-яких правових наслідків. Такий народний депутат продовжує перебувати у складі депутатської фракції, незважаючи на прийняте рішення про його виключення з її складу.

Інша річ, коли за тими чи іншими мотивами (порушення статуту політичної партії, внутріпартійної дисципліни, невиконання програми партії, відмова від підтримки позиції депутатської фракції тощо) керівний орган політичної партії (з'їзд, конференція, пленум, політрада і т.п.) може прийняти рішення про виключення народного депутата з політичної партії, обраного за її списками до Верховної Ради.

2.6. Щодо реалізації положення пункту 6 коментованої статті, то визначена її частиною шостою процедура, крім наявності рішення керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) про дострокове припинення повноважень народного депутата, обраного за списком цієї політичної партії (блоку політичних партій), передбачає, що це може бути здійснено **на підставі закону**. Ключовим тут є рішення керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій), оскільки **«саме з дня прийняття такого рішення»** достроково припиняються повноваження народного депутата.

Разом з тим виникає питання, чи можна за відсутності закону і при наявності зазначеного рішення керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) достроково припинити повноваження народного депутата? Зважаючи на пряму дію норм Конституції (частина третя статті 8), варто підкреслити, що це положення включає всі елементи такої норми. Тому, оскільки припис частини шостої статті 81 Конституції містить положення **«на підставі закону»**, він не має прямої дії за відсутністю такого закону. Тому не випадково у Регламенті Верховної Ради (частина п'ята статті 217) про це нічого не сказано, крім відтворення в ньому тексту частини шостої коментованої статті Конституції. Ухвалення закону, на підставі якого за рішенням керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) будуть припинятися повноваження народного депутата, має стати одним із важливих рішень парламенту щодо подальшої стабілізації його законотворчої діяльності та посилення конституційної відповідальності народних депутатів за прийняті рішення і свою роботу в цілому.

2.7. Частиною третьою коментованої статті передбачено дострокове припинення повноважень народного депутата **одночасно** з достроковим припиненням повноважень Верховної Ради – в день відкриття її першого засідання нового скликання. Технологічно і за процедурою це положення повністю збігається з частиною першою цієї статті, та частиною першою статті 90 Конституції, за якою повноваження Верховної Ради припиняються у день відкриття її першого засідання нового скликання. Достро-

кове припинення повноважень Верховної Ради здійснюється Президентом на підставах і за процедурою, визначених частинами другою і третьою статті 90 Конституції (див. коментар до цієї статті).

2.8. До внесення змін до статті 81 Конституції дострокове припинення повноважень народного депутата згідно з названими підставами, крім невиконання вимог щодо його несумісності, потребувало ухвалення рішення Верховної Ради більшістю голосів від конституційного складу. Однак після внесення змін до неї порядок дострокового припинення повноважень відповідно до коментованої її частини четвертої також змінився.

По-перше, в разі невиконання народним депутатом вимог щодо несумісності (пункт 5 частини другої цієї статті) рішення про дострокове припинення його повноважень приймається судом. Додаткового рішення Верховної Ради з цього питання, ухваленого більшістю від її конституційного складу, не потребується. По-друге, згідно з частиною четвертою цієї статті, повноваження народного депутата припиняються достроково з дня набрання законної сили рішенням суду, зокрема: обвинувального вироку щодо народного депутата; визнання його недієздатним або безвісно відсутнім. У разі смерті народного депутата його повноваження вважаються достроково припиненими з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть. У всіх цих випадках також не потребується прийняття відповідного рішення Верховної Ради.

§ 3. Врегулювання роботи Верховної Ради України

«Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстаріший за віком народний депутат України».

3.1. Зміни до цієї статті стосуються вилучення з неї частини п'ятої, згідно з якою «порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та законом про регламент Верховної Ради України». Разом з тим частина п'ята статті 83 (пункт 15 частини першої статті 85) Конституції викладена в новій редакції, яка передбачає, що «порядок роботи Верховної Ради

України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України». Вилучення із тексту слова «законом», яке містилося до внесення змін до статті 82 Конституції, суттєво спрощує процедуру прийняття такого нормативно-правового акта, як Регламент Верховної Ради, спрямованого на врегулювання внутрішньої роботи парламенту відповідно до визначених Конституцією повноважень.

3.2. Водночас пунктом 21 частини першої статті 92 Конституції встановлено, що виключно законами України визначаються організація і порядок діяльності Верховної Ради. Це означає, що і після внесення змін до Конституції Регламент Верховної Ради має бути затвердженим законом, а не її постановою. Отже, проблема закону про регламент Верховної Ради і після внесення змін до Конституції не розв'язана. І як би не ставились до вирішення питання організації і порядку роботи парламенту, поки існує припис пункту 21 частини першої статті 92 Конституції, який жорстко пов'язаний словами «виключно законами», його необхідно вирішувати саме у такий спосіб.

Встановлення тридцяти днів, не пізніше яких парламент повинен зібратися на першу сесію і перше пленарне засідання, спрямовано на здійснення Підготовчою депутатською групою (стаття 13 Регламенту Верховної Ради) організаційних та інших заходів (підготовка проектів постанов з питань графіку роботи новообраного парламенту, створення його Секретаріату, формування депутатських фракцій, комітетів тощо), які мали б забезпечувати ефективну роботу народних депутатів. Важливо зазначити, що йдеться про **тридцять календарних днів**. Підготовча депутатська група виконує свої функції до обрання Голови Верховної Ради.

§ 4. Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України, її створення і права

«Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її

місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією».

4.1. Стаття 83 Конституції викладена в новій редакції, хоча перша – четверта частини не зазнали суттєвих змін. Те, що порядок роботи Верховної Ради встановлюється Конституцією та Регламентом Верховної Ради, означає, що Регламент у цьому контексті є актом, який регулює внутрішньо-парламентські відносини (див. коментар до статті 82), а тому ухвалюється самим парламентом шляхом затвердження постановою Верховної Ради, а не законом, як це передбачалося в попередній редакції частини п'ятої статті 82, частиною третьою статті 88 Конституції.

Минуло більше десяти років з дня прийняття нової Конституції України (28 червня 1996 року), але закон про Регламент Верховної Ради так і не було прийнято з різних причин і мотивів. За цей період парламент здійснював свою роботу на основі Регламенту, затвердженого Постановою Верховної Ради від 27 липня 1994 року № 35, вносячи до нього зміни та доповнення в залежності від тієї чи іншої політико-правової ситуації, яка час від часу складалась у парламенті в цілому та у відносинах між народними депутатами, їх фракціями та групами.

За таких підстав окремі положення Регламенту Верховної Ради були предметом розгляду Конституційного Суду за поданням групи народних депутатів. У Рішенні Конституційного Суду від 3 грудня 1998 року № 17-рп/98 (справа про утворення фракцій у Верховній Раді України), крім того, що окремі положення Регламенту були визнані неконституційними, було зазначено: «після набуття чинності Конституцією України (стаття 160 Конституції) питання щодо організації і порядку діяльності Верховної Ради України, а також статусу народних депутатів України Верховна Рада України повинна вирішувати виключно законами України (пункт 21 частини першої статті 92), зокрема Законом про Регламент Верховної Ради».

Однак ця правова позиція органу конституційної юрисдикції не була прийнята до виконання парламентом як раніше, так і при ухваленні нового Регламенту, затвердженого Постановою Верховної Ради від 16 березня 2006 року № 3547-IV. Недодержання вимог пункту 21 частини першої статті 92 Конституції позбавляє такий Регламент правової чистоти, особливо коли йдеться про визначення процедур, які мали б бути врегульовані спеціальними (в тому числі статутними) законами. Так, глава 25 розділу V «Розгляд законопроектів про внесення змін до Конституції України», якою встановлюється відповідна процедура, має суто технологічне спрямування і не тягне будь-яких юридичних наслідків для Конституційного Суду, оскільки це має бути врегульовано законом, зокрема «Про Конституційний Суд України». Саме в останньому повинні бути визначені особливості конституційного провадження у справах щодо законопроектів про внесення змін до Конституції.

Постанова парламенту не може заповнити прогалину, яка з урахуванням особливостей предмету правового регулювання повинна бути усунена виключно законом.

4.2. Частина п'ята коментованої статті передбачає обов'язкове формування коаліції депутатських фракцій у парламенті, до складу

якої входить більшість народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради.

Створення парламентської більшості є одним із найважливіших заходів після вступу в повноваження Верховної Ради нового скликання. Варто підкреслити, що коаліція депутатських фракцій (парламентська більшість) – це нове політико-правове явище в розвитку парламентаризму в Україні. Мотивами і водночас підставами створення такої коаліції є узгодження політичних позицій депутатських фракцій, їх намір впровадити в життя свої передвиборчі програми, завдання і цілі. Угода про створення коаліції депутатських фракцій, тобто парламентської більшості (чисельністю не менш як 226 народних депутатів), є результатом політичного компромісу цих фракцій і основним документом їхньої діяльності, в тому числі відповідальності за взяті на себе зобов'язання перед народом, своїми виборцями, парламентом.

Таким чином, зазначені депутатські фракції одночасно є засновниками і суб'єктами створеної ними коаліції. Виникає питання, чи мають право ввійти до такої коаліції народні депутати, які належать до інших, включаючи опозиційні, депутатських фракцій? Конституція не містить положень про будь-яку заборону щодо цього. Інша річ, коли мова йде про невходження народного депутата до складу депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій), обраного за списками цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій), або вихід із неї, що є **правом** народного депутата і **підставою** для дострокового припинення його повноважень (див. коментар до статті 81 Конституції).

Отже, народний депутат, не будучи членом депутатських фракцій, які створили у Верховній Раді коаліцію, **не виходячи** із депутатської фракції, членом якої він є, **може брати участь у роботі цієї коаліції**. При цьому варто звернути увагу на одну важливу обставину, яку не можна не враховувати, вирішуючи питання про індивідуальну підтримку таким народним депутатом коаліції. По-перше, коаліція депутатських фракцій – це нове добровільне (не примусове) об'єднання народних депутатів-членів цих фракцій. Вона, на відміну від депутатських фракцій, має свою організаційну структуру, конституційні права, завдання і цілі, здійснює діяльність відповідно до угоди депутатських фракцій, регламенту коаліції і Регламенту Верховної Ради.

По-друге, діючи на демократичних і правових засадах, коаліція депутатських фракцій не може бути закритим об'єднанням лише

тих народних депутатів, які входять до складу її фракцій. Навпаки, будь-яка коаліція депутатських фракцій повинна надати всі можливості для консолідації інших народних депутатів, депутатські фракції яких за певних причин і мотивів відмовились від формування коаліції.

Викладене стосується положень частини десятої коментованої статті, оскільки коаліцію може створити одна депутатська фракція, до складу якої входить більшість народних депутатів від конституційного складу парламенту, обраних за списками відповідної політичної партії (блоку політичних партій).

4.3. Встановлений частиною сьомою коментованої статті тридцятиденний строк, протягом якого у Верховній Раді має бути сформована коаліція депутатських фракцій, спрямовано на стабілізацію діяльності парламенту, створення його робочих органів (комітетів, комісій тощо), ефективне здійснення наданого Конституцією права на висування пропозицій щодо кандидатури Прем'єр-міністра та персонального складу членів Кабінету Міністрів. Відлік зазначеного строку починається з дня першого засідання Верховної Ради, яке проводиться не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів (чергових або позачергових).

У разі припинення діяльності коаліції депутатських фракцій на створення нової також відведено тридцятиденний строк, відлік якого починається з дня припинення діяльності попередньої коаліції (див. статтю 62 Регламенту Верховної Ради).

Тридцять днів, що надаються депутатським фракціям для створення коаліції, є оптимальним строком, враховуючи, що політичні відносини між народними депутатами та фракціями, до яких вони входять, змінюються, знаходяться в постійному розвитку. Такі відносини виникають ще під час виборчої кампанії і продовжуються після створення у Верховній Раді коаліції депутатських фракцій та припинення її діяльності за умов, визначених Конституцією і Регламентом Верховної Ради.

4.4. Принципове значення має положення частини восьмої коментованої статті, яке полягає в тому, що тільки коаліція депутатських фракцій і ніхто інший (ні депутатська фракція окремо, ні народні депутати, ні комітети Верховної Ради і т.д.) вносить пропозиції Президентові щодо кандидатури Прем'єр-міністра, а також пропозиції щодо кандидатур до до складу Кабінету Міністрів.

Внесенню пропозиції Президентові щодо кандидатури Прем'єр-міністра, що закріплено в частині сьомій коментованої статті,

кореспондує положення пункту 9 частини першої статті 106 Конституції, згідно з яким Президент «вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції».

Отже, за встановленою Конституцією процедурою, по-перше, коаліція депутатських фракцій вносить пропозиції Президентові щодо кандидатури Прем'єр-міністра, а Президент відповідно до пропозиції коаліції вносить до Верховної Ради подання про призначення нею Прем'єр-міністра. Взаємозв'язок положень частини сьомої статті 83 і пункту 9 частини першої статті 106 Конституції дає підстави для висновку, що внесення пропозиції Президентові щодо кандидатури Прем'єр-міністра і внесення Президентом подання на призначення парламентом цієї кандидатури Прем'єр-міністром є для них (коаліції і Президента) конституційним обов'язком.

Таким чином, Президент не може відхилити пропозиції коаліції депутатських фракцій щодо кандидатури Прем'єр-міністра, тим більше запропонувати іншу. Протягом п'ятнадцяти днів він зобов'язаний внести подання до Верховної Ради на призначення запропонованої коаліцією кандидатури Прем'єр-міністром. Строк «не пізніше п'ятнадцяти днів», що надається Президентові для внесення зазначеного подання, є певною доцільністю, спрямованою на врахування графіку роботи Президента, ознайомлення з матеріалами пропозиції коаліції, в тому числі запропонованою нею кандидатурою на посаду Прем'єр-міністра і т.п. До того ж Президент повинен сприймати позицію коаліції депутатських фракцій у парламенті як мандат народу на формування уряду, інших державних органів України.

Разом з тим зауважимо, що встановлений п'ятнадцятиденний строк, протягом якого Президент зобов'язаний внести подання на призначення запропонованої коаліцією депутатських фракцій кандидатури Прем'єр-міністром, є надто завищеним. Для цього достатньо п'яти днів з дня отримання пропозиції від коаліції, враховуючи, що запропонована нею кандидатура на посаду Прем'єр-міністра, а також її політична позиція, моральні та ділові якості тощо, принаймні відомі в державі та за її межами.

По-друге, коаліція депутатських фракцій вносить пропозиції щодо всіх кандидатур до складу Кабінету Міністрів, незалежно,

Президент чи Прем'єр-міністр згідно з Конституцією буде вносити до Верховної Ради подання про призначення члена уряду. Конституція не містить такого терміну, як «квота» чи то Президента, чи Верховної Ради, чи Прем'єр-міністра або Кабінету Міністрів, чи коаліції депутатських фракцій. Варто наголосити, що кожен із цих суб'єктів здійснює лише ті повноваження, які визначені Конституцією та законами України відповідно до встановленого ними порядку.

4.5. Положення частини дев'ятої коментованої статті декларує засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій, які визначаються Конституцією та Регламентом Верховної Ради. До засад коаліції, встановлених Конституцією, належать: 1) узгодження політичних позицій депутатських фракцій (під цим треба розуміти узгодження політичних програм, завдань, цілей, з якими політичні партії проводили свою передвиборчу кампанію); 2) коаліція створюється депутатськими фракціями, до її складу входить більшість від конституційного складу парламенту, тобто не менше 226 народних депутатів; 3) демократизм, добровільність та вільність входження до коаліції народних депутатів, приєднання (входження) до неї народних депутатів, які належать до фракцій у Верховній Раді, що не є суб'єктами створення коаліції; 4) колегіальність розгляду та прийняття рішень з питань, визначених Конституцією та законами; 5) взаємодія та співробітництво з депутатськими фракціями, що не входять в коаліцію; 6) гласність та публічність діяльності коаліції, відкритість для засобів масової інформації; 7) додержання верховенства права і законності.

4.6. Викладені положення частини дев'ятої статті 83 Конституції не є вичерпними. Вирішення інших питань діяльності коаліції депутатських фракцій врегульовано в главі 12 «Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України» (статті 61 – 67) Регламенту Верховної Ради.

§ 5. Повноваження Верховної Ради України

«Стаття 85. До повноважень Верховної Ради належить:

- 1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;**
- 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;**
- 3) прийняття законів;**

4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;

5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;

6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;

8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінетів Міністрів України;

12¹) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку;

26) призначення на посади та звільнення з посад третини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів безстроково;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну

або частково мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання».

5.1. Хоча стаття 85 Конституції викладена в новій, а точніше в поновленій редакції, необхідно зазначити, що більшість її положень відтворює текст коментованої статті в її редакції від 28 червня 1996 року (день прийняття Конституції України). Так, без змін залишилися пункти 1-11, 14, 16-18, 22, 23, 27-31, 34-36 частини першої статті 85 Конституції.

5.2. Суттєві зміни внесені до пункту 12 коментованої статті як наслідок перерозподілу владних повноважень між Президентом, Верховною Радою та Кабінетом Міністрів. За поданням Президента Верховна Рада призначає Прем'єр-міністра, Міністра оборони, Міністра закордонних справ (пункти 9, 10 частини першої статті 106 Конституції). Зазначені подання Президент вносить за пропозиціями коаліції депутатських фракцій у парламенті (див. коментар до статті 83 Конституції). Подання на призначення Верховною Радою інших членів Кабінету Міністрів вносить Прем'єр-міністр за пропозицією коаліції депутатських фракцій. Також за поданням Прем'єр-міністра парламент призначає голів Антимонопольного комітету України, Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Фонду державного майна України. Конституцією (стаття 83) не передбачено узгодження

кандидатур на ці посади з коаліцією депутатських фракцій, проте Прем'єр-міністр, керуючись парламентським звичаєм, має це зробити, оскільки сам є особою, запропонованою коаліцією.

Верховна Рада вирішує питання звільнення та відставки зазначених осіб в порядку, встановленому Конституцією (пункт 12 частини першої статті 85, статті 87, 115), законами та Регламентом Верховної Ради. Якщо виключно прерогативою Президента є внесення подання щодо призначення парламентом на посади Міністра оборони і Міністра закордонних справ, то звільнення їх з посад може відбутися як за ініціативою Президента, так і за пропозицією коаліції депутатських фракцій, внесеною Прем'єр-міністру. А вже Верховна Рада за зверненням Прем'єр-міністра вирішує питання про звільнення Міністра оборони чи Міністра закордонних справ України. Щодо міністрів, призначених Верховною Радою за поданням Прем'єр-міністра, то вони можуть бути звільнені з посад парламентом за поданням Прем'єр-міністра, узгодженим з коаліцією депутатських фракцій.

5.3. Коментовану статтю доповнено новим за змістом пунктом 12¹, згідно з яким Верховна Рада призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Президента Голову Служби безпеки. Це означає, що тільки за поданням Президента парламент розглядає питання щодо призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки. Водночас Президент не має права призначати Голову Служби безпеки на іншу посаду без згоди Верховної Ради на його звільнення. Підкреслимо, що Служба безпеки належить до конституційних державних органів, її за Основним Законом очолює Голова Служби, а не виконуючий його обов'язки, призначений Президентом, що може призвести до послаблення парламентського контролю за діяльністю цієї надзвичайно важливої інституції держави. Крім того, призначення Президентом на посаду виконуючого обов'язки Голови Служби безпеки порушує встановлений Конституцією порядок збалансованої взаємодії Президента і Верховної Ради у цій сфері. За такою логікою Президент вносить до Верховної Ради подання про звільнення з посади Голови Служби безпеки водночас із внесенням подання на призначення нового Голови Служби безпеки.

По суті за аналогічною процедурою Президент звертається до Верховної Ради за наданням згоди щодо призначення на посаду та звільнення з посади Генерального прокурора України (пункт 25 частини першої статті 85 Конституції).

5.4. Верховна Рада згідно з пунктом 13 коментованої статті здійснює контроль за діяльністю Кабінету Міністрів відповідно до

Конституції та закону. Пункт 13 доповнено словами «та закону», що означає розширення правової основи здійснення контрольних функцій Верховної Ради у цьому напрямі. Таке доповнення міститься також і в пункті 33 цієї статті, який має загальне спрямування у діяльності Верховної Ради, в тому числі здійснення нею парламентського контролю. Разом з тим після переліку повноважень Верховної Ради (пункти 1-37) частина друга статті 85 встановлює, що вона здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції віднесені до відання Верховної Ради.

Отже, доповнення пунктів 13, 33 словом «закони», відповідно до яких парламент здійснює свої повноваження, узгоджуються з приписом частини другої статті 85 Конституції. До того ж частиною другою її статті 6 закріплено, що «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України». По суті такі ж правові засади закріплено в частині другій статті 19 Конституції.

5.5. Регламент Верховної Ради є стрижневим нормативно-правовим актом, яким визначаються організація і порядок її діяльності. Прийняття цього надзвичайно важливого акта належить до повноважень Верховної Ради (пункт 15 частини першої статті 85 Конституції). Новий Регламент було затверджено Постановою Верховної Ради від 16 березня 2006 року № 3547-IV. Парламентська практика демократичних держав свідчить, що такого типу нормативно-правові акти, як регламенти, є внутрішніми актами парламентів (їх окремих палат) і тому не потребують затвердження законом чи промульгації главою держави. Однак при внесенні змін до Конституції не було дотримано системного зв'язку пункту 15 з вимогами пункту 21 частини першої статті 92 Конституції, на що вже зверталася увага раніше (див. коментар до частини п'ятої статті 83).

5.6. Зміни, внесені до пунктів 19, 20, 21, 26, 35 коментованої статті, стосуються повноважень Президента і Верховної Ради (пункт 26 частини першої статті 85 Конституції) щодо призначення на посади та звільнення з посад визначених Конституцією певної категорії посадових осіб (членів Ради Національного банку України, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Центральної виборчої комісії, суддів Конституційного Суду, керівника апарату Верховної Ради), збалансовують порядок призначення та звільнення з посад цих осіб та урівноважують повноваження Президента і Верховної Ради при ухваленні

рішень з кадрових питань відповідно до процедури, встановленої змінами до Конституції.

Особливості призначення на посади та звільнення з посад суддів Конституційного Суду Президентом визначені статтею 148 і частиною п'ятою статті 126 Конституції, які за процедурою аналогічні призначенню на посади та звільненню з посад суддів органу конституційної юрисдикції Верховною Радою та з'їздом суддів України (див. коментар до пункту 26 частини першої статті 85 Конституції).

5.7. Стосовно державних символів України, встановлення яких віднесено до повноважень Верховної Ради, то вони визначені статтею 20 Конституції, відповідно до якої державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України (частина перша). У цій же статті Конституції дано їх опис, зокрема: Державний Прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів (частина друга). Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради. Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України; частина четверта). Державний Гімн України – національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради (частина п'ята).

Отже, крім того, що встановлено статтею 20 Конституції стосовно Державних символів України, до повноважень Верховної Ради належить: прийняття не менш як двома третинами від її конституційного складу законів щодо затвердження тексту (слів) Державного Гімну України та про порядок використання державних символів України (частини п'ята, шоста). З цього випливає, що встановлення Верховною Радою державних символів України з урахуванням їх визначення статтею 20 Конституції, положення пункту 24 частини першої коментованої статті може бути реалізовано лише відповідно до статті 156 Конституції, оскільки по суті йдеться про внесення змін до розділу I «Загальні засади» Конституції.

У цьому відношенні Верховна Рада не є безпосереднім суб'єктом внесення законопроекту про внесення змін до Конституції, в тому числі до її розділів I, III, XIII. А згідно з процедурою, визначеною статтею 156 Конституції, законопроект, за умови його прийняття

не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

Таким чином, реалізація передбаченого пунктом 24 частини першої статті 85 Конституції повноваження парламенту встановлювати державні символи України без додержання положень статей 20 і 156 Конституції не матиме правових наслідків.

5.8. Передбачене пунктом 37 коментованої статті затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим закріплює існуючу на сьогодні практику здійснення Верховною Радою повноважень щодо визначення конституційно-правового статусу Автономної Республіки Крим (АРК). Так, прийнята 21 жовтня 1998 року Верховною Радою АРК Конституція АРК була затверджена Законом України від 23 грудня 1998 року № 350-XIV. Разом з тим зазначене положення пункту 37 необхідно було узгодити з положенням частини першої статті 135 Конституції, згідно з яким Конституція АРК приймається Верховною Радою АРК і затверджується Верховною Радою України **не менш як половиною від її конституційного складу**. Але актом якої форми та юридичної сили це має відбутися, якщо відповідно до статті 91 Конституції України «Верховна Рада приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених цією Конституцією», не визначено.

Тому в разі прийняття нової Конституції АРК або внесення змін до неї Верховна Рада України, враховуючи існуючу практику, буде застосовувати законодавчу процедуру, встановлену пунктом 37 частини першої статті 85 і частково статтею 135 Конституції України (в межах прийняття Конституції АРК Верховною Радою АРК).

§ 6. Порухення питання та ухвалення рішення про недовіру Кабінету Міністрів України

«Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу

протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України».

6.1. Зміни, внесені до коментованої статті Конституції, стосуються розгляду Верховною Радою питання про відповідальність Кабінету Міністрів за пропозицією Президента. Це положення пов'язано з частиною другою статті 113 Конституції, за яким Кабінет Міністрів відповідальний перед Президентом і Верховною Радою, підконтрольний і підзвітний останній у межах, передбачених Конституцією. Однак за логікою змісту статті 83, пункту 12 частини першої статті 85, статті 106 (пункти 9 – 11, 14) та інших положень Конституції відповідальність Кабінету Міністрів перед Президентом фактично «випадає», оскільки вирішення цього питання належить коаліції депутатських фракцій і Верховній Раді. Президент згідно з частиною першою статті 87 Конституції може лише порушити перед парламентом питання про відповідальність Кабінету Міністрів і не більше.

За змінами до Конституції Президент не має повноважень відправити уряд у відставку чи звільнити з посади Прем'єр-міністра, що є принциповим у вирішенні питання про відповідальність Кабінету Міністрів перед Президентом.

6.2. Частина друга коментованої статті забороняє розгляд питання про відповідальність Кабінету Міністрів протягом останньої сесії Верховної Ради. Остання ж сесія парламенту відбувається під час чергових виборів до нього (див. коментар до частини першої статті 77 Конституції). Враховуючи складні передвиборчі політичні ситуації та пов'язані з ними обставини, ця новела статті 87 Конституції спрямована, передусім, на забезпечення стабільності в діяльності уряду, ефективного здійснення ним повноважень відповідно до Конституції та законів. Крім того, зазначена заборона має на меті забезпечення належних умов функціонування державного механізму в цілому, зокрема налагодженої системи управління економікою, соціально-культурною сферою, виконання Державного бюджету тощо. Уникнення необґрунтованого, в тому числі ухваленого на емоціях, рішення про відповідальність уряду (прийняття резолюції недовіри, що має наслідком його відставку) в останню сесію парламенту спрямовано на зміцнення демократичного розвитку держави, збереження політичної стабільності в суспільстві.

§ 7. Статус Голови Верховної Ради України. Забезпечення законопроектної та іншої діяльності парламенту

«Стаття 88. Верховна Рада України обирає із свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад.

Голова Верховної Ради України:

- 1) веде засідання Верховної Ради України;
- 2) організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів;
- 3) підписує акти, прийняті Верховною Радою України;
- 4) представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав;
- 5) організовує роботу апарату Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України».

7.1. Зміни, які внесені до цієї статті Конституції, у порівнянні з попередньою редакцією не є суттєвими. У певній мірі вони уточнюють окремі її положення. Зокрема це стосується доповнення частини першої словами «з цих посад», пункту 2 частини другої, викладеної в новій редакції, але по суті функції Голови Верховної Ради не змінюються.

7.2. Частина третя статті 88 Конституції встановлює, що Голова Верховної Ради здійснює повноваження, передбачені Конституцією, у порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради. У попередній редакції цієї частини зазначалося: «...законом про регламент Верховної Ради України» (див. коментар до частини п'ятої статті 83 Конституції). У зв'язку з цим варто звернути увагу на посаду Голови Верховної Ради, його функції та повноваження.

Сприйняття Голови Верховної Ради лише як здійснюючого функції її спікера є надто обмеженим і не відповідає представницькій природі та практиці діяльності парламенту з наступних мотивів. По-перше, Голова Верховної Ради очолює єдиний в Україні орган законодавчої влади, безпосередньо впливає на формування графіку його роботи та порядку денного, в тому числі на черговість питань, що підлягають розгляду на пленарних засіданнях Верховної Ради.

По-друге, представляючи парламент у зносинах з іншими органами державної влади, зокрема Президентом, Кабінетом Міністрів, Конституційним та Верховним судами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, Голова Верховної Ради може ефективно сприяти реалізації внутрішньої і зовнішньої політики держави, а у зносинах з лідерами іноземних держав, міжнародними організаціями – зміцненню авторитету України у світовому, в тому числі європейському співтоваристві.

Функції спікера парламенту в роботі Голови Верховної Ради, що традиційно властиві більшості країн, зокрема Західної Європи, є незначними за обсягом, але дуже важливими щодо його діяльності як керівника органу законодавчої влади.

Інші положення коментованої статті не зазнали будь-яких змін і є текстуально ідентичними приписам її попередньої редакції.

«Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, утворює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і слідчих комісій встановлюються законом».

7.3. Внесені зміни до статті 89 Конституції стосуються першої частини, всі інші: друга – п'ята текстуально ідентичні відповідним приписам її попередньої редакції.

Законопроектна робота Верховної Ради є найважливішим напрямом у здійсненні нею конституційних повноважень. За результатами законодавчої діяльності парламенту формується, удосконалюється і розвивається система національного законо-

давства, якою забезпечується правове регулювання суспільних відносин у державі, реалізація та захист прав і свобод людини і громадянина.

Підготовка законопроектів до розгляду Верховною Радою покладена на її комітети, створені з числа народних депутатів за принципами конституційності, пропорційності (представництво від кожної депутатської фракції), професійності, компетентності, колегіальності, відповідальності тощо. У цілому законодавчий процес, його стадії, функції, процедури і т.д. врегульовано Конституцією (статті 93-95) та Регламентом Верховної Ради.

З метою забезпечення належної якості законопроекту до його підготовки залучаються фахівці, експерти, наукові установи, профільні служби Апарату парламенту.

7.4. Комітет очолює голова, який має першого заступника та заступників, обраних разом із секретарем комітету Верховною Радою. Від керівництва комітету залежить ефективність його роботи, своєчасний розгляд законопроектів, інших проектів правових актів парламенту, їх кваліфіковане та професійне опрацювання, надання відповідного висновку та пропозицій щодо їх розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради.

§ 8. Припинення повноважень Верховної Ради України

«Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;

2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення

Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України».

8.1 Частина перша наведеної статті залишилася у попередній редакції (див. коментар до статті 81 Конституції). Це усталена норма, яка за парламентським звичаєм існує в багатьох демократичних державах світу.

8.2. Відповідно до змін, внесених до цієї статті Конституції, Президент має право достроково припинити повноваження Верховної Ради в трьох випадках (у попередній редакції – один). Так, пунктом 1 частини другої статті передбачається, що таким правом Президент може скористуватися, якщо протягом одного місяця у парламенті не сформовано коаліцію депутатських фракцій (див. коментар до статті 83 Конституції). Встановлення місячного строку, передусім визначається політичною доцільністю і спрямовано на створення коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді, яка має внести пропозиції Президенту щодо кандидатури Прем'єр-міністра, Міністра оборони, Міністра закордонних справ для внесення ним подання щодо їх призначення Верховною Радою на посади, а також пропозиції Прем'єр-міністру щодо персонального складу інших членів Кабінету Міністрів (див. коментар до пункту 12 частини першої статті 85) для внесення ним подання до Верховної Ради про їх призначення на відповідні посади.

Від своєчасного створення у Верховній Раді коаліції депутатських фракцій залежить не тільки формування уряду як вищого органу у системі органів виконавчої влади, а й вирішення численних питань функціонування інших державних органів та органів місцевого самоврядування. Але найважливішим питанням для коаліції депутатських фракцій є формування персонального складу Кабінету Міністрів. У зв'язку з цим пунктом 2 коментованої статті Президенту надано **право** достроково припинити повноваження парламенту, якщо протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів не буде сформовано його новий персональний склад.

Згідно з пунктом 12 зазначеної статті Верховна Рада вирішує питання відставки Прем'єр-міністра, членів Кабінету Міністрів. Відставка уряду можлива у разі відставки Прем'єр-міністра,

прийняття Верховною Радою резолюції недовіри Кабінету Міністрів (частина перша статті 87, частина перша статті 115 Конституції).

Встановлення шістдесятиденного строку на формування персонального складу уряду є питанням політичної доцільності, вирішення якого Конституція покладає на коаліцію депутатських фракцій (парламентську більшість) у Верховній Раді, Президента і Прем'єр-міністра (див. коментар до статті 83 Конституції). При цьому варто підкреслити, що йдеться про **шістдесят календарних днів** у роботі Верховної Ради, на що вказано у Рішенні Конституційного Суду України від 19 травня 2004 р. № 11-рп/2004 (справа про умови дострокового припинення повноважень Верховної Ради України)⁷.

Водночас Конституція розмежовує такі різні за юридичною природою дії (акти), як **відставка Кабінету Міністрів та складення ним повноважень перед новообраною Верховною Радою** (частина четверта статті 115 Конституції). Проте в обох випадках Кабінет Міністрів продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого його складу. Це означає, що за правовим змістом і наслідками **відставка уряду** (яку вирішує парламент) і **складення ним повноважень перед новообраним парламентом не є однопорядковими конституційними актами**, тобто в правовому смислі вони не є рівнозначними. Отже, і обчислення шістдесятиденного строку на формування нового складу Кабінету Міністрів у зазначених випадках відбувається по-різному.

Після складення Кабінетом Міністрів повноважень перед новообраною Верховною Радою встановлений **шістдесятиденний строк не застосовується до дня створення відповідно до статті 83 Конституції коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді**. Обчислення зазначеного строку починається з дня створення коаліції депутатських фракцій, оскільки після складення урядом повноважень перед новообраним парламентом саме за коаліцією депутатських фракцій Конституцією закріплено право на внесення пропозиції щодо кандидатури Прем'єр-міністра та пропозицій щодо складу Кабінету Міністрів.

За змістом положень статей 83 і 115 Конституції логічно впливає, що Кабінет Міністрів, який склав свої повноваження перед новообраною Верховною Радою, за її дорученням **продовжує здійснювати ці повноваження до формування нового складу Кабінету Міністрів**.

---

⁷ Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2004. Книга 5. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 191-197.

Враховуючи, що коаліція депутатських фракцій у новообраній Верховній Раді (як і після припинення діяльності такої коаліції) має бути створена протягом місяця, діяльність Кабінету Міністрів, який склав повноваження перед новообраним парламентом, не може бути більше дев'яноста днів. Разом з тим не виключено, що в залежності від ситуації з формуванням коаліції депутатських фракцій, а також у разі набуття Президентом права на дострокове припинення повноважень Верховної Ради і його реалізації та призначення ним позачергових виборів, зазначений термін щодо здійснення повноважень Кабінету Міністрів буде продовжено, і можливо, що йому доведеться ще раз скласти повноваження перед Верховною Радою, але обраною на позачергових виборах. Однак це питання не врегульовано ні Конституцією, ні законом.

Стосовно відставки Кабінету Міністрів на підставах, визначених Конституцією, то обчислення шістдесятиденного строку, протягом якого має бути сформований персональний склад Кабінету Міністрів, починається з дня прийняття Верховною Радою відповідного рішення про відставку Кабінету Міністрів. Із прийняттям такого рішення втрачають чинність правові акти Верховної Ради, якими раніше були призначені Прем'єр-міністр та інші члени Кабінету Міністрів.

8.3. Положення пункту 3 частини другої статті 90 за змістом є ідентичним положенню попередньої її редакції. Разом з тим положення «протягом тридцяти днів», що міститься в цьому пункті, за Рішенням Конституційного Суду від 19 травня 2004 року № 11-рп/2004 треба розуміти «як перебіг тридцятиденного строку підряд, тобто в календарних днях. Обчислення строку починається з дня, коли заплановані пленарні засідання однієї чергової сесії не змогли розпочатися, а якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, то днем його закінчення є наступний робочий день.

Виникнення у Президента України права на дострокове припинення повноважень Верховної Ради України пов'язане не з кількістю пленарних засідань, а з кількістю днів, «протягом яких пленарні засідання не можуть розпочатися» (пункт 1 резолютивної частини). Причини, за яких протягом зазначеного терміну не можуть розпочатися пленарні засідання парламенту, можуть бути різними, зокрема відсутність кворуму, протистояння між народними депутатами, їх фракціями тощо.

8.4. Дострокове припинення повноважень Верховної Ради з підстав, передбачених Конституцією, в контексті становлення та розвитку демократичних засад парламентаризму в Україні

потребує всебічного з'ясування всіх причин та обставин, що призвели до невиконання Верховною Радою покладених на неї обов'язків, а також виваженості у прийнятті Президентом відповідного рішення. Передумовою видання Президентом указу про дострокове припинення повноважень парламенту та призначення дострокових виборів до нього (пункт 7 частини першої статті 106 Конституції) мають бути проведені Президентом консультації з Головою Верховної Ради, його заступниками, головами депутатських фракцій, тобто за вимогами положення частини третьої коментованої статті. За її змістом участь у консультаціях з Президентом беруть всі без винятку депутатські фракції, створені у Верховній Раді за результатами виборів народних депутатів. Незалежно від результатів таких консультацій рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради приймає Президент. Однак Президент після консультацій з Головою Верховної Ради, його заступниками, головами депутатських фракцій, незважаючи на пропозиції останніх, може не застосувати надане йому право достроково припинити повноваження парламенту.

8.5. Після внесення змін до статті 90 Конституції повноваження Верховної Ради не можуть бути достроково припинені не тільки в останні шість місяців повноважень Президента, як це було в попередній редакції, але також в останні шість місяців строку повноважень парламенту. Така новела урівноважує конституційні статуси Президента і Верховної Ради з цього питання і спрямована на зміцнення ролі парламенту в суспільно-політичному житті держави як вищого представницького і єдиного органу законодавчої влади в Україні.

§ 9. Конституційна процедура ухвалення законів, їх оприлюднення та набрання ними чинності

«Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України».

9.1. Визначення суб'єктів права законодавчої ініціативи є одним із найважливіших у законодавчій діяльності парламенту. Позбавлення такого права Національного банку України скоріше є питанням доцільності і не зумовлено дією якихось внутрішніх або зовнішніх факторів. Кожна держава вирішує це питання, враховуючи певні національні звичаї і традиції, парламентську

практику, суспільні потреби і т.д. В багатьох із них право законодавчої ініціативи надається вищим органам правосуддя (верховним, конституційним, арбітражним, адміністративним судам), парламентським комітетам (комісіям) тощо. Пропозиції надати це право Верховному Суду України є досить поширеними серед вітчизняних політиків, науковців, експертів, але поки що жодна з них не реалізована на конституційному рівні.

В українському парламенті надання права законодавчої ініціативи пов'язано передусім з головними розробниками законопроектів, їх завданнями та обсягом роботи у цьому напрямку, відповідальністю перед суспільством у забезпеченні необхідної законодавчої бази правового регулювання суспільних відносин. Найбільше навантаження щодо підготовки законопроектів і їх направлення на розгляд Верховної Ради, як показує практика законодавчої діяльності, покладається на Кабінет Міністрів.

Надання права законодавчої ініціативи тим чи іншим суб'єктам у своїй основі має бути обґрунтовано професійним ставленням до законопроектної роботи. Оскільки за Конституцією Кабінет Міністрів забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики в державі (пункт 3 статті 116), то його діяльність у цій сфері і як суб'єкта права законодавчої ініціативи значно ширше ніж Національного банку України. Такого висновку можна дійти, порівнюючи зміст положень статті 99 (частина друга) і статті 116 (пункт 3) Конституції.

«Стаття 94 (частина четверта). Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом».

9.2. Суттєвою новелою коментованої частини статті 94 Конституції є положення, за яким Голова Верховної Ради набуває повноважень щодо невідкладного офіційного оприлюднення прийнятого парламентом закону та опублікування його за своїм підписом. Це свідчить не лише про складність законодавчого процесу, в якому Президенту належить досить важлива і відповідальна роль, а й про існуючі та не розв'язані в ньому проблеми.

Зокрема в окремих випадках після подолання парламентом вето Президента на прийнятий закон (пункт 30 частини першої статті 106 Конституції) останній не набував чинності, оскільки Президент

офіційно його не оприлюднював і не публікував у офіційних виданнях України. Таким чином, результати законодавчого процесу – закони – були повністю заблоковані і не мали виходу до системи чинного законодавства держави. Саме подібна неконституційна практика з боку Президента зумовила внесення змін до частини четвертої статті 94 Конституції. До того ж такі зміни пов'язані з принципом здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (стаття 6 Конституції). Варто також звернути увагу й на те, що закріплений у коментованій частині статті 94 Конституції дуалізм владних повноважень Президента і Голови Верховної Ради є свідченням складного процесу пошуку оптимальної конституційної моделі форми правління в перехідний для України період становлення і розвитку її як демократичної і правової держави.

§ 10. Нова функція Рахункової палати

«Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата».

Рахункова палата є державним органом зі спеціальним статусом і її діяльність невід'ємно пов'язана із здійсненням парламентського контролю Верховною Радою (пункт 33 частини першої статті 85 Конституції). На відміну від попередньої редакції, за якою Рахункова палата мала право здійснювати контроль лише за надходженням коштів до Державного бюджету України, відповідно до внесених змін до статті 98 Конституції, Рахункова палата отримала повноваження здійснювати контроль також і за використанням коштів Державного бюджету. Це дуже важлива зміна, на підставі якої значно розширюються повноваження Рахункової палати у сфері контролю за надходженням та використанням коштів Державного бюджету. Значно підвищується і роль Рахункової палати у формуванні Державного бюджету, зокрема щодо виявлення нових джерел його поповнення та визначення їх ефективного використання в інтересах соціально-економічному розвитку України, а також спрямування її діяльності на стабілізацію фінансово-кредитної, інвестиційної та податкової політики в державі.

Оскільки за цими положеннями статті 98 Конституції істотно змінилися функції Рахункової палати, невідкладним є внесення змін до Закону України «Про Рахункову палату» від 11 липня

1996 року. Крім того втрачають чинність окремі положення Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 1997 року № 7-зп (справа про Рахункову палату), що стосуються завдань, функцій та повноважень Рахункової палати⁸.

§ 11. Зміни у конституційному статусі Президента України

«Стаття 103 (частина п'ята). Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень».

11.1. Зміни, внесені до коментованої частини статті 103 Конституції, стосуються формули виборів, а саме встановлення умов, за якими має бути визначена дата проведення чергових і позачергових виборів Президента. По суті вона близька до нової формули виборів до Верховної Ради (див. коментар до статті 77 Конституції). Якщо вибори Президента відбулися 26 грудня 2004 року і новообраний Президент відповідно до статті 104 Конституції вступив на пост 21 січня 2005 року, то враховуючи, що Президент обирається строком на п'ять років, неважко встановити дату проведення чергових виборів згідно з положенням, що міститься у статті 103 Конституції. Такою датою буде остання неділя січня 2010 року, тобто коли закінчиться п'ятирічний термін перебування Президента на посту. А наступні вибори Президента за такою логікою будуть проведені в останню неділю лютого або березня 2015 року і т.д.

Отже, формулу виборів, яка закріплена в частині п'ятій статті 103 Конституції, не можна вважати вдалою. Попередня редакція точніше відображала дату проведення виборів глави держави, що стосується також і самих виборців.

11.2. Встановивши, що дострокові вибори до Верховної Ради проводяться в період шістдесяті днів з дня опублікування рішення про дострокове припинення її повноважень (частина друга статті 77 Конституції), такий же термін необхідно встановити і для виборів Президента у разі дострокового припинення його повноважень, а не в період дев'яноста днів з дня припинення його

⁸ Див.: Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 1997-2001. Книга 1. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 68-84.

повноважень. До того ж варто враховувати, що вибори до Верховної Ради, незалежно чергові вони чи позачергові, є не менш, якщо не більш, складним і напруженим процесом, аніж вибори Президента.

«Стаття 106. Президент України:

- 1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;
- 2) звертається з посланнями до народу та із щорічним і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- 3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;
- 4) приймає рішення про визнання іноземних держав;
- 5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;
- 6) призначає всеукраїнський референдум щодо змін до Конституції України відповідно до статті 156 цієї Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою;
- 7) призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією;
- 8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;
- 9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;
- 10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;
- 11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;
- 12) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України;
- 13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;
- 14) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України;

15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

17) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

18) очолює Раду національної безпеки та оборони України;

19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

20) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України;

21) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;

22) призначає на посади та звільняє з посад третину складу Конституційного Суду України;

23) утворює суди у визначеному законом порядку;

24) присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини;

25) нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними;

26) приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

27) здійснює помилування;

28) створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби;

29) підписує закони, прийняті Верховною Радою Україною;

30) має право вето щодо законів прийнятих Верховною Радою України (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України;

31) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України.

Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України.

Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання».

11.3. Внесені зміни стосуються пунктів 8-16, 22, 30 частини першої, частини третьої статті 106 Конституції України.

11.3.1. Згідно з пунктом 8 Президент може достроково припинити повноваження Верховної Ради у випадках, передбачених Конституцією, зокрема, якщо: 1) протягом місяця у Верховній Раді не сформовано коаліцію депутатських фракцій; 2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано його новий склад; 3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання Верховної Ради не можуть розпочатися (див. коментар до статей 83, 90 Конституції). Перелік підстав щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради є вичерпним, ініціатива порушення питання про дострокове припинення повноважень парламенту належить, передусім, Президентові, хоча депутатські фракції, які входять в коаліцію і які знаходяться в опозиції, можуть звертатися до Президента з відповідними пропозиціями.

11.3.2. Хоча припис пункту 8 за формою викладено імперативно, тобто Президент зобов'язаний прийняти передбачене цим пунктом рішення, проте за статтею 90 Конституції він має право достроково припинити повноваження парламенту, яке реалізує лише після консультацій з Головою Верховної Ради, його заступниками та керівниками депутатських фракцій у парламенті. Незалежно від результату консультацій і пропозицій їх учасників щодо доцільності або, навпаки, недоцільності дострокового припинення повноважень Верховної Ради, рішення приймає Президент.

11.4. Повноваження Президента, передбачені пунктом 9 частини першої статті 106 Конституції, пов'язані з формуванням коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді та внесення за її пропозицією подання про призначення парламентом Прем'єр-міністра в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції (див. коментар до статті 83 Конституції).

Серед науковців і політиків, як і державних службовців, відсутня єдина позиція з питання, чи може Президент відхилити запропоновану коаліцією депутатських фракцій кандидатуру на призначення Верховною Радою Прем'єр-міністра, чи внесення подання на призначення Прем'єр-міністра є конституційним обов'язком Президента? Взяті в системному зв'язку положення статей 83 і пункту 9 частини першої статті 106 Конституції дають підстави для висновку, що **Президент не може відхилити** запропоновану коаліцією депутатських фракцій кандидатуру на посаду Прем'єр-міністра і **зобов'язаний внести подання на призначення парламентом Прем'єр-міністра**, кандидатура якого запропонована Президенту коаліцією депутатських фракцій (див. коментар до статті 83 Конституції).

11.5. Повноваження Президента, встановлені пунктом 10 частини першої статті 106 Конституції, пов'язані з положенням частини восьмої її статті 83, згідно з якою **коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді відповідно до Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів**, в тому числі кандидатури на посади Міністра оборони і Міністра закордонних справ. Парламент згідно з пунктом 12 частини першої статті 85 Конституції **призначає за поданням Президента Прем'єр-міністра, Міністра оборони і Міністра закордонних справ. Інших членів Кабінету Міністрів Верховна Рада призначає за поданням Прем'єр-міністра** (див. коментар до пункту 12 частини першої статті 85 Конституції).

11.6. Нова редакція пункту 11 цієї статті передбачає не тільки призначення на посаду, а й звільнення з посади за згодою Верховної Ради Генерального прокурора. Зазначена новела коментованого положення пункту 11 спрямована на зміцнення конституційних гарантій незалежності не лише Генерального прокурора, а й всієї системи органів прокуратури України, оскільки Генеральний прокурор призначає на посади і звільняє з посад всіх прокурорів в Україні, які відповідальні перед ним, йому підпорядковані, підконтрольні і підзвітні. Для забезпечення таких гарантій органам прокуратури чинним законодавством забороняється вплив на їхню діяльність у будь-який спосіб, зокрема Президентом, народними депутатами, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами (з цього питання див.: Рішення Конституційного Суду України від 11 квітня 2000 р. № 4-рп/99)⁹.

⁹ Див.: Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 1997-2001. Книга 2. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С.54-59.

11.7. По суті аналогічна процедура встановлена щодо призначення на посаду та звільнення з посади Верховною Радою за поданням Президента Голови Служби безпеки України. Як показує практика, Верховна Рада може й відхилити внесені Президентом подання про призначення або звільнення з посади Голови Служби безпеки. Мотиви і причини для цього можуть бути різними, зокрема через відсутність взаємодії між парламентом і Президентом, недостатню підготовку питання до розгляду, незадоволення народних депутатів пропозицією Президента щодо призначення або звільнення з посади Голови Служби безпеки тощо.

11.8. Нова редакція пунктів 12, 13, 22 частини першої статті 106 Конституції уточнює повноваження Президента щодо звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, третини складу Конституційного Суду України. Призначення на посади та звільнення з посад у зазначених державних органах – виключне повноваження Президента, яке він здійснює відповідно до Конституції і порядку, визначеного законами.

16.8.1. Разом з тим варто звернути увагу на істотні особливості призначення та звільнення Президентом третини складу Конституційного Суду, тобто шести суддів органу конституційної юрисдикції (стаття 148 Конституції). Відповідно до частини п'ятої статті 126 Конституції суддя Конституційного Суду звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі: 1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено; 2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років; 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 4) порушення суддею вимог щодо несумісності; 5) порушення суддею присяги; 6) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 7) припинення його громадянства; 8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим; 9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Наведений перелік підстав для звільнення є вичерпним і повністю поширюється на суддів Конституційного Суду як і на органи, що їх призначили на посади (стаття 149 Конституції) – Президента, Верховну Раду і з'їзд суддів України.

11.8.2. Водночас статтю 23 Закону «Про Конституційний Суд України» передбачено припинення повноважень суддів органу конституційної юрисдикції у разі: 1) закінчення строку призначення; 2) досягнення суддею шістдесятип'ятирічного віку; 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 4) порушення суддею вимог, передбачених частиною другою статті

16 цього Закону («судді Конституційного Суду України не можуть належати до політичних партій та профспілок, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої»); 5) порушення суддею присяги; 6) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 7) припинення його громадянства; 8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим; 9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Рішення про припинення повноважень судді Конституційного Суду у випадках, передбачених пунктами 1-3, 6-9, приймається на засіданні Конституційного Суду, а у випадках, передбачених пунктами 4, 5, – Верховною Радою України. Однак є певні сумніви щодо відповідності Конституції положень цієї статті Закону, зокрема **припинення повноважень судді Конституційного Суду за його рішенням, до того ж ухваленого на засіданні Конституційного Суду, яке згідно із Законом є повноважним, якщо на ньому присутні не менше одинадцяти суддів. Припинення повноважень судді Конституційного Суду з підстав, визначених частиною п'ятою статті 126 Конституції, відбувається одночасно з прийняттям рішення про звільнення судді органом, який призначив його на посаду.**

11.8.3. Крім того, варто звернути увагу й на те, що за Конституцією до повноважень Конституційного Суду не належить вирішення питань щодо припинення повноважень судді Конституційного Суду (стаття 150). Отже, зазначене положення Закону щодо припинення повноважень судді Конституційного Суду до його звільнення відповідним органом не узгоджується з вимогами частини п'ятої статті 126 Конституції.

11.8.4. Відповідно до змін, внесених до пункту 15 частини першої статті 106 Конституції, Президент зупиняє дію актів Кабінету Міністрів з мотивів невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду. За попередньою редакцією (пункт 16) Президент мав право скасовувати юридичні акти уряду.

Повноваження Президента, визначені пунктом 15, за процедурою здійснюються так само, як і його повноваження щодо зупинення дії нормативно-правових актів Верховної Ради АРК (частина друга статті 137 Конституції). Звичайно, правовий простір дії актів Кабінету Міністрів і нормативно-правових актів Верховної Ради АРК є непорівнянним. Якщо перші є обов'язковими до

виконання на всій території держави, то другі – лише в межах автономії. Зрозуміло, що не лише правові, а передусім економічні та соціальні наслідки зупинення актів Кабінету Міністрів з мотивів їх невідповідності Конституції є певним надзвичайним випадком у діяльності уряду країни, і в першу чергу це впливає на функціонування системи державного управління. З іншого боку, Президент як гарант додержання Конституції зобов'язаний вжити заходів щодо неприпустимості її порушення органами державної влади, Верховною Радою АРК. Зупинення Президентом актів Кабінету Міністрів повинно сприйматися як сигнал останньому повернутися до прийнятих ним рішень і привести їх у відповідність з Основним Законом, якщо для цього будуть підстави. У разі, якщо Кабінет Міністрів не погоджується з рішенням Президента, питання вирішується Конституційним Судом у встановленому порядку.

11.8.5. Повноваження Президента, визначені пунктом 16, щодо скасування актів (постанов і розпоряджень) Ради Міністрів АРК залишились такими ж, якими були в попередній редакції (пункт 16). Президент може скасувати акти уряду АРК не лише з суто юридичних підстав, зокрема їх невідповідності Конституції і законам України, але й виходячи з доцільності прийнятих рішень уряду АРК: економічної, соціальної і т. д., узгодженості з загальнодержавними інтересами, провадження єдиної внутрішньої і зовнішньої політики держави тощо.

Викладений у новій редакції пункт 19 частини першої статті 106 Конституції уточнює і в певній мірі розширює повноваження Президента як гаранта державного суверенітету і територіальної цілісності України, який вносить до Верховної Ради подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів військових формувань. Отже, зміст пункту 19 складається з двох положень, згідно з якими Президент: 1) вносить подання про оголошення стану війни до парламенту, який підтримує Президента і ухвалює відповідне рішення з цього питання або відхиляє його пропозицію. Випадків, коли б Президент вносив до парламенту подання про оголошення стану війни, у сучасній історії незалежної України не було.

Як член Організації Об'єднаних Націй (ООН), інших міжнародних організацій по забезпеченню миру і стабільності у світі та в регіонах (ОБСЄ) тощо Україна, перш ніж зробити крок про оголошення стану війни, з метою збереження миру і нормальних відносин з державою, якій вона мала б оголосити стан війни,

зобов'язана узгодити свою позицію з ООН, іншими міжнародними організаціями та іноземними державами.

2) Президент приймає рішення про використання Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів військових формувань у разі збройної агресії проти України. Прийняття зазначеного рішення – виключне повноваження Президента. Не торкаючись з'ясування, що є збройною агресією проти України, варто підкреслити, що йдеться про захист суверенітету і територіальної цілісності України від агресора – іноземної держави, чи збройних формувань з території іноземної держави. Для цього Президент як гарант суверенітету і територіальної цілісності України і Верховний Головнокомандувач Збройних Сил вживає всі можливі конституційно-правові заходи. До інших військових формувань, про які йдеться у пункті 19, відносяться Державна прикордонна Служба, Служба національної безпеки, внутрішні війська, які Президент може використати у разі збройної агресії проти України.

11.8.6. Зміни, внесені до пункту 30 частини першої статті 106 Конституції, стосуються застосування Президентом права вето на прийняті Верховною Радою закони (**крім законів про внесення змін до Конституції України**) з наступним поверненням їх на повторний розгляд парламенту. Президента, таким чином, позбавлено права вето щодо законів про внесення змін до Конституції України. Як відомо, у попередній редакції такого застереження пункт 30 не містив і Президент мав право вето щодо всіх законів, ухвалених парламентом України, в тому числі щодо законів про внесення змін до Конституції. З цього питання Конституційний Суд України у Рішенні від 11 березня 2003 року № 6-рп/2003 (справа щодо права вето на закон про внесення змін до Конституції України) надав офіційне тлумачення, згідно з яким право вето Президента поширюється на всі без винятку закони, ухвалені парламентом, до набуття ними чинності. Це Рішення Конституційного Суду не є безспірним, скоріше воно ухвалено за формально-юридичних підстав і без врахування суттєвих особливостей законів про внесення змін до Конституції, законів про Державний бюджет України на поточний рік.

З урахуванням практики застосування Президентом права вето на всі закони, ухвалені Верховною Радою, в пункт 30 частини першої статті 106 Конституції і було внесено застереження: **«крім законів про внесення змін до Конституції України»**. Разом з тим під час підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України не лише доцільно, а й необхідно було внести такі ж зміни до частини другої статті 147, абзацу другого частини першої статті

150 Конституції, зокрема після слова «законів» доповнити словами «крім законів про внесення змін до Конституції України», оскільки йдеться про повноваження Конституційного Суду України щодо вирішення ним питань про відповідність Конституції (конституційність) законів та інших правових актів Верховної Ради України. Це, без сумніву, посилило б **системність і логічність** тексту Основного Закону України.

11.8.7. Зважаючи на це, Верховна Рада ухвалила Закон України від 4 серпня 2006 року № 79 – V «Про внесення зміни до розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону «Про Конституційний Суд України», згідно з яким підпункт 1 пункту 3 розділу IV після слів «закони України» доповнено словами: **«крім законів України про внесення змін до Конституції України, які набрали чинності»**. Тобто в Законі «Про Конституційний Суд України» текстуально відновлено положення пункту 30 частини першої статті 106 Конституції. Принциповим у цьому доповненні є положення: **«які набрали чинності»**. Тобто внесені до Конституції зміни після набуття ними чинності стали невід’ємною складовою її тексту. У зв’язку з цим Закон «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року не діє самостійно поряд з Конституцією. Постає питання, по-перше, чи може бути предметом розгляду Конституційного Суду відповідність зазначеної зміни до підпункту 1 пункту 3 розділу IV Закону «Про Конституційний Суд України»? І, по-друге, чи є зазначена зміна обмеженням повноважень органу конституційної юрисдикції?

Відповідь на перше питання однозначна. Конституційний Суд України не може здійснювати перевірку на предмет конституційності положення самої Конституції України, оскільки це явно суперечить його призначенню – охороняти Конституцію – Основний Закон держави. Отже, текстуальне відтворення положення пункту 30 частини першої статті 106 Конституції у підпункті 1 пункту 3 розділу IV Закону «Про Конституційний Суд України» не є обмеженням повноважень органу конституційної юрисдикції. Це відповідь на друге питання.

11.8.8. У разі звернення до Конституційного Суду з клопотанням визнати внесену зміну до підпункту 1 пункту 3 розділу IV Закону «Про Конституційний Суд України» такою, що не відповідає Конституції (неконституційною), колегія суддів Конституційного Суду України відповідно до статті 48, а Конституційний Суд України – до статті 50 зазначеного Закону мають прийняти процесуальну ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у такій справі.

У практиці Конституційного Суду України вже виникали подібні питання, коли положення Конституції текстуально відтворювалися у законі, а суб'єкт права на конституційне подання заявляв клопотання визнати таке положення закону неконституційним. Так, Верховний Суд України у поданні до Конституційного Суду просив визнати частину другу статті 13 Закону України «Про статус суддів» у редакції Закону України від 8 жовтня 1999 року № 1145-XIV, за якою «суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом», такою, що не відповідає Конституції України, зокрема її статті 126. Але частина третя статті 126 Конституції передбачає, що «суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом». Тобто тексти частини третьої статті 126 Конституції і частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» ідентичні, а тому Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) не розглядав положення частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» на предмет відповідності Конституції, а надав офіційне тлумачення з питань недоторканості і незалежності суддів, конституційно-правових гарантій їх забезпечення¹⁰.

11.8.9. Повертаючись до внесеної зміни у підпункт 1 пункту 3 розділу IV Закону України «Про Конституційний Суд України», варто підкреслити її системний нормативний взаємозв'язок з положенням пункту 30 частини першої статті 106 Конституції України, а не тільки їх текстуальну ідентичність. Виключення із повноважень Президента України права вето на закони про внесення змін до Конституції означає, що згідно зі статтею 155 Конституції закон про внесення змін до неї, крім розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України», вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

За Конституцією України до повноважень парламенту належить «внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції» (пункт 1 частини 1 статті 85). Набуття чинності законом про внесення змін до Конституції, його окремих положень визначається самим законом,

---

¹⁰ Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2004. Книга 5. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С.402-410.

але не раніше ніж через десять днів з дня його офіційного оприлюднення.

11.8.10. Внесена зміна до підпункту 1 пункту 3 розділу IV Закону «Про Конституційний Суд України», за якою юрисдикція Конституційного Суду України не поширюється на «закони про внесення змін до Конституції України, які набрали чинності», могла бути предметом перевірки Конституційного Суду України щодо її конституційності лише у разі порушення встановленої Конституцією України процедури розгляду зазначеного Закону, ухвалення або набрання ним чинності (частина перша статті 152 Конституції України).

Якщо до Конституційного Суду України надійде звернення щодо визнання неконституційним Закону України «Про внесення зміни до розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Конституційний Суд України» у зв'язку з порушенням вимог зазначеної конституційної процедури, то відповідно до своїх повноважень Конституційний Суд повинен вирішити всі ці питання. За десять років діяльності Конституційного Суду України не було жодної справи і рішень з питань стосовно порушення конституційної процедури ухвалення законів та набрання ними чинності, як і не було жодного його рішення з питань додержання конституційної процедури щодо законів про внесення змін до Конституції України.

11.8.11. Потребує з'ясування положення статті 152 Конституції України, що саме треба розуміти під словосполученням «**встановлена Конституцією України процедура їх (законів та інших правових актів – автор.) розгляду, ухвалення або набрання ними чинності**». Як відомо, Конституція визначає лише окремі й найголовніші питання законодавчого процесу (процедури). Зокрема, це стосується визначення суб'єктів права законодавчої ініціативи, якими є: Президент, народні депутати і Кабінет Міністрів (частина перша статті 93); позачергового розгляду законопроектів Верховною Радою, які Президент визначив як невідкладні (частина 2 статті 93); направлення ухваленого закону за підписом Голови Верховної Ради Президентові для його підписання та офіційного оприлюднення або повернення главою держави закону зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до парламенту для повторного розгляду (частини перша, друга статті 94); наслідків, якщо Президент протягом п'ятнадцяти днів не повернув закон для повторного розгляду парламентом (частина третя статті 94); подолання вето Президента

на ухвалений закон не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради, підписання та офіційне оприлюднення закону Президентом, а в разі невиконання ним цього конституційного обов'язку, – закон невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради і опубліковується за його підписом (частина четверта статті 94).

Окремі особливості законодавчої процедури Конституція встановлює для подання до Верховної Ради України проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік (стаття 96, пункт 6 статті 116).

Аналіз положень Конституції України щодо встановленої процедури розгляду законів, їх ухвалення та набрання ними чинності свідчить, що вона не регламентує сам розгляд законів, а також не містить відсилки до законів чи інших правових актів, якими вирішувалось би це питання. Фактично з дня проголошення незалежності України розгляд законів регулюється Регламентом Верховної Ради від 16 березня 2006 року № 3547-IV. Зокрема саме Регламент визначає законодавчу процедуру (частина друга статті 1), яка охоплює вирішення питань внесення та відкликання законопроектів, розгляд законопроектів у першому, другому і третьому читанні; підготовки прийнятих законів до направлення на підпис Президентіві; повторного розгляду парламентом законів, повернутих Президентом України і т.д. (розділ IV).

Разом з тим є неузгодженість між Регламентом Верховної Ради України і пунктом 21 частини 1 статті 92 Конституції України, яким передбачено, що **організація і порядок діяльності Верховної Ради України визначаються виключно законами України**. Регламент, як зазначалось вище, затверджено Постановою Верховної Ради, а тому за юридичною силою, як і за формою, про що згадувалося раніше, він не є законом. З цього приводу Конституційний Суд України у Рішенні від 3 грудня 1998 року № 17-рп/98 висловив свою правову позицію (абзац 1 пункту 5 мотивувальної частини). Крім того, у цьому ж Рішенні зазначено: «Конституційний Суд України вважає, що після набуття чинності Конституцією України... питання щодо організації і порядку діяльності Верховної Ради України... Верховна Рада України повинна вирішувати виключно законами України (пункт 21 частини першої статті 92)». Хоча наведена правова позиція Конституційного Суду, як невід'ємна частина Рішення в цілому, є обов'язковою до виконання, зокрема парламентом, однак до цього часу це положення залишено поза увагою.

Отже, положення Регламенту Верховної Ради щодо визначення законодавчої процедури не можуть розглядатися як **встановлена Конституцією процедура розгляду законів**, ухвалення та набрання ними чинності. Важливу роль в цьому відіграє відсутність належної форми – **закону** – такого нормативно-правового акта, як Регламент парламенту. Тим більше це важливо враховувати, коли саму процедуру розгляду, за винятком окремих її моментів, про які згадувалося вище, Конституція не врегульовує. В свою чергу це зумовлює певні проблеми щодо реалізації частини першої статті 152 Конституції України, а отже, прийняття Конституційним Судом України до розгляду звернень з питань порушення **«встановленої Конституцією України процедури»**.

11.8.12. Коментовані вище положення, за винятком статті 152 Конституції, стосуються законодавчої процедури розгляду та ухвалення **звичайних законів**, і аж ніяк не законів про внесення змін до Конституції, які набули чинності. Але це окрема тема (див. коментар до розділу XIII Конституції), зазначимо лише те, що принципове значення у розділі XIII «Внесення змін до Конституції України» Основного Закону має **зміст і межі** встановленого ним **порядку** (процедури) внесення змін до Конституції. З'ясування цього питання пов'язано з ухваленням Верховною Радою України 8 грудня 2004 року Закону України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV, який набрав чинності з 1 січня 2006 року за винятком статей 76 (частина п'ята), 77 (частина перша), 81 (п. 6 частини другої, частина шоста), 83 (частини шоста-десята), 90 (п. 1 частини другої), 141 (частина перша), що набрали чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною 26 березня 2006 року.

11.8.13. Під час здійснення своїх конституційних повноважень Президент на основі та на виконання Конституції і законів України видає **укази і розпорядження**, які є обов'язковими до виконання на території України (частина третя статті 106 Конституції). У зв'язку з цим внесені до **частини четвертої цієї статті зміни** встановлюють, що акти Президента, видані в межах повноважень, передбачених пунктами **5, 18, 21, 23** (у попередній редакції пункти: 3, 4, 5, 8, 10, 14, 15, 17, 18, 21, 22, 23) Конституції, скріплюються підписами Прем'єр-міністра і міністра, відповідального за акт та його виконання.

Скріплення акта Президента підписами Прем'єр-міністра і міністра, відповідального за акт та його виконання – це важлива стадія, після завершення якої акт Президента може бути оприлюднений і набути чинності відповідно до встановленого законом

порядку. У зв'язку з цим скріплення, про яке йдеться, не треба ототожнювати з візуванням акта посадовою та службовою особами. Скріплення, на відміну від візування акта, має зовсім іншу юридичну природу та призначення. По-перше, **візування сто-сується проектів актів** (указів і розпоряджень) Президента і відбувається згідно з порядком, визначеним «Положенням про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України Секретаріату Президента», затвердженим Указом Президента від 15 листопада 2006 року № 970/2006. По-друге, візування проектів актів Президента не є стадією процесу їх підготовки, а виконує технологічну функцію, якої мають дотримуватися відповідні органи державної влади, їх посадові особи, а також посадові особи Секретаріату Президента. Практика підготовки проектів нормативно-правових та інших правових актів державних органів, як і органів місцевого самоврядування, показує, що візування таких проектів посадовими особами є свідченням про їхню згоду щодо ухвалення запропонованого проекту правового акта. Не виключається, що такий акт може бути завізовано із застереженням щодо окремих його положень, зокрема фінансового та організаційного забезпечення, дня набуття чинності тощо.

11.8.14. Законом «Про Кабінет Міністрів України» від 21 грудня 2006 року № 514-V частково врегульовано порядок скріплення акта Президента підписами Прем'єр-міністра і міністра, відповідального за акт та його виконання. Але залишаються питання щодо розуміння положення частини четвертої коментованої статті Конституції, передусім у контексті взаємодії Президента і Кабінету Міністрів. Прем'єр-міністр за конституційним статусом очолює уряд і є відповідальним перед Президентом і Верховною Радою, міністр за Конституцією входить до складу Кабінету Міністрів. Це і зумовлює відносини між Президентом і Кабінетом Міністрів, логіку порядку, відповідно до якого має відбуватися процедура скріплення акта Президента підписами Прем'єр-міністра і міністра, відповідального за акт та його виконання. По перше, оскільки частиною четвертої коментованої статті Конституції передбачається скріплення актів Президента Прем'єр-міністром та міністром, відповідальним за виконання акта, мається на увазі здійснення главою держави таких повноважень, які потребують більш високої відповідальності за виданий ним акт. По-друге, як стадія процесу перед оприлюдненням і набуттям чинності акта Президента, потрібен певний строк, упродовж якого такий акт має бути скріпленим підписами Прем'єр-міністра і міністра, відповідального за акт та його виконання. По-третє, не виключається,

що скріплення акта Президента може бути вмотивовано відхилено Прем'єр-міністром.

Так, Законом «Про Кабінет Міністрів України» встановлено, що «акти Президента, видані в межах повноважень, передбачених: 1) пунктом 5 частини першої статті 106 Конституції, щодо призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і Міністра закордонних справ; 2) пунктом 23 частини першої статті 106 Конституції України, щодо утворення судів у визначеному законом порядку скріплюються підписами Прем'єр-міністра і Міністра юстиції; 3) пунктами 18 та 21 частини першої статті 106 Конституції, скріплюються підписами Прем'єр-міністра і міністра, відповідального за акт та його виконання, який **призначається Прем'єр-міністром** (частина друга статті 27).

Скріплення акта Президента підписами Прем'єр-міністра і міністра, відповідального за акт та його виконання, не може бути формальною дією, без належного і компетентного ставлення до здійснення такої процедури. Тому не випадково Закон «Про Кабінет Міністрів України» передбачає випадки, коли Прем'єр-міністр і міністр, відповідальний за акт та його виконання, вважають неможливим скріплення підписами акта Президента. У такому разі вони повертають зазначений акт Президенту з викладеними у супровідному листі мотивами своїх рішень (частина дев'ята статті 27).

Цим Законом визначено загальну тривалість процедури скріплення акта Президента підписами Прем'єр-міністра і міністра, відповідального за акт та його виконання, яка не може перевищувати трьох робочих днів з моменту надходження такого акта до Секретаріату Кабінету Міністрів.

11.8.15. Відповідно до пункту 5 частини першої статті 106 Конституції Президент призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі та відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав. Особливо важливим є призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах, щодо яких Президент видає відповідний указ. Разом з тим згідно з пунктом 1 частини першої статті 116 Конституції Кабінет Міністрів забезпечує здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави.

У зв'язку з цим і враховуючи функції, які здійснюють глави дипломатичних представництв України в інших державах

(налагодження, підтримання та розвиток економічних, науково-технічних, торговельних, культурних та інших зв'язків і співробітництва), Прем'єр-міністру не байдуже, яка особа буде очолювати дипломатичне представництво України в інших державах і при міжнародних організаціях, оскільки робота цієї особи безпосередньо пов'язана з діяльністю Кабінету Міністрів. Тому скріплення ним акта Президента з цього питання набуває конституційної відповідальності уряду, який очолює Прем'єр-міністр. Крім того, скріплення такого акта Президента має також і прагматичне значення у здійсненні зовнішньої політики держави.

11.8.16. Згідно з пунктом 18 частини першої статті 106 Конституції Президент **«очолює Раду національної безпеки і оборони України»**, що має бути скріплено підписами Прем'єр-міністра і відповідного міністра. Те, що Президент очолює конституційний орган, не потребує видання певного акта (указу чи розпорядження). До того ж за частиною третьою статті 107 Конституції **«Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент України»**. З цього випливає, що терміни **«очолює»** і **«є Головою»** Ради національної безпеки і оборони за юридичними ознаками не мають будь-яких відмінностей, а тому за змістом і спрямуванням вони є тотожними. За Конституцією ніхто крім Президента під час здійснення ним повноважень не може очолювати чи бути Головою Ради національної безпеки і оборони.

Разом з тим, визначений пунктом 18 частини першої статті 106, частиною третьою статті 107 Конституції статус Президента означає, на наш погляд, що видані ним акти з питань національної безпеки і оборони України підлягають скріпленню підписами Прем'єр-міністра і міністра, відповідального за такі акти та їх виконання. Це стосується указів Президента щодо персонального складу Ради національної безпеки і оборони (частина четверта статті 107 Конституції) та про введення в дію її рішень (частина сьома статті 107 Конституції).

Положення пункту 18 частини першої статті 106 Конституції перебуває в системному зв'язку з приписами частин третьої, четвертої, сьомої її статті 107. З цього випливає, що без скріплення підписами Прем'єр-міністра і відповідного міністра виданих Президентом указів з питань Ради національної безпеки і оборони такі укази не можуть бути оприлюднені і набути чинності, отже, і не підлягають виконанню.

11.8.17. Відповідно до повноважень, передбачених пунктом 21 частини першої статті 106 Конституції, Президент приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її

місцевостях надзвичайного стану. За наявності зазначених обставин Президент видає відповідні укази, які скріплюються Прем'єр-міністром і Міністром України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, з наступним затвердженням їх Верховною Радою. Після скріплення указів Президента підписами Прем'єр-міністра і зазначеного Міністра, Президент негайно звертається до Верховної Ради щодо їх затвердження і подає відповідний проект закону (частина друга статті 184 Регламенту Верховної Ради). Згідно з пунктом 31 частини першої статті 85 Конституції Верховна Рада затверджує укази протягом двох днів з моменту звернення Президента.

За такою ж процедурою Президент видає указ про оголошення у разі необхідності окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації, який скріплюється підписами Прем'єр-міністра і Міністра охорони навколишнього природного середовища України (або Міністра з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи), після чого Президент негайно звертається до Верховної Ради щодо затвердження цього указу і подає відповідний проект закону.

Регламентом Верховної Ради встановлена особлива процедура розгляду звернення Президента з цих питань. Зокрема проект закону щодо затвердження відповідного указу Президента розглядається за процедурою першого читання та прийняття закону в цілому (стаття 184 Регламенту).

Під час розгляду питання про затвердження Верховною Радою указів, виданих Президентом відповідно до пункту 21 частини першої і частини четвертої статті 106 Конституції, з доповіддю виступає Президент у присутності Прем'єр-міністра і міністрів, відповідальних за укази та їх виконання.

11.8.18. Президент відповідно до пункту 23 частини першої статті 106 Конституції «утворює суди у визначеному законом порядку». Здійснюючи це повноваження, Президент видає відповідні укази, які згідно з частиною четвертою статті 106 Конституції підлягають скріпленню підписами Прем'єр-міністра і Міністра юстиції (див. коментар до пункту 5 частини першої статті 106 Конституції). Це пов'язано з тим, що вирішення питань, пов'язаних із організацією умов нормального функціонування органів судової влади, укази глави держави про створення судів містять відповідні доручення Кабінету Міністрів, Державній судовій адміністрації, іншим органам державної влади щодо

виділення необхідних матеріальних і фінансових ресурсів на утримання створених судів, фінансового і соціально-побутового забезпечення суддів.

§ 12. Питання, пов'язані з достроковим припиненням повноважень Президента України

«Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України».

12.1. Нова редакція статті 112 Конституції закріпила не лише перерозподіл повноважень між Президентом, Верховною Радою та Кабінетом Міністрів, а й певний пріоритет парламенту перед відповідальним, підконтрольним і підзвітним йому урядом. Тому логічно, що у разі дострокового припинення повноважень Президента з підстав і мотивів, визначених Конституцією, саме на Голову Верховної Ради покладається виконання обов'язків Президента.

Згідно з частиною другою статті 108 Конституції повноваження Президента припиняються достроково у разі: 1) відставки; 2) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 3) усунення з поста в порядку імпичменту; 4) смерті.

Процедура дострокового припинення повноважень Президента із зазначених підстав визначена статтями 109-111 Конституції. Відставка Президента набуває чинності з моменту проголошення ним особистої заяви про відставку на засіданні Верховної Ради (стаття 109). Більш складна процедура дострокового припинення повноважень Президента у разі неможливості виконання ним повноважень за станом здоров'я передбачена статтею 110, відповідно до якої на засіданні Верховної Ради має бути встановлено неможливість виконання Президентом своїх повноважень саме за станом здоров'я і підтверджено рішенням, ухваленим більшістю від її конституційного складу на підставі письмового подання Верховного Суду України за зверненням парламенту, і медичного висновку. Не зовсім зрозуміла у вирішенні цього питання роль Верховного Суду, оскільки йдеться про неможливість виконання Президентом конституційних повноважень.

Надто складною є процедура усунення з поста Президента Верховною Радою в порядку імпичменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. В такий спосіб, як ця процедура визначена статтею 111 Конституції, припинити достроково повноваження Президента з цих підстав практично неможливо. І не тому, що для врегулювання цієї процедури необхідно прийняти низку законів, в тому числі про спеціальну тимчасову слідчу комісію, спеціального прокурора і спеціальних слідчих, порядок проведення розслідування, процедуру звинувачення Президента у вчиненні ним державної зради або іншого злочину, особливості конституційного провадження у справі про надання Конституційним Судом висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпичмент, особливості провадження Верховного Суду щодо надання висновку про те, що діяння, в яких звинувачується Президент, містять ознаки державної зради або іншого злочину. Справа в недемократичному характері такої процедури. Адже рішення про усунення Президента з поста в порядку імпичменту повинно бути ухвалено парламентом **не менш як трьома четвертими** від його конституційного складу. Цілком вірогідно, що таке рішення не буде прийнято, незважаючи навіть на висновок Верховного Суду про наявність в діяннях Президента ознак злочину.

12.2. Коментована стаття на період виконання Головою Верховної Ради обов'язків Президента встановлює певні обмеження щодо здійснення ним повноважень до вступу на пост нового глави держави. Протягом цього періоду виконуючий обов'язки Президента не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 частини першої статті 106 Конституції. У попередній редакції йому заборонялось здійснювати повноваження, визначені пунктами 2, 6, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 22, 25, 27 цієї статті Конституції.

У зв'язку з цим виникає ряд питань щодо заборони виконуючому обов'язки Президента здійснювати деякі повноваження. Зокрема, чому в цей період він не може звертатися з посланням до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради про внутрішнє і зовнішнє становище України (пункт 2), проголошувати всеукраїнський референдум за народною ініціативою (пункт 6), призначати та звільняти з посад суддів Конституційного Суду (пункт 22), здійснювати помилування (пункт 27)?

Крім того, виконуючий обов'язки Президента не може призначати на посаду та звільняти з посади за згодою Верховної Ради

Генерального прокурора (пункт 11) і в той же час він може вносити до парламенту подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки (пункт 14).

Зазначені питання щодо обмеження повноважень виконуючим обов'язки Президента безпосередньо пов'язані із здійсненням народного волевиявлення, статусом народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, реалізацією прав і свобод людини і громадянина. До того ж це має певний вплив на функціонування органів державної влади відповідно до Конституції та законів. У цьому контексті виконуючий обов'язки Президента може зупиняти дію актів Кабінету Міністрів з мотивів невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду щодо їх конституційності (пункт 15).

Таким чином, є підстави стверджувати, що на виконуючого обов'язки Президента поширюється положення статті 102 Конституції за винятком повноважень, передбачених пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 частини першої статті 106 Основного Закону.

Конституцією не врегульовано питання щодо Голови Верховної Ради, на якого покладено виконання обов'язків Президента. Чи залишається він на посаді Голови Верховної Ради і одночасно виконує обов'язки Президента? Враховуючи, що Голова Верховної Ради є народним депутатом, на нього як народного депутата поширюється дія положень статей 78, 81 щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності. Інша модель була встановлена до внесення змін до статті 112 Конституції, коли виконання обов'язків Президента покладалося на Прем'єр-міністра. Але й форма правління до внесення зазначених змін була іншою – президентсько-парламентською, а пріоритет владних повноважень у взаємовідносинах Президент – Верховна Рада – Кабінет Міністрів відповідно до Конституції був за Президентом.

§ 13. Зміни у конституційному статусі Кабінету Міністрів України

«Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента

України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України».

13.1. Нова редакція коментованої статті, залишаючи без змін частину першу, на відміну від попередньої, встановлює відповідальність Кабінету Міністрів не лише перед Президентом, як було до внесення змін, а й перед Верховною Радою. Однак системний аналіз положень Конституції щодо взаємовідносин між Президентом і Кабінетом Міністрів свідчить про відсутність чітко визначеної такої відповідальності останнього. Як уже зазначалось, згідно з Конституцією Президент вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у парламенті подання про призначення ним Прем'єр-міністра в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції (пункт 9 частини першої статті 106). Як гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина, Президент зобов'язаний ефективно здійснювати свої повноваження, в тому числі щодо його участі у формуванні персонального складу Кабінету Міністрів. Але в чому полягає сутність відповідальності уряду перед главою держави та у який спосіб така відповідальність може бути реалізована, є питанням, відповідь на яке за положеннями Конституції знайти важко. Президент, хоча і бере участь у формуванні Кабінету Міністрів, але призначає його членів, починаючи з Прем'єр-міністра, Верховна Рада. Одноособово, без консультацій і пропозицій коаліції депутатських фракцій, він не може внести до парламенту подання про звільнення з посади Прем'єр-міністра, Міністра оборони і Міністра закордонних справ. Відповідно до частини першої статті 87 Конституції Верховна Рада за пропозицією Президента може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів та прийняти резолюцію недовіри йому більшістю від конституційного складу парламенту. Тобто Президент може лише порушити перед Верховною Радою питання про відповідальність Кабінету Міністрів.

Відповідальність Кабінету Міністрів перед Президентом не треба ототожнювати із здійсненням ним повноважень щодо діяльності уряду, зокрема прийнятих Кабінетом Міністрів актів. Так, Президент може зупинити дію актів Кабінету Міністрів з мотивів невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду щодо їх конституційності (пункт 15 частини першої статті 106 Конституції).

13.2. У взаємовідносинах Кабінету Міністрів і Верховної Ради питання відповідальності набуває іншого за змістом і способами

вирішення. Відповідальність Кабінету Міністрів перед Верховною Радою перебуває в органічному зв'язку з конституційними положеннями підконтрольності та підзвітності Кабінету Міністрів Верховній Раді. За Конституцією парламент розглядає і приймає рішення щодо схвалення Програми діяльності уряду (пункт 11 частини першої статті 85), а здійснення Верховною Радою контролю за діяльністю Кабінету Міністрів відповідно до Конституції та закону (пункт 13 частини першої статті 85) ставить питання відповідальності Кабінету Міністрів у реальну конституційно-правову площину.

Саме Верховна Рада вирішує питання про відставку Прем'єр-міністра, членів Кабінету Міністрів (пункт 12 частини першої статті 85) з підстав, передбачених Конституцією, в тому числі у разі прийняття резолюції недовіри Кабінету Міністрів більшістю від конституційного складу парламенту (частина перша статті 87).

Разом з тим Конституція визначає випадки, коли питання щодо відповідальності Кабінету Міністрів Верховна Рада не може розглядати, це: 1) більше одного разу протягом однієї чергової сесії, 2) протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів, 3) протягом останньої сесії Верховної Ради (частина друга статті 87).

13.3. Діяльність Кабінету Міністрів визначається Конституцією і законами. Водночас під час здійснення повноважень **Кабінет Міністрів керується указами та постановами Верховної Ради, прийнятими відповідно до Конституції та законів, як це передбачено новою редакцією частини третьої коментованої статті.** У зв'язку з цим і враховуючи практику видання указів глави держави та прийняття постанов парламентом, не можна не висловити застереження щодо оцінки зазначених актів на предмет їх конституційності. Як відомо, Кабінет Міністрів не має права звертатися до Конституційного Суду з клопотанням щодо відповідності Конституції законів, указів Президента, правових актів Верховної Ради (стаття 150 Конституції). До визнання Конституційним Судом указів Президента чи постанов Верховної Ради такими, що не відповідають Основному Закону, існує **презумпція їх конституційності.** Виникає питання, які будуть наслідки і який орган державної влади буде нести відповідальність у разі, якщо Кабінет Міністрів у своїй діяльності керувався указом Президента чи постановою Верховної Ради, що визнані неконституційними, враховуючи, що відповідні рішення Конституційного Суду з цього питання набувають чинності з дня їх ухвалення, є остаточними і оскарженню не підлягають.

Уникненню подібних ситуацій може сприяти лише неухильне додержання норм Конституції та законів, а також взаємодія під час здійснення повноважень між Президентом, Верховною Радою і Кабінетом Міністрів.

«Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України».

13.4. Основним у коментованій статті є встановлення нової конституційної процедури і порядку формування складу Кабінету Міністрів. Досвід показав недоцільність на конституційному рівні визначати певну кількість віце-прем'єр-міністрів (у попередній редакції три), що і закріплено частиною першою цієї статті. Без змін залишилася частина п'ята (до внесення змін – четверта).

Стосовно частин другої, третьої і четвертої статті 114 Основного Закону, що визначають конституційну процедуру і порядок призначення Верховною Радою Прем'єр-міністра, Міністра оборони, Міністра закордонних справ, інших членів Кабінету Міністрів України, то вони вже були предметом розгляду (див. коментар до статей 83, 85, 106 Конституції).

«Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України».

13.5. У коментованій статті закріплено перерозподіл повноважень між Президентом, Верховною Радою і Кабінетом Міністрів. По-перше, на відміну від попередньої редакції частини першої цієї статті, Кабінет Міністрів складає повноваження не перед новообраним Президентом, а перед новообраною Верховною Радою. Оскільки Верховна Рада є основним чинником у формуванні складу Кабінету Міністрів, то вирішення питань про відставку Прем'єр-міністра та інших членів Кабінету Міністрів належить до повноважень парламенту (пункт 12 частини першої статті 85 Конституції).

Складення повноважень Кабінету Міністрів перед новообраною Верховною Радою і його відставка за наслідками мають різну правову природу. Здається, що Кабінет Міністрів після складення повноважень перед новообраним парламентом водночас мав би заявити і про свою відставку, оскільки у всіх цих випадках Кабінет Міністрів продовжує здійснювати за дорученням Верховної Ради надані йому Конституцією і законом повноваження. Важливим у цій правовій ситуації є визначення терміну, протягом якого парламент повинен сформувати новий склад Кабінету Міністрів. По-перше, після складення повноважень Кабінетом Міністрів перед новообраною Верховною Радою його новий склад повинен бути сформованим протягом шістдесяти днів з дня утворення коаліції депутатських фракцій у парламенті, яка і вносить пропозиції щодо кандидатури Прем'єр-міністра та інших членів Кабінету Міністрів. У разі відставки Кабінету Міністрів Верховна Рада відповідно до Конституції повинна сформувати новий склад уряду протягом шістдесяти днів з дня прийняття його відставки. Але і після відставки Кабінету Міністрів формування його нового складу згідно з Конституцією має відбуватися за участю коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді у строк не пізніше шістдесяти днів з дня

відставки і незалежно від того, яка коаліція депутатських фракцій буде вирішувати питання формування нового складу Кабінету Міністрів.

13.6. Зміни, внесені до статті 116 Конституції, є наслідком перерозподілу повноважень між Президентом і Кабінетом Міністрів (див. коментар до статті 85 і 106 Конституції). У зв'язку з цим стаття 116 Конституції доповнена пунктами 9¹ і 9², які встановлюють нові повноваження Кабінету Міністрів, які до внесення зазначених змін належали Президенту. Зокрема відповідно до цих повноважень Кабінет Міністрів:

«9¹) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади»;

Положення «відповідно до закону», що міститься у приписі пункту 9¹, зобов'язує Кабінет Міністрів при здійсненні повноважень утворювати, реорганізовувати та ліквідувати міністерства та інші центральні органи виконавчої влади лише за наявності закону (законів), а також відповідних коштів. Передусім це закон про Кабінет Міністрів, яким визначаються його повноваження, організація і порядок діяльності як вищого органу в системі органів виконавчої влади.

Вирішення зазначених питань Кабінетом Міністрів може бути визначено також і в інших законах, зокрема законах про центральні та місцеві органи виконавчої влади.

«9²) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України».

13.7. Кабінет Міністрів є колегіальним органом виконавчої влади, який очолює Прем'єр-міністр. Якщо формування персонального складу Кабінету Міністрів відбувається відповідно до статей 83, 85, 114 Конституції, то призначення на посади та звільнення з посад керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів, віднесено до його повноважень і здійснюється за поданням Прем'єр-міністра. До таких центральних органів виконавчої влади, зокрема належать: державні комітети та інші центральні органи виконавчої влади,

статус яких прирівнюється до Державного комітету України (Вища атестаційна комісія України, Головне контрольно-ревізійне управління України, Державна служба автомобільних доріг України, Державна служба України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації, Державний комітет архівів України та інші); **центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом** (Адміністрація Державної прикордонної служби України, Анти-монопольний комітет України, Головне управління державної служби України, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державна митна служба України та інші).

Колегіальне прийняття Кабінетом Міністрів рішень (постанов, розпоряджень) про призначення на посади та звільнення з посад керівників зазначених центральних органів виконавчої влади має наслідком солідарну відповідальність за результати їх роботи та очолюваних ними органів. Безперервність у здійсненні функцій цими органами виконавчої влади вимагає додержання правила, згідно з яким Кабінет Міністрів, приймаючи рішення про звільнення з посади керівника центрального органу виконавчої влади, розглядає подання Прем'єр-міністра щодо призначення на цю посаду нового керівника.

13.8. Нова редакція пункту 10 статті 116 Конституції уточнює юридичні положення щодо статусу і діяльності Кабінету Міністрів, який відповідно до внесених змін «здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України». По-перше, стаття 116 Конституції визначає основні повноваження Кабінету Міністрів, а інші, спрямовані на розвиток і конкретизацію положень Конституції, а також нові повноваження Кабінету Міністрів, що не суперечать засадам здійснення державної влади, визначаються законами України. Ці уточнення змісту пункту 10 статті 116 Конституції спрямовані на узгодження із засадничими положеннями частини другої статті 6, частини другої статті 19 Конституції, а також з іншими її розділами, в яких застосовується термін «повноваження» (частина друга статті 85, пункт 31 частини першої статті 106, пункт 7 статті 119, частина друга статті 120 та інші).

Важливим уточненням змісту пункту 10 статті 116 Конституції є те, що Конституцією та законами України визначаються повноваження Кабінету Міністрів. У його попередній редакції застосовувався термін «функції», який скоріше є доктринальним (науково-теоретичним), на відміну від категорії повноваження, що чітко окреслює коло прав та обов'язків органів влади та їх посадових осіб. Крім того, варто звернути увагу й на те, що внесені

зміни до пункту 10 статті 116 не передбачають актів Президента, якими визначались би повноваження Кабінету Міністрів. До цього функції уряду визначались Конституцією, законами та актами Президента, що дисонувало з положенням Конституції, передусім частині другої її статті 120, відповідно до якої «організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України».

Частина перша статті 120 Конституції:

«Члени кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку».

13.9. Зміни до частини першої статті 120 Конституції переважно є редакційними уточненнями, за винятком доповнення після слова «підприємствами» словами «або організації». Заборона членам Кабінету Міністрів, керівникам центральних та місцевих органів виконавчої влади суміщати свою діяльність з іншою роботою, входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку, передусім, спрямована на запобігання корупції у системі органів виконавчої влади, зосередження їх керівників на здійсненні повноважень, визначених Конституцією та законами України, реалізацію внутрішньої і зовнішньої політики держави на засадах, затверджених Верховною Радою.

У Рішенні Конституційного Суду від 17 жовтня 2002 року № 16-рп/2002 (справа про суміщення службової діяльності керівників органів виконавчої влади)¹¹ дано офіційне тлумачення частини першої статті 120 Конституції, згідно з яким до посадових осіб, які не мають права входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку, належать: 1) Прем'єр-міністр, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри – члени Кабінету Міністрів; 2) посадові особи, які очолюють інші, крім міністерств, центральні органи виконавчої влади; 3) голови місцевих державних адміністрацій – керівники місцевих органів виконавчої влади. Щодо членів

¹¹ Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2002-2003. Книга 4. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С.52-60.

Кабінету Міністрів таке тлумачення не викликає сумнівів, але визначивши керівниками центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу уряду, а також місцевих державних адміністрацій лише осіб, які очолюють ці органи (голови державних комітетів, фондів, районних і обласних державних адміністрацій і т.п.), Конституційний Суд, на наш погляд, неправомірно звужив у цьому аспекті зміст частини першої статті 120 Конституції. За її логікою Кабінет Міністрів очолює Прем'єр-міністр, його заступниками є Перший віце-прем'єр-міністр та віце-прем'єр-міністри, отже до керівників зазначених центральних і місцевих органів виконавчої влади належать їх перші заступники та заступники.

§ 14. Нові функції органів прокуратури України

Стаття 121 Конституції доповнена пунктом 5 такого змісту:

«5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержання законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами».

14.1. Доповнення статті 121 Конституції пунктом 5 не є поверненням органами прокуратури до здійснення функції так званого «загального нагляду» за діяльністю зазначених органів влади, як вважають деякі політики та експерти міжнародних організацій (Венеціанська комісія Ради Європи: демократія через право).

Доповнення статті 121 пунктом 5 означає посилення конституційно-правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина. На відміну від судових органів, які пов'язані з тривалою і складною законодавчою процедурою, що потребує певного часу для розгляду заяв чи позовів громадян, органи прокуратури мають більше можливостей для оперативного реагування на порушення прав і свобод людини і громадянина, застосування необхідних правових заходів для їх захисту та відновлення. Саме про це свідчить правозастосовна практика органів правосуддя й прокуратури.

Пунктом 2 статті 121 Конституції на прокуратуру України покладається «представництво інтересів громадянина ... в суді у випадках, визначених законом». У порівнянні з ним пункт 5 статті 121 Конституції суттєво розширює правові засади захисту прав і свобод не тільки громадянина України, а й людини взагалі (особи без громадянства чи з подвійним громадянством, особи з грома-

дянством іноземної держави, яка має статус біженця, якій надано політичний притулок тощо).

Частина перша статті 122 Конституції викладена в такій редакції:
«**Прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду та звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади**».

14.2. Зміни, внесені до частини першої статті 122 Конституції, кореспондуються з новою редакцією пункту 25 частини першої статті 85, пункту 11 частини першої статті 106 Конституції. Суттєвим є те, що Генеральний прокурор призначається на посаду та звільняється з посади лише за згодою парламенту, що посилює незалежність органів прокуратури в її правоохоронній діяльності (див. коментар до пункту 25 частини першої статті 85 Конституції).

Особливістю внесених змін до частини першої статті 122 Конституції, як і до інших її статей, що передбачають аналогічну по суті процедуру, призначення на посади та звільнення з посад Президентом за згодою парламенту чи призначення на посади та звільнення з посад Верховною Радою за поданням Президента або Прем'єр-міністра відповідних посадових осіб має бути здійснено одночасно. Тобто, якщо звільняється з посади Генеральний прокурор, Голова Служби безпеки тощо, то в таких випадках Верховна Рада повинна розглянути і вирішити питання щодо надання згоди на призначення Президентом Генерального прокурора, Голови Служби безпеки. Це дає підстави для висновку, що у подібних ситуаціях офіційно не може бути посади виконуючого обов'язки, а видані з цього приводу укази Президента або відповідні постанови Верховної Ради чи Кабінету Міністрів не можна вважати конституційними.

§ 15. Зміни у системі місцевого самоврядування

Частина перша статті 141 Конституції:

«До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років».

По-перше, зміни, внесені до частини першої статті 141 Конституції, розширюють коло системи органів місцевого самоврядування і депутатів, які входять до їх складу. Таким чином, частина перша статті 141 Конституції закріпила існуючу в Україні систему представницьких органів місцевого самоврядування, депутати яких обираються на єдиних загальних принципах виборчого права **строком на п'ять років**. Збільшення терміну повноважень представницьких органів місцевого самоврядування на один рік є питанням доцільності, однак його вирішення не повинно порушувати права і свободи громадян, передусім право брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (частина перша статті 38 Конституції). Тобто визначення строку повноважень зазначених органів безпосередньо пов'язано з реалізацією гарантованих Конституцією прав і свобод громадян (див. коментар до частини п'ятої статті 76).

Внесені до Конституції зміни визначили новий розподіл повноважень між Президентом, Верховною Радою і Кабінетом Міністрів. Щодо реформування місцевого самоврядування, Верховною Радою підготовлено відповідний законопроект про внесення змін до Конституції (реєстраційний № 3207-1), який направлено до Конституційного Суду для надання висновку щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ**ВИСНОВОК
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про Законопроект № 4180 з внесеними до нього поправками)

М. Київ
12 жовтня 2004 року
№ 2-в/2004

Справа № 1-32/2004

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України: **Селівона Миколи Федосовича** – головуєчий, **Вознюка Володимира Денисовича**, **Євграфова Павла Борисовича** – суддя-доповідач, **Іващенко Володимира Івановича**, **Костицького Михайла Васильовича**, **Малинникової Людмили Федорівни**, **Мироненка Олександра Миколайовича**, **Німченка Василя Івановича**, **Пшеничного Валерія Григоровича**, **Скоморохи Віктора Єгоровича**, **Станік Сюзанни Романівни**, **Тихого Володимира Павловича**, **Ткачука Павла Миколайовича**, **Чубар Людмили Пантеліївни**, **Шаповала Володимира Миколайовича**,

Розглянув на пленарному засіданні справу про надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтею 159 Конституції України стало звернення до Конституційного Суду України Верховної Ради України для надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Підставою для розгляду справи за статтею 159 Конституції України є необхідність висновку Конституційного Суду України щодо відповідності зазначеного законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України для розгляду його Верховною Радою України.

Заслухавши суддю-доповідача Євграфова П.Б. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Згідно з Постановою Верховної Ради України «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 4180)» від 23 червня 2004 року № 1844-IV Верховна Рада України звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (далі – Законопроект) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

У Законопроекті пропонується:

«І. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., № 30, ст.. 141) такі зміни:

1) статті 76, 78, 81-83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112-115, 120¹² викласти в такій редакції:

«**Стаття 76.** Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років»;

«**Стаття 78.** Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади (крім посад членів Кабінету Міністрів України),

¹² Напівжирним шрифтом виділяються положення (статті, окремі їх частини, приспи тощо), які не були включені до Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року, або викладені в ньому в новій редакції.

займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України»;

«Стаття 81. Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;
- 6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу (виключення) народного депутата України із складу такої фракції;
- 7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата

України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішення суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу (**виключення**) народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських

фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією»;

«Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

- 1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;
- 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;
- 3) прийняття законів;
- 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;
- 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- 6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- 7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;
- 8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- 9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про

використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу національної ради України з питань телебачення та радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших

утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів безстроково;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення не. Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів прав приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання».

«Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України»;

«Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, створює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;

2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України та Президента України.

«Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово»;

«Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата»;

«Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України.

Розділ VI

Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Верховна Рада України здійснює

формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України».

«Стаття 120. Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службу діяльність з іншою роботою (крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті, а також викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Члени Кабінету Міністрів України можуть суміщати свою посаду з мандатом народного депутата України.

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України»;

2) частину першу статті 77 викласти в такій редакції:

«Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Верховної Ради України»;

3) у статті 88:

а) частину першу викласти в такій редакції:

«Верховна Рада України обирає зі свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад»;

б) пункт 2 частини другої викласти в такій редакції:

«2) організовує роботу Верховної ради України, координує діяльність її органів»;

в) частину третю викласти в такій редакції:

«Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України»;

4) частину четверту статті 94 викласти в такій редакції:

«Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її

конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України за його підписом»;

5) у статті 103:

а) частину п'яту викласти в такій редакції:

«Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень»;

6). У статті 106:

а) у частині першій:

пункти 8-13 викласти в такій редакції:

«8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

12) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Голови Служби безпеки України;

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення»;

пункт 14 виключити;

пункти 15, 16, 19, 22 і 30 викласти в такій редакції:

«15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх неконституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим»;
«19 вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань»;

«22) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Конституційного Суду України»;

«30 має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України»;

б) частину четверту викласти у такій редакції:

«Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання»;

7) у статті 116:

а) доповнити статтю пунктами 9¹, 9² і 9³ такого змісту:

«9¹) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

9²) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, голів місцевих державних адміністрацій;

9³) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України»;

б) пункт 10 викласти в такій редакції:

«10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України»;

8) частини четверту, восьму–десяту статті 118 викласти в такій редакції:

«Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України»;

«Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону

скасовані Президентом України, Кабінетом Міністрів України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого **Кабінет Міністрів України** приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, **Кабінет Міністрів України** приймає рішення про відставку голови відповідної місцевої державної адміністрації»;

9) статтю 121 доповнити пунктом 5 такого змісту:

«5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержання законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами»;

10) частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

«Прокуратуру очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду і звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади»;

11) пункт 2 частини п'ятої статті 126 викласти в такій редакції:

«2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років, а суддями Конституційного Суду України та Верховного Суду України – сімдесяти років»;

12) частину першу статті 141 викласти в такій редакції:

«До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років»;

13) частину другу статті 148 викласти в такій редакції:

«Президент України, Верховна Рада України призначають по дев'ять суддів Конституційного Суду України».

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах 2004 року, крім частини п'ятої статті 76, частини першої статті 77, частини другої статті 78, пункту 6 частини другої та частини шостої статті 81, пункту 1 частини другої статті 90, частини другої статті 120 Конституції України в редакції цього Закону, що набирають чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

2. Верховна Рада України, обрана у 2002 році, продовжує здійснювати конституційні повноваження до дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

3. Конституційний склад Верховної Ради України у кількості 450 народних депутатів України обирається у 2006 році на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на засадах пропорційної системи з обранням народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій відповідно до закону.

4. Чергові вибори Президента України проводяться згідно з Конституцією України в останню неділю жовтня 2004 року.

5. Кабінет Міністрів України, сформований до дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах у 2004 році, продовжує виконувати конституційні повноваження після набрання чинності цим Законом.

У разі відставки Кабінету Міністрів України, формування нового складу Кабінету Міністрів України здійснюється протягом 60 днів починаючи з дня відставки.

6. Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України, формування якої передбачено статтею 83 Конституції України в редакції цього Закону, або депутатська фракція у Верховній Раді України, яка має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, має бути утворена протягом місяця з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною на пропорційній основі у 2006 році відповідно до пункту 3 цього розділу.

У разі відставки Кабінету Міністрів України, сформованого до дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах у жовтні 2004 року, до дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, новий склад Кабінету Міністрів України формується за пропозицією депутатських фракцій (груп), до складу яких входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

7. Судді Конституційного Суду України, призначені з'їздом суддів України, продовжують виконувати свої повноваження до призначення Верховною Радою України та Президентом України нових суддів Конституційного Суду України відповідно до пункту 26 статті 85 та пункту 22 статті 106 Конституції України в редакції цього Закону.

Верховна Рада України у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 126 Конституції України, може достроково припинити повноваження суддів Конституційного Суду України, призначених з'їздом суддів України.

8. Дія пункту 2 частини п'ятої статті 126 Конституції України в редакції цього Закону поширюється на суддів Конституційного Суду України та Верховного Суду України, призначених на посаду після набрання цим Законом чинності.

9. Члени Ради Національного банку України, призначені Президентом України, продовжують виконувати свої повноваження до призначення Кабінетом Міністрів України нових членів Ради Національного банку України відповідно до 9³ статті 116 Конституції України».

2. Відповідно до пункту 1 частини першої статті 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції.

Згідно зі статтею 159 Конституції України законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції.

Статтею 157 Основного Закону України встановлено, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (частина перша). Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану (частина друга).

За вимогами статті 158 Конституції України законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту (частина перша). Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України (частина друга).

3. Конституційний Суд України у Висновку від 10 грудня 2003 року № 3-в/2003 визнав проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (реєстраційний № 4180, далі – Законопроект № 4180) таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Водночас у Висновку зазначалося про наявність ідентичності окремих приписів Законопроекту № 4180 положенням, що містяться у проекті Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (реєстраційний № 4105, далі – Законопроект № 4105), який у Висновку Конституційного Суду України від 5 листопада 2003 року № 2-в/2003 було визнано таким, що не суперечить вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Дослідження Законопроекту № 4105, який 8 квітня 2004 року не був прийнятий двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, та Законопроекту, що розглядається Конституційним Судом України за зверненням парламенту на предмет його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України, свідчить, що окремі їх приписи збігаються або є ідентичними відповідним положенням чинної Конституції України.

Проте у Законопроекті містяться положення, які за змістом відрізняються від Законопроекту № 4105. Йдеться, зокрема, про частину першу статті 77; частину першу статті 78; частини шосту, восьму статті 83; пункти 12, 13, 16, 19–21, 26, 33 частини першої статті 85; статтю 98; пункти 8, 15, 22 частини першої статті 106; частини першу, третю статті 113; частини першу, третю, четверту

статті 115; пункти 9¹–9³ статті 116. Суттєвим є і те, що законопроекти визначають різний механізм набрання чинності законом про внесення змін до Конституції України та встановлюють порядок набуття повноважень органами державної влади згідно з пропонуваними змінами до Конституції України. Так, Законопроект № 4105 містить доповнення Конституції України розділом XVI «Прикінцеві положення, які стосуються змін до Конституції України», Законопроект – «Прикінцеві та перехідні положення», які з урахуванням застереження Конституційного Суду України (Висновок № 3-в/2003) визначають умови та порядок впровадження змін до Конституції України.

Крім того, на відміну від Законопроекту № 4105, низка приписів Законопроекту викладена в іншій редакції.

Наведене підтверджує, що за змістом Законопроект № 4180 відрізняється від Законопроекту 4105 і є самостійним цілісним документом, який відповідно до статті 154 Конституції України було внесено до Верховної Ради України належним суб'єктом і попередньо схвалено парламентом 23 червня 2004 року за Висновком Конституційного Суду України № 3-в/2003, як того вимагають положення статей 155, 159 Конституції України.

Дослідження матеріалів справи свідчить, що у Верховній Раді України нинішнього скликання Законопроект не був предметом голосування для його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України (стаття 155 Конституції України). Верховна Рада України цього скликання також не змінювала положення Конституції України, які містяться у Законопроекті.

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає, що вимог статті 158 Конституції України стосовно Законопроекту додержано.

4. Конституційний Суд України у Висновку № 3-в/2003 визнав проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (реєстраційний № 4180) таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

У процесі доопрацювання та попереднього схвалення Законопроекту більшістю від конституційного складу Верховної Ради України 23 червня 2004 року до нього було внесено окремі зміни, в тому числі доповнення, уточнення формулювань приписів та редакційні поправки. За результатом аналізу цих змін Конституційний Суд України дійшов висновку, що вини не спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної ціліс-

ності України, тобто не суперечать положенню частини першої статті 157 Основного Закону України.

5. Здійснюючи перевірку Законопроекту на предмет додержання вимог частини першої статті 157 Конституції України щодо неприпустимості внесення до Основного Закону України змін, які передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, Конституційний Суд України виходить з такого.

5.1. Аналіз пропонованих у Законопроекті положень частин третьої, четвертої статті 76; частини третьої статті 78; частини першої, пунктів 1–4 частини другої статті 81; частини першої–четвертої статті 82; частин першої–четвертої статті 83; пунктів 1–11, 14, 16–18, 22, 23, 27–31, 34–36 частини першої статті 85; частини першої статті 87; частин другої – п'ятої статті 89; частини першої статті 90; частини другої статті 93; першого речення частини четвертої статті 94; другого речення частини п'ятої статті 103; частини першої статті 113; частини п'ятої статті 114; частини третьої статті 120 Конституції України свідчить про їх тотожність з відповідними положеннями статей 76, 78, 81, 82, 83, 85, 87, 89, 90, 93, 94, 103, 113, 114, 120 чинної Конституції України.

У Законопроекті положення пункту 34 частини першої статті 85, частин другої–п'ятої статті 89 (з урахуванням застережень Конституційного Суду України, викладених у Висновку № 3-в/2003) тотожні приписам пункту 34 частини першої статті 85, частинам третій – шостій статті 89 чинної Конституції України. Йдеться про відновлення положень чинної Конституції України, яких не було у Законопроекті 4180 до його доопрацювання і попереднього схвалення парламентом України.

Однак під час доопрацювання Законопроекту 4180 та к і не було враховано застереження Конституційного Суду України, сформульованого у згаданому Висновку, за яким «позбавлення з'їзду суддів України – найвищого органу суддівського самоврядування – участі у призначенні суддів Конституційного Суду України не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Однак, по суті, це відсторонює судову владу від формування єдиного органу конституційної юрисдикції, що не слугуватиме зміцненню засад конституційного судочинства в Україні» (абзац тринадцятий пункту 3 мотивувальної частини).

5.2. Пропоновані у Законопроекті доповнення (за винятком редакційних уточнень і поправок) статті 76 частиною п'ятою; зміни

до частини третьої статті 78; пункту 6 частини другої статті 81; частин п'ятої–дев'ятої статті 83; пунктів 15, 24, 25, 37 частини першої статті 85; статті 87; частини третьої статті 88; пунктів 2, 3, 4 частини другої, частин третьої, четвертої статті 90; частини першої статті 93; пунктів 8–12, пункту 14 (виключено), пунктів 15, 16, 22, 30 частини першої, частини четвертої статті 106; статті 112; частин першої – третьої статті 113; частин першої, другої, четвертої, п'ятої статті 114; частин першої, другої, першого речення частини третьої статті 115; частин четвертої, дев'ятої, десятої статті 118; частини третьої статті 120; частини першої статті 122; пункту 2 частини п'ятої статті 126; частини другої статті 148 Конституції України вже розглядалися Конституційним Судом України і визнані ним у Висновку № 3-в/2003 такими, що відповідають вимогам статті 157 Конституції України.

Доповнення статті 121 Основного Закону України пунктом 5 Конституційний Суд України у Висновку від 30 жовтня 2003 року № 1-в/2003 визнав таким, що не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, зазначивши при цьому, що «запропоноване загальне положення щодо нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина потребує законодавчої конкретизації» (абзац третій підпункту 4.21 пункту 4 мотивувальної частини).

5.3. З урахуванням пропозицій Конституційного Суду України, викладених у Висновку № 3-в/2003, доопрацьований і попередньо схвалений Верховною Радою України Законопроект містить зміни і доповнення.

Йдеться про змістовні зміни окремих положень, а саме: пункту 6 частини другої статті 81 (вилучено слова «відсутності його без поважних причин на ста пленарних засіданнях Верховної Ради України протягом календарного року»); частини шостої (вилучено слова «та поєднання», «депутатських груп», «яка відповідно до Конституції України вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, формує склад Кабінету Міністрів України та є відповідальною за його діяльність») статті 83; пункту 12 (вилучено слова «та Голови Служби безпеки України»), доповнення пунктом 12¹ («призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України»), пункту 37 (вилучено слова «визначення законом правових засад майна, що належить Автономній Республіці Крим»), частини першої статті 85; частини першої статті 88

(слово «заступників» замінено словом «заступника», вилучено речення «Кількість заступників Голови Верховної Ради України визначається Верховною Радою України»); пункту 15 (вилучено слова «і законам України, актам Президента України»), пункту 19 (доповнено словами «утворених відповідно до законів України»); частини першої, частини четвертої (вилучено пункт 8) статті 106; статті 116 (доповнена пунктами 9¹, 9², 9³); частини другої (слова «міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади можуть суміщати свою службову діяльність із представницьким мандатом народного депутата України» замінено словами «члени Кабінету Міністрів України можуть суміщати свою посаду з мандатом народного депутата України») статті 120; у пункті 5 статті 121 слова «органами державної влади» замінено словами «органами виконавчої влади»; виключено частину четверту статті 126 і друге речення частини першої статті 128 (щодо обрання суддів «на десять років»).

Також внесено зміни та редакційні уточнення до низки положень, зокрема: частини сьомої (вилучено слова «і депутатських груп»), частини дев'ятої (після слова «коаліції» доповнено словами «депутатських фракцій у Верховній Раді України») статті 83; пункту 12 (слова «припинення повноважень» замінено словом «звільнення»), пунктів 19, 20, 21, 26 (після слова «призначення» доповнено словами «на посади та звільнення з посад») частини першої статті 85; пункту 2 (викладено в іншій редакції) частини другої статті 88; другого речення частини четвертої статті 94 (доповнено словом «невідкладно»); пункту 9 (вилучено слова «і депутатських груп», «після відповідних консультацій з їх керівниками» і доповнено словами «у Верховній Раді України»), пункту 14 (виключено), пункту 22 (доповнено словами «на посади та звільняє з посад») частини першої статті 106; статті 118 (частину восьму викладено в такій редакції: «Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть відповідно до закону скасовані Президентом України, Кабінетом Міністрів України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня»); частини першої (доповнено словами «або організації») статті 120.

Редакційні поправки внесено до: частини другої статті 76; частини першої, пункту 5 частини другої, частин третьої, п'ятої статті 81; пункту 32 частини першої, частини другої статті 85; частини першої статті 89; частин другої, третьої статті 90; пункту 8 частини першої статті 106; частини першої статті 113; пункту 2

частини п'ятої статті 126 пропонуваніх у Законопроекті змін до Конституції України.

У результаті дослідження внесених до Законопроекту 4180 зазначених змін Конституційний Суд України дійшов висновку, що вони не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

5.4. У Законопроекті містяться також нові приписи стосовно визначення строку виборів народних депутатів України та Президента України, прав коаліції депутатських фракцій у парламенті і доповнення, які не були предметом розгляду Конституційного Суду України на їх відповідність вимогам статті 157 Конституції України.

Пропонується частину першу статті 77 Конституції України викласти в редакції, згідно з якою «чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Верховної Ради України».

Це положення визначає строк проведення виборів народних депутатів України, який відповідно до пропонуваніх у Законопроекті змін до Конституції України пов'язаний із встановленням п'ятирічного строку повноважень Верховної Ради України (частина п'ята статті 76), а також перебуває у зв'язку з положенням Конституції України щодо умов, за яких новообрана Верховна Рада України є повноважною, та початком роботи її першої сесії (частини друга, третя статті 82).

Конституційний Суд України вважає, що зазначені зміни не суперечать вимогам статті 157 Основного Закону України.

У статті 83 Конституції України пропонується викласти в такій редакції:

- частину восьму:

«Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України».

Конституційний Суд України дійшов висновку, що це положення не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина;

- частину десяту:

«Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного

складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією».

Цей припис викладено з урахуванням застереження Конституційного Суду України, сформульованого у Висновку № 3-в/2003 (абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини), і він не суперечить вимогам статті 157 Основного Закону України;

- пункти 13, 33 частини першої статті 85 Конституції України пропонується доповнити відповідно словами «та закону», «та законом». Йдеться про визначення повноважень Верховної Ради України щодо здійснення контролю, зокрема, за діяльністю Кабінету Міністрів України (пункт 13) та парламентського контролю (пункт 33) не лише відповідно чи в межах Конституції України, а й закону. Тобто передбачається, що повноваження парламенту у зазначеній сфері можуть бути встановлені законами України. Разом з тим у Законопроекті частина друга цієї статті викладена в редакції, згідно з якою «Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання».

Конституційний Суд України у Висновку № 1-в/2003 положення стосовно визначення повноважень Верховної Ради України також і законами України (зміни до частини другої статті 85) визнав таким, що не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Ця правова позиція, вважає Конституційний Суд України, поширюється і на пропонувані у Законопроекті зміни до пунктів 13, 33 частини першої статті 85 Конституції України.

Водночас у згаданому Висновку Конституційний Суд України зазначив, що «новелізація Конституції України положенням про можливість Верховної Ради України шляхом прийняття законів визначати власні повноваження як єдиного органу законодавчої влади не відповідає б закріпленому в частині першій статті 6 Конституції України принципу поділу влади. Організація і здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову не є самоціллю, а покликані забезпечувати права і свободи людини і громадянина» (абзац четвертий підпункту 4.6.2 пункту 4 мотивувальної частини).

Пропонується викласти в такій редакції:

- пункт 2 частини другої статті 88:

«2) організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів».

Зазначені повноваження Голови Верховної Ради України, на думку Конституційного Суду України, не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина;

- перше речення частини п'ятої статті 103:

«Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Президента України».

Конституційний Суд України вважає, що пропонувані зміни не суперечать вимогам статті 157 Основного Закону України;

- Частину третю статті 113:

«Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України».

Законопроектом встановлюється відповідальність Кабінету Міністрів України перед Президентом України та Верховною Радою України, підконтрольність і підзвітність Верховній Раді України у межах, визначених Конституцією України. Пропонована редакція частини другої статті 113 Конституції України зумовлена перерозподілом повноважень між Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України.

Конституційний Суд України вважає, що зазначені зміни не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина;

- друге речення частини третьої статті 115:

«У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією».

Згідно із пропонуваними змінами до Конституції України такими випадками є відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України. Пропонована зміна взаємопов'язана з положенням Законопроекту, за яким формування персонального складу Кабінету Міністрів України здійснюється протягом шістдесяти днів після його відставки (зміни до пункту 2 частини другої статті 90), а також за участю Президента України (зміни до пункту 12 частини першої статті 85, пунктів 9, 10 частини першої статті 106 Конституції України) та Прем'єр-міністра України (зміни до пункту 12 частини першої статті 85, частини четвертої статті 114 Основного Закону України).

Виходячи із системного зв'язку зазначених положень Конституційний Суд України дійшов висновку, що зміни до частини третьої статті 115 Основного Закону України не суперечать вимогам статті 157 Конституції України;

- частину четверту статті 115:

«Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України».

Це положення пов'язано з пропонованими у Законопроекті змінами до пункту 2 частини другої статті 90 Конституції України, за якими Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо «протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України».

Конституційний Суд України вважає, що зазначені зміни не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина;

- Пункт 10 статті 116:

«10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України».

На відміну від положення «виконує функції», що містяться в пункті 10 статті 116 чинної Конституції України, термін «повноваження» застосовується до всіх органів державної влади (статті 6, 19). Йдеться, зокрема про визначення повноважень Верховної Ради України (стаття 85), Президента України (стаття 106), Кабінету Міністрів України (статті 115, 120).

Зміни до пункту 10 статті 116 Основного Закону України, на думку Конституційного Суду України, не суперечать вимогам статті 157 Конституції України;

- Частину першу статті 141:

«До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років».

Конституційний Суд України вважає, що встановлення строку повноважень депутатів органів місцевого самоврядування на п'ять

років замість чотирьох не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

6. «Прикінцеві та перехідні положення» Законопроекту (далі – Положення) визначають термін набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України» (далі – Закон), а також механізм набуття повноважень органами державної влади відповідно до змін, внесених до Конституції України.

6.1. Згідно з пунктом 1 Положення (у взаємозв'язку з пунктом 4) Закон набирає чинності з дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах 2004 року. Пропонується також, що положення частини п'ятої статті 76, частини першої статті 77, частини другої статті 78, пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, пункту 1 частини другої статті 90, частини другої статті 120, узгоджені з пунктами 2, 3, 6 Положення, набирають чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

Пунктами 5, 9 Положення передбачається порядок виконання повноважень Кабінетом Міністрів України та членами Ради Національного банку України, призначеними Президентом України, після набрання чинності Законом і відповідно до внесених змін до Конституції України, що зумовлено перерозподілом повноважень між Президентом України та Кабінетом Міністрів України.

Виходячи з аналізу та взаємозв'язку пропонованих у Законопроекті змін до Основного Закону України Конституційний Суд України дійшов висновку, що приписи пунктів 1–6, 9 Положення не суперечать вимогам статті 157 Конституції України.

6.2. У пункті 7 Положення визначається термін здійснення повноважень судьями Конституційного Суду України, призначеними з'їздом суддів України, та порядок призначення Верховною Радою України і Президентом України нових суддів Конституційного Суду України відповідно до пункту 26 частини першої статті 85 та пункту 22 частини першої статті 106 Конституції України в редакції пропонованих у Законопроекті змін (абзац перший). Також зазначається, що Верховна Рада України у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 126 Конституції України, може достроково припинити повноваження суддів Конституційного Суду України, призначених з'їздом суддів України.

Здійснення цих повноважень Верховною Радою України і Президентом України передбачено пропонованими у Законопроекті змінами відповідно до пункту 26 частини першої статті 85 та пункту 22 частини першої статті 106 Конституції України. Зазначені положення, вважає Конституційний Суд України, не суперечать вимогам статті 157 Основного Закону України.

Разом з тим Конституційний Суд України вбачає певну неузгодженість абзацу другого пункту 7 Положення з частиною п'ятою статті 126 і статтею 149 чинної Конституції України.

6.3. Пунктом 8 Положення передбачається, що дія пропонованих у Законопроекті змін до пункту 2 частини п'ятої статті 126 Конституції України – досягнення суддями Конституційного Суду України та Верховного Суду України сімдесяти років – поширюється на суддів, призначених на посаду після набрання цим Законом чинності.

Це положення, на думку Конституційного Суду України, не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 155, 158, 159 Конституції України, статтями 51, 63, 66, 70 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

д і й ш о в в и с н о в к у :

1. Визнати проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (реєстраційний № 4180), попередньо схвалений Верховною Радою України 23 червня 2004 року (Постанова Верховної Ради України від 23 червня 2004 року № 1844-IV), таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

У Законопроекті пропонується:

«І. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996р., № 30, ст.. 141) такі зміни:

1) статті 76, 78, 81-83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112-115, 120¹³ викласти в такій редакції:

¹³ Далі напівжирним виділені положення Законопроекту, що зазнали змін у Законі України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, а також положення цього Закону, які не містилися у зазначеному Законопроекті.

«Стаття 76. Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п’ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п’яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п’ять років»;

«Стаття 78. Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади (крім посад членів Кабінету Міністрів України), займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України»;

«Стаття 81. Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або виїзду на постійне проживання за межі України;

5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;

6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу (**виключення**) народного депутата України із складу такої фракції;

7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу (**виключення**) народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією»;

«Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;

2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;

3) прийняття законів;

4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;

5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;

6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;

8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

- 15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;
- 16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;
- 17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;
- 18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;
- 19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;
- 20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу національної ради України з питань телебачення та радіомовлення;
- 21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;
- 22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;
- 23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;
- 24) встановлення державних символів України;
- 25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;
- 26) призначення на посади та звільнення з посад **половини** складу Конституційного Суду України;
- 27) обрання суддів безстроково;
- 28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення не. Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- 29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;
- 30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів прав приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання».

«Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України»;

«Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних

депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, створює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;

2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України та Президента України.

«Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово»;

«Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата»;

«Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України.

Розділ VI

Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента

України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України».

«Стаття 120. Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті, а також викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Члени Кабінету Міністрів України можуть суміщати свою посаду з мандатом народного депутата України.

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України»;

2) частину першу статті 77 викласти в такій редакції:

«Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Верховної Ради України»;

3) у статті 88:

а) частину першу викласти в такій редакції:

«Верховна Рада України обирає зі свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад»;

б) пункт 2 частини другої викласти в такій редакції:

«2) організовує роботу Верховної ради України, координує діяльність її органів»;

в) частину третю викласти в такій редакції:

«Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України»;

4) частину четверту статті 94 викласти в такій редакції:

«Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України за його підписом»;

5) у статті 103:

а) частину п'яту викласти в такій редакції:

«Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яности днів з дня припинення повноважень»;

6) У статті 106:

а) у частині першій:

пункти 8-13 викласти в такій редакції:

«8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

12) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Голови Служби безпеки України;

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення»;

пункт 14 виключити;

пункти 15, 16, 19, 22 і 30 викласти в такій редакції:

«15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх неконституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим»;

«19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань»;

«22) **призначає на посади та звільняє з посад половину складу Конституційного Суду України;**

«30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України»;

б) частину четверту викласти у такій редакції:

«Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання»;

7) у статті 116:

а) доповнити статтю пунктами 9¹, 9² і 9³ такого змісту:

«9¹) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

9²) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, голів місцевих державних адміністрацій;

9³) **призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України»;**

б) пункт 10 викласти в такій редакції:

«10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України»;

8) частини четверту, восьму–десяту статті 118 викласти в такій редакції:

«Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади **Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України**»;

«Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України, **Кабінетом Міністрів України** або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого **Кабінет Міністрів України** приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, **Кабінет Міністрів України** приймає рішення про відставку голови відповідної місцевої державної адміністрації»;

9) статтю 121 доповнити пунктом 5 такого змісту:

«5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержання законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами»;

10) частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

«Прокуратуру очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду і звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади»;

11) пункт 2 частини п'ятої статті 126 викласти в такій редакції:

«2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років, а судьями Конституційного Суду України та Верховного Суду України – сімдесяти років»;

12) частину першу статті 141 викласти в такій редакції:

«До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років»;

13) частину другу статті 148 викласти в такій редакції:
«Президент України, Верховна Рада України призначають по дев'ять суддів Конституційного Суду України».

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах 2004 року, крім частини п'ятої статті 76, частини першої статті 77, частини другої статті 78, пункту 6 частини другої та частини шостої статті 81, пункту 1 частини другої статті 90, частини другої статті 120 Конституції України в редакції цього Закону, що набирають чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

2. Верховна Рада України, обрана у 2002 році, продовжує здійснювати конституційні повноваження до дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

3. Конституційний склад Верховної Ради України у кількості 450 народних депутатів України обирається у 2006 році на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на засадах пропорційної системи з обранням народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій відповідно до закону.

4. Чергові вибори Президента України проводяться згідно з Конституцією України в останню неділю жовтня 2004 року.

5. Кабінет Міністрів України, сформований до дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах у 2004 році, продовжує виконувати конституційні повноваження після набрання чинності цим Законом.

У разі відставки Кабінету Міністрів України, формування нового складу Кабінету Міністрів України здійснюється протягом 60 днів починаючи з дня відставки.

6. Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України, формування якої передбачено статтею 83 Конституції України в редакції цього Закону, або депутатська фракція у Верховній Раді України, яка має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, має бути утворена протягом місяця з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною на пропорційній основі у 2006 році відповідно до пункту 3 цього розділу.

У разі відставки Кабінету Міністрів України, сформованого до дня вступу на пост Президента України, обраного на чергових виборах у жовтні 2004 року, до дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році, новий склад Кабінету Міністрів України формується за пропозицією депутатських фракцій (груп), до складу яких входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

7. Судді Конституційного Суду України, призначені з'їздом суддів України, продовжують виконувати свої повноваження до призначення Верховною Радою України та Президентом України нових суддів Конституційного Суду України відповідно до пункту 26 статті 85 та пункту 22 статті 106 Конституції України в редакції цього Закону.

Верховна Рада України у випадках, передбачених частиною п'ятою статті 126 Конституції України, може достроково припинити повноваження суддів Конституційного Суду України, призначених з'їздом суддів України.

8. Дія пункту 2 частини п'ятої статті 126 Конституції України в редакції цього Закону поширюється на суддів Конституційного Суду України та Верховного Суду України, призначених на посаду після набрання цим Законом чинності.

9. Члени Ради Національного банку України, призначені Президентом України, продовжують виконувати свої повноваження до призначення Кабінетом Міністрів України нових членів Ради Національного банку України відповідно до 9³ статті 116 Конституції України»

2. Висновок Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання, остаточним і не може бути оскаржений.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ЗАКОН УКРАЇНИ

«Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 30, ст. 141) такі зміни:

1) статті 76, 78, 81-83, 85, 87, 89, 90, 93, 98, 112-115 викласти в такій редакції:

«Стаття 76. Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років»;

«Стаття 78. Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виник-

нення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України»;

«**Стаття 81.** Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково в разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;
- 6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції;
- 7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, – судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішення суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією»;

«Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

- 1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;
- 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;
- 3) прийняття законів;
- 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;
- 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- 6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- 7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;
- 8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- 9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про

використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

12¹. Призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України.

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора України; висловлення недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади;

26) призначення на посади та звільнення з посад третини складу Конституційного Суду України;

27) обрання суддів безстроково;

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо

підтриману не менш як однією третиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів прав приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання».

«Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України»;

«Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, створює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;

2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України.

«Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово»;

«Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата»;

«Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладатиметься на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України.

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України.

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України».

2) частину першу статті 77 викласти в такій редакції:

«Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Верховної Ради України»;

3) у статті 88:

а) частину першу викласти в такій редакції:

«Верховна Рада України обирає із свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад»;

б) пункт 2 частини другої викласти в такій редакції:

«2) організовує роботу Верховної ради України, координує діяльність її органів»;

в) частину третю викласти в такій редакції:

«Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України»;

4) частину четверту статті 94 викласти в такій редакції:

«Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом»;

5) у статті 103:

а) частину п'яту викласти в такій редакції:

«Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю останнього місяця п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень»;

6) У статті 106:

а) у частині першій:

пункти 8-16, 19, 22 і 30 викласти в такій редакції:

«8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

12) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України;

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення»;

14) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України;

«15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим»;

«19 вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань»;

«22) призначає на посади та звільняє з посад третину складу Конституційного Суду України»;

«30 має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України»;

б) частину четверту викласти у такій редакції:

«Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 цієї статті, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання»;

7) у статті 116:

а) доповнити статтю пунктами 9¹ і 9² такого змісту:

«9¹) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

9²) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України»;

б) пункт 10 викласти в такій редакції:

«10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України»;

8) частину першу статті 120 викласти в такій редакції:

«Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службу діяльність з іншою роботою (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку»;

9) статтю 121 доповнити пунктом 5 такого змісту:

«5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержання законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами»;

10) частину першу статті 122 викласти в такій редакції:

«Прокуратуру очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду і звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади»;

11) частину першу статті 141 викласти в такій редакції:

«До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років»;

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон, за умови прийняття Верховною Радою України до 1 вересня 2005 року Закону України про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення системи місцевого самоврядування, набирає чинності з 1 вересня 2005 року, за винятком частини п'ятої статті 76, частини першої статті 77, пункту 6 частини другої та частини шостої статті 81, частин шостої – десятої статті 83, пункту 1 частини другої статті 90, частини першої статті 141 Конституції України в редакції цього Закону, що набирають чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

У разі неприйняття Верховною Радою України до 1 вересня 2005 року Закону України про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення системи місцевого самоврядування цей Закон набирає чинності з 1 січня 2006 року, за винятком частини п'ятої статті 76, частини першої статті 77, частини другої статті 78, пункту 6 частини другої та частини шостої статті 81, частин шостої–десятої статті 83, пункту 1 частини другої статті 90,

частини першої статті 141 Конституції України в редакції цього Закону, що набирають чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

2. Верховна Рада України, обрана у 2002 році, продовжує здійснювати конституційні повноваження до дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006 році.

3. Конституційний склад Верховної Ради України у кількості 450 народних депутатів України обирається у 2006 році на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на засадах пропорційної системи з обранням народних депутатів України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій відповідно до закону.

Президент України

Л. Кучма

м. Київ, 8 грудня 2004 року
№ 2222-IV

Конституція України	3
Вступна стаття	52
Глава I. Особливості порядку внесення змін до Конституції України	60
§ 1. Суб'єкти ініціативи внесення змін до Конституції України	60
§ 2. Попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України і прийняття закону	63
§ 3. Особливості внесення змін до розділів I, III і XIII Конституції України	68
§ 4. Неприпустимість порушення прав і свобод людини і громадянина, незалежності і територіальної цілісності України	69
§ 5. Умови забезпечення стабільності Конституції України ...	72
§ 6. Особливості законопроекту про внесення змін до Конституції України. Висновок Конституційного Суду України	74
Глава II. Зміни до Конституції України від 8 грудня 2004 року	78
§ 1. Зміни у конституційному статусі Верховної Ради України	78
§ 2. Підстави припинення повноважень народного депутата України	83
§ 3. Врегулювання роботи Верховної Ради України	90
§ 4. Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України, її створення і права	91
§ 5. Повноваження Верховної Ради України	97
§ 6. Порушення питання та ухвалення рішення про недовіру Кабінету Міністрів України	104
§ 7. Статус Голови Верховної Ради України. Забезпечення законопроектної та іншої діяльності парламенту	106
§ 8. Припинення повноважень Верховної Ради України	108
§ 9. Конституційна процедура ухвалення законів, їх оприлюднення та набрання ними чинності	112
§ 10. Нова функція Рахункової палати	114
§ 11. Зміни у конституційному статусі Президента України	115

§ 12. Питання, пов'язані з достроковим припиненням повноважень Президента України	133
§ 13. Зміни у конституційному статусі Кабінету Міністрів України	135
§ 14. Нові функції органів прокуратури України	143
§ 15. Зміни у системі місцевого самоврядування	144
Додатки	146
I. Висновок Конституційного Суду України від 12 жовтня 2004 року № 2-в/2004 (справа про законопроект № 4180 з внесеними до нього поправками)	146
II. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV	187

Наукове видання

Євграфов Павло Борисович

**КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ:
КОМЕНТАР ЗМІН
(2004 – 2007)
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ
Науково-практичний посібник**

Відповідальний за випуск Пашутинський Є. К.
Оригінал-макет виготовлено Всеукраїнською асоціацією видавців
«Правова єдність»

Підписано до друку 30.07.2007. Гарнітура SchoolBook.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-видав. арк. 14,55. Умов. друк. арк. 11,86.
Тираж 1500 пр. Замовлення №217

Видавництво “Алерта”
04210, м. Київ, а/с 112. Тел. (044) 223-15-25, 223-15-30
E-mail: alerta@ukr.net
Свідоцтво: ДК № 788 від 29.01.2002.

Видавництво “КНТ”
04210, м. Київ, пр. Героїв Сталінграда, 8, корпус 8, оф. 1.
Тел./факс (044) 581-21-38, 331-91-53. E-mail: knt2003@ukr.net
Свідоцтво: ДК № 581 від 03.08.2001.

Видавництво “Центр навчальної літератури”
04176, м. Київ, вул. Електриків, 23.
Тел./факс (044) 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63,
8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com, сайт: www.cul.com.ua
Свідоцтво: ДК № 1014 від 16.08.2002.

Друк: ПП “Гарант Сервіс”
03067, м. Київ, вул. Машинобудівна, 46.
Тел./факс: (044) 206-20-75, 206-20-76
Свідоцтво: ДК № 1256 від 10.02.2003.